

Marianne Riste og Thomas Christian Strøm

Fra boktralle til veiledning

Bibliotektenester til studenter i norske fengsler

**Masteroppgave i Bibliotek- og informasjonsvitenskap
Høgskolen i Oslo, Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsvitenskap
(JBI)**

Sammendrag

Temaet for oppgaven er hvordan norsk bibliotekvesen (folkebibliotek og fag- og forskningsbibliotek) kan gi studenter i fengsel et bedre tjenestetilbud enn de får i dag. Det teoretiske grunnlaget er hentet fra sentrale teoretikere på bibliotekarens rolle overfor studenter, på læringsteorier og på marginaliserte grupper i samfunnet. Empirien er basert på intervjuer med til sammen 21 respondenter fra fengselsbibliotek, universitets- og høgskolebibliotek, skoleavdelingen i fengselet og Kriminalomsorgen. Undersøkelsene viser stort forbedringspotensial i bibliotektilbudene, blant annet på aktørenes tverrfaglige samarbeid. Studenter i fengsel har et utilfredsstillende læringsmiljø og begrenset tilgang til bibliotekressurser.

Abstract

The subject of the thesis is how the Norwegian library system (public libraries and academic and research libraries) can give students in prison better services than today. The theoretical approach is drawn from key theorists in the librarians role towards students, on learning theories, and on marginalized groups in society. The empirical study is based on interviews with a total of 21 informants from prison libraries, university and college libraries, school departments in prisons and The Norwegian Correctional Services. The studies reveal a big potential for improvement in the library services and inter-disciplinary collaboration. Students in prison have an unsatisfactory learning environment and limited access to library resources.

Høgskolen i Oslo, Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsvitenskap (JBI)

Oslo 2011

Forord

Vi gjennomførte høsten 2009 en undersøkelse av nytteverdien av fengselsbibliotek for innsatte i en studiesituasjon. Funnene stemte med våre antagelser; studenten er fornøyd med at fengselsbiblioteket låner inn bøkene de trenger. Dette er bakgrunnen for oppgaven vi nå har skrevet.

Vi mener at bibliotektilbudet til studenter i universitet og høyskole må være mer enn fjernlån av pensumbøker og støttelitteratur.

Arbeidet med masteroppgaven har vært en lærerik og utfordrende prosess.

Det har vært opp- og nedturer, som det skal være.

Vi retter en stor takk til vår veileder, professor Ragnar Andreas Audunson, for god oppfølging og konstruktive innspill underveis i prosessen.

I tillegg vil vi takke til alle som har vært behjelpelig med informasjon, eller på annen måte har bidratt til at vi har fullført masterstudiet.

Det er mange som kan ta til seg takken!

Marianne Riste og Thomas Christian Strøm

Oslo, 20.06.2011

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	7
1.1. Problemstilling	7
1.2. Hvorfor vil vi forske på dette?	8
1.3. Avgrensninger og begrepsdefinisjoner.....	8
1.4. Organisering av masteroppgaven	9
2. Institusjoner og aktører.....	10
2.1. Kriminalomsorgen.....	10
2.2. Folkebiblioteket.....	12
2.3. Fængselsbiblioteket.....	13
2.4. UH-bibliotek.....	16
2.5. Utdanning i fengselet	16
2.6. Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.....	20
2.7. Forum for opplæring innenfor kriminalomsorgen (FOKO).....	21
2.8. NAV	22
2.9. Lover og regler	22
2.10. Situasjonen for fængselsbibliotek i noen europeiske land	25
3. Teori og forskning.....	29
3.1. Bibliotek og læring.....	29
3.2. Eksisterende forskning	40
4. Metode.....	44
4.1. Kvalitativ og kvantitativ metode	44
4.2 Kvalitativ metode	45
4.3. Utvalg av respondenter.....	48
4.4. Intervjuguide	51
4.5. Intervjuene.....	52
4.6. Hva ønsker vi å innhente informasjon om?.....	54

4.7. Refleksjon over eget arbeid og valg av metoder	54
4.8. Søk etter teori/informasjon	56
4.9. Samarbeidsform	56
5. Funn og analyse.....	57
5.1. Fængselsbibliotek.....	59
5.2. UH-bibliotek.....	60
5.3. Materielle ressurser	61
5.4. Immaterielle ressurser	67
5.5. Rammebetingelser og strukturelle forhold	70
5.6. Samarbeid mellom aktørene.....	72
6. Drøfting	74
6.1. Studenten.....	75
6.2. Bibliotekene	78
6.3. Internett	83
6.4. Læring	85
6.5. Informasjonskompetanse.....	89
6.6. Samarbeid mellom aktørene.....	94
7. Oppsummering	96
7. 1. Forslag til tiltak / anbefalinger	98
7.2. Videre forskning.....	100
Litteraturliste	101
Personlig kommunikasjon	105
Vedlegg	106
Vedlegg 1 Knut sitter i Åpent fængsel.....	106
Vedlegg 2 Lars sitter i Strengt fængsel	107
Vedlegg 3 Per og Gunnar	108
Vedlegg 4 Intervjuguider	110

Vedlegg 5 UH-bibliotekenes tjenester	113
--	-----

1. Innledning

Det er en generell oppfatning i samfunnet at utdanning er viktig. Utdanning er blitt en uskrevet menneskerett og en grunnpilar i dagens samfunn; det er likevel ingen lovpålagt rett å ta høyere utdanning. Statistikken viser at flere og flere tar høyere utdanning, og tendensen er også synlig blant innsatte i norske fengsler.

Innsatte som studerer støter på de samme utfordringene som studenter utenfor fengsel. Studenter i fengsel har i tillegg mangel på, eller i beste fall begrensning av, undervisning, kommunikasjonsmuligheter og tilgang til bibliotek tjenester.

Temaet for oppgaven er å avdekke og identifisere på hvilken måte bibliotekene i norske fengsler og utdanningsinstitusjoner bistår innsatte studenter i høyere utdanning i dag.

1.1. Problemstilling

Høsten 2009 gjennomførte vi en undersøkelse om nytteverdien av fengselsbiblioteket for innsatte i en studiesituasjon. Der konkluderte vi med at studentene får bøker og er fornøyd med det. Men vi, som bibliotekarer og i skrivende stund studenter, synes at studentene i fengsel skal ha tilbud om flere tjenester på lik linje med studenter utenfor fengselet. Derfor snur vi fokus fra mottaker til tjenesteyter og har formulert følgende problemstilling

Hvordan kan norsk bibliotekvesen gi studenter i fengsel
det studenter i dag trenger fra sitt bibliotek?

Vi har som utgangspunkt at ansvaret for studentene ligger på bibliotekvesenet som helhet. Dermed har vi tatt for oss både fengselsbibliotekene, universitets- og høyskolebibliotekene (heretter UH-bibliotekene) og til en viss grad folkebibliotekene.

For å belyse ulike aspekter ved problemstillingen har vi utarbeidet noen forskningsspørsmål vi vil ta med videre inn i forskningen.

Bibliotekene kan spille en viktig rolle i studieprosessen til innsatte studenter. Vi vil forsøke å avdekke i hvilken grad bibliotekene er aktivt inne i prosessen, og dette vil gjenspeiles i vinklingen på forskningsspørsmålene.

- På hvilken måte kan bibliotekene integreres i studieprosessen til innsatte i høyere utdanning?
- Hvordan kan bibliotekene bidra til å fjerne eller minske barrierene for innsatte knyttet til høyere utdanning i fengsel, sammenlignet med situasjonen utenfor murene?
- Reflekterer tallenes tale fra den eksisterende forskningen de funnene vi har avdekket i forskningen? Hvor bør det gjøres grep videre, og hvilke områder bør prioriteres?

1.2. Hvorfor vil vi forske på dette?

Vi vil forske på bibliotek tjenester for innsatte som studerer fordi vi ser biblioteket som et viktig verktøy i utdanning. Og utdanning er et viktig ledd i rehabiliteringen i straffegjennomføringen. Ved å sette fokus på situasjonen og utfordringene for studenter i fengsel, håper vi at interessen for og kunnskapen om feltet kommer mer i fokus. Vi vil se spesielt på hvordan biblioteket bedre kan tilrettelegge sine tjenester, fordi vi mener at en god tilgang til informasjon og litteratur har innflytelse på gjennomføringen av studiesituasjonen.

Hvis alle involverte aktører gjør sine ”ansvarsområder” litt bedre, vil dette utgjøre mye for dem det gjelder; nemlig studentene i fengsel. På denne måten kan vi bidra til at studentene får en lettere studiehverdag, med flere og bedre tilrettelagte tjenester som gjør at de kan ta utdanning mens de sitter i fengsel.

1.3. Avgrensninger og begrepsdefinisjoner

Vi har gjort noen avgrensninger og definisjoner som er viktige for forståelsen av teksten.

Betegnelsen ”utdanning” brukes av oss utelukkende om studier på universitet eller høyskole. I de ulike kartleggingene på innsattes forhold til utdanning brukes ”utdanning” om all skolegang fra grunnskole til doktorgradsnivå. Kortere kompetansegivende kurs er også med i

dette tallmaterialet. I de tilfellene det i vår tekst kan være grunnlag for misforståelse vil det bli spesifisert hvilken type utdanning vi mener.

Ordet ”student” bruker vi bare om de som studerer ved universitet eller høyskole. De som går på grunnskole eller videregående skole blir omtalt som ”elever”. Et annet viktig skille for vår problemstilling er om det er studenter i fengsel eller studenter utenfor fengsel. Når vi skriver om studenter i fengsel vil det være tydeliggjort ved å bruke ”innsatte studenter”, ”studenter i fengsel” og ”innsattstudent”. Der vi har brukt student uten videre spesifisering er det studenter utenfor murene.

For enkelthets skyld har vi brukt forkortelsen UH om universitet og høyskole. UH-bibliotek er altså biblioteket ved et universitet eller en høyskole. Tjenestene UH-bibliotekene tilbyr studenter er såpass like at vi ser ingen hensikt i å skille disse i universitetsbibliotek og høyskolebibliotek.

1.4. Organisering av masteroppgaven

I kapittel 2 gir vi en presentasjon av de mest sentrale aktørene som har stor innvirkning på hvordan studentenes situasjon fortoner seg i fengselet. Deretter gir vi en kort gjennomgang av lover og offentlig publikasjoner som regulerer og setter føringer for bibliotek tjenester i fengsel. I kapittel 3 gjennomgår vi kort temaer som tilgrenser vår problemstilling. I kapittel 4 beskriver vi metoden vi har brukt og reflekterer rundt det. Funn og analyse av datainnsamlingen presenteres i kapittel 5. Deretter, i kapittel 6, drøfter vi funnene opp mot teorien vi har lagt til grunn for undersøkelsen. I kapittel 7 oppsummerer vi og kommer med forslag til tiltak.

2. Institusjoner og aktører

2.1. Kriminalomsorgen

Den norske Kriminalomsorgen er en statlig etat med ansvar for straffegjennomføringen i Norge. Til enhver tid sitter rundt 3500 personer i fengsel her i landet (Justis og politidepartementet 2008). Kriminalomsorgen er organisert på tre nivåer:

Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF); seks regionadministrasjoner; de lokale fengsler og friomsorgskontor. I tillegg kommer Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) og Kriminalomsorgens IT-tjeneste (KITT) som er direkte underlagt KSF. Justisdepartementet er overordnet Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF).
(Kriminalomsorgen udatert-a)

Friomsorgen er også en del av Kriminalomsorgen. Friomsorgskontorene har ansvaret for gjennomføring av samfunnsstraffer og at personer på prøveløslatelse overholder de vilkår som er satt for den enkelte. Hvilken instans som setter disse vilkårene er avhengig av straffegjennomføringsformen.

Felles for de ulike straffegjennomføringsformene er verdigrunnlaget i norsk kriminalomsorg, der normalitetsprinsippet er en viktig del. Straffen i det norske systemet er frihetsberøvelsen. Domfelte har likevel de samme rettigheter og plikter som andre samfunnsborgere. De må derfor ha tilgang til de samme tjenestene, men da tilrettelagt slik at dette er praktisk mulig. Hvordan denne tilgangen er organisert vil variere etter fengselets sikkerhetsnivå og dets samarbeid med de aktuelle offentlige etatene.

De ulike kulturtilbudene som bibliotek og fritidsavdeling er også viktige aktører for å etterkomme normalitetsprinsippet. Biblioteket blir sett på som det normale rommet i fengselet (ABM-utvikling 2005). I biblioteket kan de innsatte få tjenester på lik linje med utenfor. Det er frivillig å gå dit, og når de er der kan de gjøre "som de vil". Som i bibliotek ellers kan de låne bøker, musikk, filmer eller bare være der for det sosiale. Fritidsavdelingene jobber med ulike arrangement for de innsatte, dette kan være dukketeater, konserter, kurs innen ulike hobbyaktiviteter etc.

Vi har 50 fengsler rundt om i landet. Fengslene er ulike med hensyn til sikkerhetsnivå og deles inn etter: fengsel med høyt sikkerhetsnivå, fengsel med lavere sikkerhetsnivå og

overgangsbolig. Lengre dommer skal som hovedregel påbegynnes i fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Derifra skal den innsatte gå videre til lavere sikkerhetsnivå, så til overgangsbolig og til slutt tilbake til frihet.

Fengsel med høyt sikkerhetsnivå kan defineres på følgende måte:

Fengsel med blant annet murer, gjerder, kamera, låste dører osv. Tidligere kalt lukket fengsel. Domfelte begynner ofte soningen i et slikt fengsel. Kan etter hvert bli overført til fengsel lavere sikkerhetsnivå.

(Larsen 2006 s. 325)

Fengsler med lavere sikkerhetsnivå er mindre restriktive enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå, de kan gi større muligheter for studier og annen frigang. Kriminalomsorgens utdanningscenter kommer med følgende definisjon av slike fengsler:

Fengsel med mindre sikkerhetsutstyr. Kan være fengsel der innsatte er ute på dagtid på jobb og skole (frigang). Dørene er som oftest ikke låste og innsatte har fått større tillit. Normalt er det ikke ringmur rundt fengselet. Domfelte som sitter her er vurdert som mindre rømningsfarlige, etter en sikkerhetsvurdering. Tidligere kalt åpent fengsel.

(Larsen 2006 s. 325)

Kriminalomsorgen har syv overgangsboliger. Disse er ”et ledd i den gradvise tilbakeføringen til samfunnet, med faglig kompetanse som særlig ivaretar behovet for bo-, arbeids- og sosialtrening” (Kriminalomsorgen udatert-b). Overgangsboligene har fokus på individuell oppfølging og har lavere sikkerhetsnivå enn fengsler med lavere sikkerhetsnivå.

2.1.1. Kriminalomsorgens IT-tjeneste (KITT)

KITT er et forvaltningsorgan underlagt Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. På nettsidene deres står det at de ”er informasjonsteknologisk leverandør av rådgivning-, bestiller- og operatørtjenester for Kriminalomsorgen” (KITT udatert). Det vil si at de arbeider med alt fra den tekniske løsningen for elektronisk domssoning som er på trappene til generelle IKT-tjenester i Kriminalomsorgen.

Et av KITT sine ansvarsområder, som direkte berører temaet for denne masteroppgaven og dessuten er svært viktig for de innsatte generelt, er oppretting og drifting av Internett For Innsatte (IFI). IFI fungerer som en brannmur som gir tilgang til en begrenset del av Internettet. Utvalgte sider på Internett har fått innholdet sikkerhetsmessig godkjent og er lagt i

kategorier som innsatte tilknyttet skolen i fengslet får tilgang til, alt etter hvilket sikkerhetsnivå fengselet de soner i har (Torgrim Lauritsen, epost 10. mars 2011). Nettsider som ikke godkjennes er for eksempel sider med pornografisk innhold eller sider med muligheter for kommunikasjon.

Bakgrunnen for innføringen av Internett for innsatte er at ”IFI skal være en løsning som sikrer innsattes rett og plikt til skole i henhold til Opplæringsloven” (Torgrim Lauritsen, epost 10. mars 2011). I Kunnskapsløftet er det å kunne bruke digitale verktøy i skolesammenheng en av fem basisferdigheter som elevene skal tilegne seg i arbeidet med de ulike fagene i grunnskolen og videregående skole. Sammen med evnen til å uttrykke seg muntlig og skriftlig, lese og skrive, er bruk av digitale verktøy de grunnleggende forutsetningene for videre læring (Utdannings- og forskningsdepartementet 2006).

Det er blitt en uskreven menneskerett å ha datamaskin og å ha tilgang til Internett. I stortingsmeldingen *Eit informasjonssamfunn for alle* (St.meld. nr. 17 (2006-2007)) går det klart fram at det er i samfunnets interesse at alle har tilgang til og behersker Internett godt. Eikeland, Manger og Asbjørnsen har på oppdrag fra Fylkesmannen i Hordaland gjort flere undersøkelser blant innsatte med fokus på ulike aspekter ved utdanning.

Til no veit vi lite om innsatte sin ikt-kompetanse. Undersøkinga blant innsatte i alle nordiske landa (Eikeland mfl., 2008) viser at dei innsatte etterlyser tilgang til meir ikt-utstyr for på den måten å kunne lette deltaking i opplæringa i fengsel. Denne etterspurnaden kan vera grunna i fleire forhold, og to forhold kan særleg framhevast som viktige for undervisninga: Ikt-utstyret er sakna både som eit verktøy i opplæringsaktiviteten og fordi dei innsatte ønskjer opplæring i å bruke det. Desse forholda heng saman. Ein kan ønskje seg opplæring i bruk av ikt-utstyr for seinare å kunne bruke det i skule eller utdanning, og ein kan godt vere ein god ikt-brukar, men likevel ha ønske om å lære noko nytt som igjen kan brukast i seinare opplæring.

(Eikeland, Manger & Asbjørnsen 2010 s. 21)

For de innsatte er denne delen av KITT sine arbeidsoppgaver viktig og veldig merkbar. Dette gjelder både for de under utdanning og de som ikke er tilknyttet noen form for opplæring.

2.2. Folkebiblioteket

Folkebiblioteket blir tildelt økonomiske bevilgningene fra staten som er øremerket drifting av fengselsbiblioteket, herunder lønn og medieinnkjøp. Det er store variasjoner i stillingsprosent og kommunal organisering av bibliotektilbudet i fengslene. Fengselsbibliotekene er altså filialer av folkebibliotekene, og det er derfor folkebibliotekene som er ansvarlig for den

bibliotekfaglige delen av tjenesten. Mer detaljert om dette under kap. 2.3.: *Fengselsbibliotekene*.

Folkebiblioteket brukes av studenter som av ulike grunner ikke benytter seg av det fysiske studiestedsbiblioteket, dette er ikke noe nytt fenomen. En undersøkelse Norsk Gallup gjennomførte i 2001 viser at studenter fra høyskoler og universiteter står for 12% av den totale folkebibliotekbruken (Audunson 2004). De fjernlåner pensum- og støttelitteratur til studentene.

2.3. Fengselsbiblioteket

På Statens senter for Arkiv, Bibliotek og Museum (ABM-u) sine nettsider kunne vi lese at ”fengselsbiblioteket skal være et sted hvor innsatte møter litteratur og andre medier, og være til støtte under utdanning og rekreasjon” (ABM-utvikling 2009).

Fengselsbiblioteket er, og skal være, en filial til folkebiblioteket, og da tilby de samme tjenestene som folkebiblioteket det er tilknyttet. Forskjellene ligger i den praktiske tilretteleggingen: planlegging av tjenester og ulike tilstelninger må gjøres i samarbeid med fengselet. Det er blant annet holdt skrivekurs, forfatterkvelder, fotokurs, utstillinger og diktskrivekurs i fengselsbiblioteks regi. Alle disse aktivitetene er blitt sikkerhetsvurdert og godkjent av fengselsledelsen før de er satt i gang.

Uavhengig av sikkerhetsnivået for anstalten er biblioteket ofte et godt besøkt tilbud i fengselet, både når det gjelder rekreasjon og studier. Dette kan sees i statistikken ved at innsatte låner 23,7 ganger så mye som voksne lånere i ordinært folkebibliotek.

(ABM-utvikling 2005 s. 57)

2.3.1. Historikk

Historikken om norske fengselsbibliotek er sammenfattet i *Biblioteket: det normale rommet i fengselet* (ABM-utvikling 2005) I tillegg publiserte Hilde Kristin Ljødal og Erlend Ra ved Nasjonalbiblioteket i år en artikkel i *Library Trends* om fengselsbibliotek i Skandinavia (Ljødal & Ra 2011). Det meste av historikken om norske fengselsbibliotek er hentet fra disse publikasjonene.

I 1924 hadde vi i Norge fire fengselsbibliotek, alle i fengsler beliggende i hovedstaden. Boksamlingene var tilfeldig sammensatt, og bestod ofte av gamle bøker som ikke var av interesse for de innsatte. Det var ofte fengselspresten som stod for oppbygging og drift boktjenestene, mens de innsatte selv stod for utlånet (Frisvold 1977). De lokale folkebibliotekene kom etter hvert inn i bildet og tilbød sine tjenester til fengslene. Fra 1961 var det et krav at alle fengsler skulle ha en boksamling for de innsatte. Midt på 1970-tallet ble det kartlagt store variasjoner fra fengsel til fengsel og det ble etter få år satt i gang en prøvedrift med statlige midler i fire fengsler, med stor suksess. Allerede i 1983 ble prøvedriften gjort om til en permanent ordning.

I 1992 utarbeidet Statens bibliotektilsyn en oppgraderingsplan som satte som mål å ha full dekning for innsatte i norske fengsler. Og med 0,5 millioner kroner i 1996 viste regjeringen viktigheten av fengselsbibliotek ikke bare som rekreasjon, men også for ”educational, literacy improvement, socialization, and improvement of general prison environment” (Ljødal & Ra 2011 s. 480). Etter millionbevilgningen i 2005 har det vært årlige økninger i budsjettet til fengselsbibliotek. ABM-utvikling (ABM-utvikling 2007a) sin plan for fengselsbibliotekene, *Bibliotektenester i fengsel – En plan for 2007-2009*, kartla hvor behovene var størst.

Med disse økte bevilgningene har bibliotektenesten i fengslene blitt utvidet med flere bibliotek, økte stillinger og mer ressurser til bøker og andre media (ABM-utvikling 2007b s. 14). Det er blitt et større fokus på at fengselsbibliotek er viktig for innsatte og i (St.meld. nr. 23 (2008-2009) s. 151) står det: ”Innen utgangen av 2009 bør det være fengselsbibliotek i alle fengsler som har over 25 innsatte”.

Målsetningen i 2010 for fengselsbibliotekarbeidet i ABM-utvikling (Nasjonalbiblioteket etter 1. juli) var å ha gjort avtaler om tilfredsstillende bibliotekteneseter for innsatte ved 43 fengsler, som ville utgjøre 100% dekningsgrad. I følge Erlend Ra, seniorrådgiver ved Nasjonalbiblioteket, er det i mars 2011 kommet fengselsbibliotektenester i drift ved 38 fengsler. De resterende 5 fengslene er små og dekker 104 soningsplasser. Dekningsgraden i prosent når vi ser på antall soningsplasser, er god, Ra anslår denne til å være mellom 96 og 98 %. (Erlend Ra, e-post, 11. desember 2009, 7. april 2011)

2.3.2. Struktur og oppbygging i dag

Fengselsbibliotekene er en del av folkebiblioteksektoren. Fengselsbibliotekaren er ansatt i det lokale folkebiblioteket. Finansiering til lønn og media er statlig gjennom Kultur- og kirkedepartementet (KKD) via Nasjonalbiblioteket (NB). Tidligere lå dette ansvaret til ABM-utvikling. På grunn av omorganisering i ABM-utvikling ble det statlige ansvaret for fengselsbibliotekene, sammen med resten av de nasjonale bibliotekoppgavene, overført til Nasjonalbiblioteket fra 1. juli 2010.

Samarbeidet om bibliotek tjenester i fengsel blir fastsatt i skriftlige avtaler mellom Justisdepartementet, som stiller lokaler, utstyr og inventar, og KKD. Avtalene er inngått mellom NB (tidligere ABM-utvikling) og den enkelte kommunen og mellom det enkelte bibliotek og det enkelte fengsel (St.meld. nr. 23 (2008-2009) s. 150).

Siden tidlig 70-tall har importmodellen vært enerådende i norske fengsler. Gjennom importmodellen benyttes helsetjenester, bibliotek tjenester, utdanning og andre tjenester fra det ordinære offentlige tilbudet. De senere årene har denne vært kalt forvaltningssamarbeidsmodellen under henvisning til straffegjennomføringslovens § 4. [...] Opplæringen i fengsel er likeverdig med tilsvarende opplæring i samfunnet for øvrig, og lærerkompetansen er den samme

(St.meld. nr. 27 (2004-2005) s. 10)

Det er ikke lett å si noe generelt om fengselsbibliotekene fordi de har så ulik struktur. Innenfor de ulike typene fengsel er det også forskjeller i organisering og praktiske løsninger i forhold til anstalten.

Noen fengselsbibliotek har over 100% stilling til bibliotekar(er), andre har bare deltidsstillinger. Det enkelte fengsel har legger til rette for tilgangen til bibliotek når det gjelder åpningstider. Bruk av biblioteket tilpasses de innsattes program i fengselet og til gjeldende sikkerhetsnivå. Noen har faste tider i løpet av uka der innsatte blir fulgt til biblioteket, andre har åpningstider mer likt et vanlig folkebibliotek der innsatte kommer og benytter tilbudet når de ønsker.

2.3.3 Formelle samarbeid med UH-bibliotek

Vi kjenner ikke til at samarbeid som etablert mellom fengselsbibliotek og UH-bibliotek har eksistert over tid. Men i etterkant av vårt arbeid med prosjektrapporten "Norske fengselsbiblioteks nytteverdi for innsatte i en studiesituasjon" (Strøm & Riste 2009) tok Tanja

Rosenkilde, da fengselsbibliotekar ved Telemark fengsel, Skien avdeling kontakt med oss for å få innspill til hvordan hun kunne hjelpe sine innsatte som studerte. Som følge av våre samtaler besøkte hun Høgskolen i Telemark (HiT) og fikk opplæring i noen av de tjenestene høgskolebiblioteket tilbyr. Dette kunne Rosenkilde ta med tilbake til fengselet og bruke på studenter ved HiT. Siden framgangsmåten for å finne informasjon og bruke bibliotekets andre ressurser lett er overførbart til andre studier, vil også studenter ved andre høgskoler kunne dra nytte av kunnskapen fengselsbibliotekaren her tilegnet seg.

2.4. UH-bibliotek

Universitets- og høgskolebibliotekene har som primæroppgave å tilby relevante bibliotek tjenester til ansatte og studenter ved den institusjonene biblioteket tilhører. UH-bibliotekenes størrelse varierer fra små høgskolebibliotek til store universitetsbibliotek. Med den stadig økende informasjonsmengden og kommunikasjonsmønstrene på Internett er ressurser og formidling i UH-bibliotekene i stadig utvikling.

2.5. Utdanning i fengselet

Opplæring har vært en viktig del av straffesystemet i flere hundre år. Målet har hele tiden vært å sosialisere de innsatte og gi dem kunnskaper for at de skulle ha mulighet å klare seg selv og unngå ny kriminalitet etter endt straffegjennomføring (St.meld. nr. 27 (2004-2005) s. 9). Opplæringslova av 1998 §2-1 og §3-1 pålegger Kriminalomsorgen å ha tilbud om undervisning på grunnskole og videregående nivå.

Helt siden 1600-tallet, da frihetsberøvelse ble hovedelement i straffemetoden, har det eksistert en eller annen form for opplæring for de innsatte. I begynnelsen var det lesing og katekismen som stod i sentrum, og det falt naturlig at presten tok ansvar for undervisningen. Etter hvert som antall fag som ble tilbudt økte, ble lærere ansatt lokalt i fengslene for å ta seg av undervisningen. I 1969 ble ansvaret overtatt av Kirke- og undervisningsdepartementet. Skolen ble organisert etter importmodellen, på samme måte som fengselsbibliotekene, der lærerne er ansatt på en videregående skole utenfor fengselet (*Å lære bak murene: nordisk kartlegging av fengselsundervisningen* 2003)

Fylkeskommunen har faglig og administrativt ansvar både for grunnskole og videregående skole for innsatte. I dag har alle fengsler skoler som tilbyr undervisning opp til og med studiekompetanse på videregående skole, samt norskopplæring for fremmedspråklige (*Å lære bak murene: nordisk kartlegging av fengselsundervisningen* 2003). I Oslo er organiseringen litt annerledes enn i landet ellers, der Grønland voksenopplæringscenter (GVO) gir opplæring for innsatte i Oslo fengsel og Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt.

Gjennomsnittlig elevtall i 2009 var 1750 innsatte. 0,03% av disse var på grunnskolenivå, 41,7 % var innenfor videregående opplæring, 4,06% tok fag eller grad innen på høyskole eller universitet og 54,21 % tok andre kurs eller hadde frigang til å følge undervisning utenfor anstalten (Fylkesmannen i Hordaland 2010).

Innsatte under opplæring er i hovedsak voksne personer (23-40 år). Skolene har hovedfokus på de yngre innsatte, samtidig sikrer internasjonale konvensjoner at utenlandske innsatte får tilbud om en opplæring de kan dra nytte av (St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 50). Det er et stort spekter av elever og studenter i fengsel med tanke på alder, bakgrunn og tidligere utdanning. Skolens ansatte arbeider for å få innsatte, og da særlig de yngre, til å se at utdanning er viktig og verd å satse på.

Eikeland, et al. (2010) har studert utdanningstilbudene på alle nivå i norske fengsler og konkluderer slik for innsatte som tar høyere utdanning:

Dei som tek utdanning i fengsel er stort sett nøgde med tilboda. Det er likevel grunn til å leggje merke til at dei som held på med universitets- og høyskoleutdanning er mindre nøgde enn dei andre. Det er også svært mange som ønskjer slik utdanning, men få som held på med det medan dei er i fengsel. Tilgangen på høgare utdanning i fengsel må difor betrast, til dømes gjennom at det blir betre høve til å studere gjennom permisjon og betre lagt til rette for sjølvstudium under rettleiing i fengslet. Betring her er også avhengig av at konflikten mellom kriminalomsorga sitt behov for tryggleik og studentane sitt behov for å bruka ikt som verktøy blir løyst på ein god måte.

(Eikeland, et al. 2010 s. 68-69)

Eikeland, Manger og Asbjørnsen bruker i sine studier begrepene ”utdanning” og ”opplæring” om skolegang på alle nivåer, ikke bare ved universitet og høyskole som vi har i vår problemstilling. De peker i rapporten *Kompetanse gjennom utdanning og arbeid* (Eikeland, et al. 2010) på viktige faktorer for god og effektiv læring, og nevner i flere av sine rapporter utgitt i rapportserien til Fylkesmannen i Hordaland, hvordan et godt bibliotektilbud kan bidra positivt.

2.5.1. Høyere utdanning

Undervisning i fag innen høyskole- og universitetsutdanninger er ikke et tilbud i fengsler i dag. Det er ingen rettighet å få ta utdanning utover videregående skole, og Kriminalomsorgen har derfor ingen plikt til å sørge for at dette blir tilbudt og gjennomført for de innsatte som ønsker høyere utdanning. De studentene som ikke har permisjon/frigang til å følge undervisning, må benytte seg av selvstudium. De er likevel avhengig av skolen i fengselet for å få tilrettelagt for opptak, kommunikasjon med studieinstitusjon og gjennomføring av eksamen.

Innsatte som tar høyere utdanning har ingen ressursperson fengselet som bistår dem på samme måte som elever på grunnskole og videregående skoles nivå har. Men skolen i fengselet strekker seg ofte langt i å hjelpe dem. For at studentene skal få avlagt eksamener er det skolen i fengselet, i samarbeid med studiestedet, som legger til rette for den praktiske gjennomføringen.

Universitet og høyskole kan være inne på enkeltkurs i samarbeid med fengsel og skolen i fengselet. Et eksempel er Høgskolen i Buskerud som sommeren 2007 samarbeidet med Ringerike fengsel om studieforberedende kurs i matematikk og fysikk (Bondlid 2007). Man må anta at det meste av studiene som gjøres av innsatte skjer ved selvstudium, noe som også nevnes av (Vedvik 2009). Dette henger kanskje sammen med at de fleste studentene soner lange dommer i fengsler med høyt sikkerhetsnivå, og dermed ikke uten videre får fulgt undervisning (*Å lære bak murene: nordisk kartlegging av fengselsundervisningen* 2003).

I 2006 ble det gjennomført en undersøkelse i den norske fangebefolkningen på utdanning, utdanningsønske og –motivasjon (Eikeland, Manger & Asbjørnsen 2008). 16,5% av respondentene hadde ønsker om høyere utdanning, enten enkeltfag eller hel grad ved universitet eller høyskole. I forhold til utdanningsbakgrunn er dette en relativt stor prosentandel. Hindringer og utfordringer i gjennomføringen av et studieløp som innsatt gjør at mange likevel ikke setter i gang med ønskede studier. Den samme undersøkelsen viser at utdanning i fengsel er et viktig satsningsområde, da de tre grunnene for å ta utdanning som

står høyest hos innsatte er å bruke soningstida til noe nyttig, å tilegne seg faglig kunnskap og å gjøre det lettere å få jobb etter endt soning (Eikeland, et al. 2008).

I 2009 ble det rapportert til Fylkesmannen i Hordaland (Fylkesmannen i Hordaland 2010) at 159 innsatte var i kortere eller lengre perioder aktive i utdanning på høyere nivå. Av disse avla 79 studenter i løpet av året til sammen 165 eksamener. Statistikken sier ikke noe om ved hvilke universiteter eller høyskoler eksamenene ble avlagt.

Ikke all utdanning er like hensiktsmessig eller mulig for innsatte å starte på. Domfelte fyller for eksempel ikke inntakskravet om plettfri vandel til politihøgskolen. Noen yrker er utelukket for tidligere innsatte, for eksempel for å få arbeid som lærer må vandelsattest framlegges før ansettelse. Dette er likevel ikke grunnlag for å nekte innsatte å gjennomføre utdanningen. Det er opp til den innsatte selv å avgjøre hvilken utdanning de ønsker. Men de er avhengige av at fengselet, skolen i fengselet og utdanningsinstitusjonen sammen legger til rette for studiene med tanke på for eksempel eksamener.

Bibliotekene i universitet og høyskoler får sine budsjett tildelt for å yte service til studentene ved institusjonen de tilhører. Studenter som soner dom har lik rett på å benytte seg av UH-bibliotekenes tjenester. Til forskjell fra studenter som følger et ordinært studieløp har ikke alle innsatte studenter like lett tilgang det fysiske studiestedsbiblioteket, eller dettes nettsider og ressursene de kan få der.

Kvalitetsreformen

Kvalitetsreformen ble innført ved samtlige norske universiteter og høyskoler høsten 2003. På Kunnskapsdepartementets nettsider oppsummeres reformens mål i tre punkter: bedre kvalitet på utdanning og forskning, økt intensitet på utdanningen og økt internasjonaliseringsgrad (Kunnskapsdepartementet 2002). For studenter i fengsel er bedre kvalitet og økt intensitet på utdanningen av størst betydning. I (St.meld. nr. 7 (2007-2008) s. 7) *Statusrapport for Kvalitetsreformen i høgre utdanning* står: ”Kvalitetsreformen har gitt tettere oppfølging av studentene, men også økte krav til studentene med hensyn til obligatorisk oppmøte, obligatoriske innleveringer og flere eksamener.”. Denne tettere oppfølging av studentene som kvalitetsreformen legger opp til har ikke vært en positiv endring for studenter i fengsel. De er i stor grad er avskjært fra å følge undervising og delta i ulike gruppearbeid og lignende aktiviteter på skolen (Dullum & Hansen 2009).

Kvalifikasjonsrammeverket

Kunnskapsdepartementet gikk i 2009 inn for å implementere Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk i høyere utdanning innen utgangen av 2012 (Kunnskapsdepartementet udatert). Rammeverket gir en oversikt over læringsutbytte studentene skal ha på de ulike utdanningsnivå.

Kvalifikasjonene i høyere utdanning beskrives nå gjennom læringsutbytte heller enn innsatsfaktorer, og beskrivelsene er gyldige for alle kandidater uavhengig av fagområde. Dette læringsutbyttet defineres i form av kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse. Det forventes at alle kandidater opparbeider seg et minimum av disse ferdighetene i løpet av utdanningen. Endringen i fokus fra innsats til utbytte, retter også søkelyset over mot *læring* i større grad enn *undervisning*.

Målene ved innføringen av Kvalifikasjonsrammeverket er blant annet å få beskrevet hva slags overordnet, faguavhengig kompetanse studenten har etter fullført utdanning, samtidig som det vil gi bedre informasjon til søkere, arbeidsgivere og samfunnet generelt om kvalifikasjonene.

Informasjonssøking er et av de klarlagte målene, og på dette området vil UH-bibliotekene være en viktig ressurs.

[Kravene] er blant annet at bachelorkandidaten skal kunne oppdatere sin kunnskap innenfor fagområdet og finne, vurdere og henvise til informasjon og fagstoff og framstille dette slik at det belyser en problemstilling. Masterkandidaten skal kunne analysere og forholde seg kritisk til ulike informasjonskilder og anvende disse til å strukturere og formulere faglige resonnement.

(Flood 2010)

Målet er at studentene skal kunne omsette sin utdanning videre i arbeidslivet, være i stand til å kommunisere og formidle tilegnet kunnskap og bruke den opparbeidet informasjonskompetansen til å finne og vurdere informasjon.

2.6. Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga

Det nasjonale ansvaret for opplæring i kriminalomsorgen er lagt til Fylkesmannen i Hordaland, under utdanningsdirektøren. Det er i hovedsak tre seniorrådgivere som arbeider med dette fagfeltet.

Fylkesmannens utdanningsavdeling i Hordaland har det landsdekkjande ansvaret for opplæring innanfor kriminalomsorga. Fylkesmannen i Hordaland fordeler midlar til fylkeskommunane, som står for sjølve opplæringa. Fylkesmannen skal føre tilsyn og kontroll med verksemda, skal medverke til fagleg/pedagogisk oppfølging og stimulere til forsøks- og utviklingsarbeid. Fylkesmannen skal også ha ein viss internasjonal kontakt på dette området.
(Fylkesmannen i Hordaland 2011)

I begrepet ”opplæring i kriminalomsorgen” inngår all form for utdanning fra og med grunnskole til og med doktorgradsstudier, samt norsk for fremmedspråklige og kortere kompetansegivende kurs som for eksempel truckførerbevis. Fylkesmannen samler årlig inn statistikk om aktiviteten i skolene i fengslene, arrangerer kurs, seminarer og konferanser, er oppdragsgiver til flere rapporter og er med i internasjonale fora.

Det er nå endringer på vei, og en arbeidsgruppe er satt ned av Fylkesmannen i Hordaland for å se på organiseringen og tilretteleggingen av høyere utdanning for innsatte i Kriminalomsorgen.

Arbeidsgruppa skal utarbeide ein rapport som omhandlar og og får fram korleis lovverk, forskrifter og reglement i høgare utdanning gjev høve for innsette å studere ved høgskolar og universitet, og å koma med forslag til kva som må endrast for å gjere tilrettelegginga betre.
(Fylkesmannen i Hordaland 2011, 8. april)

Arbeidsgruppen har representanter UH-sektoren, Kriminalomsorgen, skolen og NAV, og blir ledet av Gøril Vikøren Nøkleby fra Fylkesmannen i Hordaland. Rapporten skal være ferdig våren 2012.

2.7. Forum for opplæring innenfor kriminalomsorgen (FOKO)

FOKO ble etablert i 1996, og er en interesseorganisasjon for alle som er interessert i å fremme arbeidet med opplæring for innsatte i norske fengsler. Organisasjonen er en underavdeling av den europeiske organisasjonen European Prison Education Association, som arbeider med samme type saker, men da på internasjonalt nivå. Medlemmene er blant annet ansatte i skoleverket, ansatte i Kriminalomsorgen og fengselsbibliotekarene.

Det årlige 3-dagers FOKO-seminaret samler medlemmer og andre interesserte i fagfeltet. På programmet står eksterne og interne foredragsholdere som presenterer ulike deler av opplæringen og tilgrensende fagområder.

2.8. NAV

NAV er en av forvaltningssamarbeidspartnerne til Kriminalomsorgen. ”Samarbeidet mellom kriminalomsorgen og NAV er forankret i den sentrale samarbeidsavtalen mellom Arbeids-og velferdsetaten og kriminalomsorgen. Denne avtalen danner grunnlag for avtaler mellom partene på regionalt og lokalt nivå.” (Hollen 2010 s. 13). I følge avtalen skal NAV være representert ved fengselet for å ivareta de innsatte så de får det de har krav på av NAV sine tjenester, som gjeldsordninger, arbeid eller ulike typer stønader. NAV kan, etter søknad, gi pengestøtte til innsatte under utdanning.

2.9. Lover og regler

Bibliotektilbudet i fengsel er basert på tre lover:

1. Straffegjennomføringsloven av 2001 §4, som beskriver Kriminalomsorgens plikter for å sørge for at de innsatte får tilgang til de tjenester de har krav på som samfunnsborgere.
2. Folkebibliotekloven av 1985 §1, som sier at alle i landet skal ha en bibliotekjeneste.
3. Opplæringslova av 1998 §9-2 andre ledd, som sier at elever skal ha tilgang til bibliotek.

Det er i den senere tid gitt ut to stortingsmeldinger som omhandler Kriminalomsorgen, og der opplæring innenfor kriminalomsorgen på ulike nivå er omtalt.

2.9.1. ”Enda en vår”

I Om opplæring innenfor kriminalomsorgen ”Enda en vår” (St.meld. nr. 27 (2004-2005)) beskriver utdannings- og forskningsdepartementet dagens situasjon, som tittelen sier, innen opplæringen innenfor kriminalomsorgen i Norge. Den gir en omfattende liste over sider ved opplæringen som kan endres og på den måten forbedre opplæringen. Blant punktene pekes det to ganger på at bibliotek og skole ofte er lokalisert på en lite hensiktsmessig måte med tanke på samarbeid i hverdagen (s. 30). Ved bygging av nye fengsler og omfattende renovering av eksisterende bygg skal det tas hensyn til fysisk plassering av skole og bibliotek, for bedre å kunne bruke fengselsbiblioteket i undervisning og studiesammenheng (s. 32). I 3.1.6. Høyere

utdanning erkjennes behovet for en endring i systemet slik at det skal være mulig å få gjennomført høyere utdanning også innenfor kriminalomsorgen. Undervisning og finansiering er to av hindrene, og fengsel, aetat (nå NAV) og skole blir av departementet vurdert som de ansvarlig for å løse dette for de innsatte som ønsker å ta mer/høyere utdanning (s. 26).

2.9.2. Kriminalomsorgsmeldingen

Justis- og politidepartementet ser i *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (St.meld. nr. 37 (2007-2008)) og på alle aspektene innen norsk kriminalomsorg; bl.a. samfunnstrygghet, rehabilitering og tilbakeføringsarbeidet.

Vi finner her at Regjeringen vil styrke fengselsopplæringen og fengselsbibliotekene (s. 17). Videre kan vi lese på s. 51 at biblioteket ”er en viktig støttespiller i opplæringstilbudet”. Fengselsbiblioteket er en del av kulturtilbudet i fengselet, som brukes som verktøy i tilbakeføringsarbeidet. Det er stor variasjon på utdanningsnivå blant de innsatte. Mange innsatte har ikke gjennomført grunnskolen og mange sliter med lese- og skrivevansker (s. 61). Meldingen viser til undersøkelser fra 2006 der 13,9% av de innsatte har høyere utdanning, en økning på 2% fra 2004 (Eikeland & Manger 2004 s. 21).

Høyere utdanning er nevnt i avsnittet *9.7.2 IKT i fengselsundervisningen* (St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 112). Her sier skolene i fengslene at det er et problem at innsatte som tar høyere utdanning ikke har tilgang til Internett. Da meldingen ble skrevet var IFI-løsningen et pilotprosjekt ved fire fengsler, der de hadde tilgang til en liten, utvalgt del av Internett. Meldingen ser også på fjernundervisning som en aktuell måte å tilby innsatte høyere utdanning, da over Internett.

Tilbakeføringsgarantien er et viktig element i kriminalomsorgen. Denne garantien er ingen juridisk garanti, men skal sørge for at de straffedømte får de rettighetene de har krav på som norske borgere. ”Kriminalomsorgen skal legge til rette for at dette kan skje. Samarbeidende etater er forpliktet til å yte sine tjenester i forhold til de straffedømte på en slik måte og lokalisert slik at de kan ha en rimelig mulighet til å gjøre seg nytte av dem.” (s. 174)

I den sammenheng nevnes utdanning spesielt: ”Vi vil innføre en tilbakeføringsgaranti for tett oppfølging fra ulike etater ved løslatelse med sterkt fokus på å få folk i jobb eller videre utdanning med strenge krav til rehabilitering og atferdsendring” (s. 17).

2.9.3. Kultur for læring

I Kultur for læring (St.meld. nr. 30 (2003-2004)) ser utdannings- og forskningsdepartementet på opplæringen innen grunnskolen og den videregående skolen. Problemstillingen rundt opplæring og utdanning for personer i Kriminalomsorgens varetekt er ikke viet oppmerksomhet. Det nevnes kun at et høyt utdanningsnivå i befolkningen ”har en rekke positive effekter, som for eksempel økt verdiskaping, lavere arbeidsledighet og lavere kriminalitet” (s. 115).

2.9.4. Retningslinjer for bruk av IKT/Internett i opplæringen for innsatte i kriminalomsorgen.

Dette er retningslinjer utarbeidet av Utdanningsdirektoratet og KITT (Utdanningsdirektoratet & Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 2009). I hovedsak klargjør rundskrivet hvem som har ansvar for sentral og nasjonal drifting av IKT/Internett og rutinene lærerne skal forholde seg til.

Kap 1.2 Tilrettelegging for høyere utdanning og fjernundervisning er interessant og lyder som følger: ”Fengslene skal i samarbeid med forvaltningssamarbeidspartnere legge til rette for høyere utdanning for innsatte som ønsker det.” Forvaltningssamarbeidspartnere er de innleide tjenestene i importmodellen; helsetjenesten, NAV, skolen og biblioteket. Det utdypes ikke videre hva dette samarbeidet skal innebære, eller hvem det mer konkret skal gjelde.

2.9.5 IFLA guidelines

International Federation of Library Association (IFLA) har utarbeidet retningslinjer for fengselsbibliotek (Lehmann & Locke 2005). Dokumentet er ment som et hjelpemiddel i planlegging, drift og evaluering av fengselsbibliotek, og skal sikre et minimumstilbud til personer i fengsel. Det gir detaljerte anbefalinger om fysisk størrelse, ansatte, budsjett og mediesamling.

2.9.6. Internasjonale fengselsregler

Både FNs Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (United Nations 1977) og *the European prison rules* (Council of Europe 1987) er med å understreke viktigheten av fengselsbibliotek:

Pkt. 40 i Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners
Every institution shall have a library for the use of all categories of prisoners, adequately stocked with both recreational and instructional books, and prisoners shall be encouraged to make full use of it.

(United Nations 1977)

Pkt. 28.5 og 28.6 i the European prison rules
28.5 Every institution shall have a library for the use of all prisoners, adequately stocked with a wide range of both recreational and educational resources, books and other media. 28.6 Wherever possible, the prison library should be organised in co-operation with community library services.

(Council of Europe 1987)

2.10. Situasjonen for fengselsbibliotek i noen europeiske land

Det er vanskelig å sammenligne land når det gjelder de ulike organiseringene av fengselsbibliotek. Det er ulikt syn i de forskjellige landene på viktigheten av denne tjenesten, og dette gjenspeiler seg også i fokuset og ressursene som bevilges til fengselsbibliotek.

Ljødal og Ra (2011) har sett på de skandinaviske modellene, Aasvestad (2005) (skriver om det nederlandske systemet og Peschers (2008) har tatt for seg hvordan ordningen er organisert i Tyskland.

Vi kan se på antall innsatte for å ha et visst sammenligningsgrunnlag på utgangspunktet for arbeidsmengden fengselsbibliotekarene i de ulike landene har. Norge har i underkant av 3500 innsatte, Danmark har rundt 3500 innsatte, Sverige har i underkant av 7 000 innsatte, Nederland har rundt 16 500 innsatte og Tyskland har over 73 200 innsatte (Walmsley 2009). Tallene må ses i lys av befolkningstallet, der Norge har færrest, snaue 4,8 millioner innbyggere, mens Tyskland har flest, over 82 millioner innbyggere.

Når det gjelder tall på fengselsbibliotekarer finner vi at Norge har i dag over 40 (Erlend Ra, e-post 7, april 2011), Tyskland har 3 (Peschers 2008), mens Nederland hadde i 2005 mellom 150 og 200 fengselsbibliotekarer (ABM-utvikling 2005 s. 38). Vi finner ikke tall for hvor mange fengselsbibliotekarer det er i Danmark og Sverige.

	Folketall i millioner	Innsatte	Fangebefolkning (pr. 100 000 innbyggere)	Fengselsbibliotekarer	Innsatte pr. fengselsbibl
Norge	4,8	3500	69	>40	88
Sverige	9,1	7000	74		
Danmark	5,5	3500	63		
Tyskland	82	73200	89	3	24400
Nederland	16,8	16500	100	150-200	94 ¹

Siden vi ikke har tall for fengselsbibliotekarer i Sverige og Danmark er det vanskelig å få til en sammenligning. Som vi ser i det følgende har våre naboland et visst fokus på fengselsbibliotek. Derimot indikerer tallene i Tyskland på at det er et svært lite fokus på utviklingen av fengselsbibliotek. Selv om sammenligningen i seg selv kan være en utfordring vil vi her presentere ordningene i Sverige, Danmark, Nederland og Tyskland.

2.10.1. Sverige

Allerede i 1958 innførte Sverige en ordning der det lokale folkebiblioteket mot økonomisk kompensasjon skulle yte bibliotek tjenester til de innsatte (Källqvist 1970). På begynnelsen av 1990-tallet ble ansvaret desentralisert, og ansvaret for bibliotek tjenestene ble overført til regionalt eller lokalt nivå i Kriminalvården. Sverige har ingen nasjonal lov som pålegger Kriminalvården eller Kungliga biblioteket å tilby bibliotek tjenester til innsatte i svenske fengsler. Men retningslinjer fra Justisdepartementet sier at innsatte skal ha rett til å låne bøker. Selv om det er opp til det enkelte fengsel å organisere bibliotek tilbudet, gir Kriminalvården generelle retningslinjer for samarbeidet med det lokale folkebibliotek. (Ljødal & Ra 2011).

¹ Tallet er basert på antall innsatte delt på 175 fengselsbibliotekarer grunnet det spennet som blir brukt hos Asvestad (2005)

2.10.2. Danmark

I følge Frisvold (1979) utnevnte det danske justisdepartementet i 1968 en gruppe til å se på løsninger for bibliotek tjenesten i fengslene. De kom fram til at en organisering der fengselsbibliotekene var en del av det lokale folkebiblioteket, og at de allerede eksisterende boksamlingene i fengslene etter hvert skulle bli erstattet av depoter fra folkebiblioteket. Det fulgte økonomisk kompensasjoner for tjenestene som ble ytt fra folkebibliotekets side. Etter en prøveperiode ble denne organiseringen innført i hele Danmark. I 2001 ble det lovfestet at innsatte har rett til å bruke folkebibliotekets tjenester og skal ha tilgang til boksamlingen der. Kriminalforsorgen og KL (Kommunernes Landsforening) har utarbeidet en rammeavtale som kan ligge til grunn for samarbeidet om bibliotek tjenesten i danske fengsler (Kriminalforsorgen & Kommunernes Landsforbund 2005). Styrelsen for Bibliotek og Medier har i dag ikke noe overordnet administrativt ansvar for fengselsbibliotek, som Nasjonalbiblioteket har i Norge (Ljørdal & Ra 2011).

2.10.3. Tyskland

Hos Peschers (2008) kan vi lese at tyske fengselsbibliotek tidligere ble drevet av prester og deretter lærere, på samme måte som med norske fengselsbibliotek. Hovedtanken var da å tilby oppbyggelig litteratur og leseopplæring. Først etter at fengslene ansatte egne bibliotekarer ble bibliotekene faglig videreutviklet. Men med så få fagutdannede bibliotekarer er det enorm arbeidsmengde på hver enkelt. Ansvar for tilbudet er lagt til hvert enkelt fengsel, og er i stor grad drevet av fengselsbetjenter og innsatte. Bibliotektilbudene er svært ulike: noen steder får brukerne bare bestille bøker utifra kataloger, mens de andre steder har tilgang til en fysisk boksamling.

Tyskland har ingen nasjonal biblioteklov som sikrer alle i landet tilgang til bibliotek. Innsattes rett til et bibliotektilbud er likevel ivaretatt i den tyske straffegjennomføringsloven. I følge Strafvollzugsgesetz § 67 skal alle fengsler ha bibliotektilbud til sine innsatte (Strafvollzugsgesetz 1976).

I 2007 ble Münster fengselsbibliotek kåret til årets bibliotek i Tyskland, foran tradisjonsrike bibliotek som Universitetsbiblioteket i Karlsruhe og München Bibliothek. Peschers er en av

fire utdannede fengselsbibliotekarer i Tyskland, og han har ansvar for 30 bibliotek i 24 anstalter (Gerhard Peschers, samtale, 14. juni 2010).

2.10.4 Nederland

Ette en studietur til nederlandske fengsler skriver Aasvestad (2005) at tjenestene som i Norge inngår i importmodellen; helsetjeneste, NAV, prest, skole og biblioteket, er i Nederland fengselets ansvar og utføres av fagutdannede ansatt i fengselet. Skole og bibliotek har nær tilknytning, ikke bare i fysisk plassering, men de er organisert i en egen avdeling. Dette gir et godt utgangspunkt til samarbeid på tvers. Nederland har 40 bibliotek, alle med hvert sitt fengselsbibliotek og minst en heltidsansatt bibliotekar. Fengselsbibliotekarene har et godt samarbeid og årlige møter.

I selv hundre år gamle fengsler i Nederland, som for eksempel i Midden-Holland som vi besøkte, har bibliotek og skole forhold lagt til rette for et godt samarbeid.

(Aasvestad 2005 s. 37)

Inntrykket av at måten å drifte fengselsbibliotek i Nederland er et eksempel til etterfølgelse, og det forsterkes også av Gerhard Peschers, bibliotekleder ved Münster fengsel, som i sitt arbeid med å fremme biblioteket i tyske fengsler ser på Nederland som et foregangsland.

3. Teori og forskning

I teorikapittelet vil vi starte med å ta for oss læringsteori, med basis i sosiokulturell og læring som en prosess. Dette er et viktig aspekt ved høyere utdanning i dag. Vi vil gå nærmere inn på Kuhlthau sine teorier rundt bibliotekarens rolle i veiledningen. Dette vil gi oss et godt rammeverk for å belyse dagens situasjon og aspekter i problemstillingen.

Informasjonssøkeprosessen, informasjonskompetanse og problemløsning i studieprosessen skal også belyses, og her vil vi komme innom Kuhlthaus (2004) seks faser i informasjonssøkeprosessen. Vi har også inkludert holdningsteori for å underbygge problemstillingen vår fra enkeltindividets ståsted. Chatman (1991) sin forskning på *small worlds* vil gi oss et overordnet sosiologisk blikk på fengselssamfunnet, og hvilke kjennetegn dette har.

I forskningen kommer vi inn på dagens situasjon for innsatte studenter i Norge ved flere nylig publiserte rapporter (Dullum & Hansen 2009; Eikeland & Manger 2004; Eikeland, Manger & Diseth 2006; Manger, Eikeland & Asbjørnsen 2010). Størstedelen av forskningen på området har fokus på situasjonen hos på innsatte på videregående skole, og bibliotekets betydning ved studiene er noe som i svært liten grad blir belyst.

Dermed har vi også valgt å rette oss mot tilgrensende forskningsområder som er relevante å knytte opp til prosjektet vårt. Vi vil komme inn på bibliotekets og bibliotekarens rolle i det spesielle studiemiljøet et fengsel er. I tillegg vil aspekter rundt fjernstudier, ressurstilgang, informasjonskompetanse og læring som prosess bli vektlagt.

3.1. Bibliotek og læring

I sosiokulturell læringsteori blir kunnskap til gjennom interaksjon mellom individene (Strandberg, Manger & Moen 2008; Vygotskij & Lindqvist 2004). Læringsteoriene til Vygotsky legger vekt på at læring er et sosialt anliggende, og dette skjer gjennom et kollektivt samspill med andre mennesker. Alle bærere av den kollektive kulturen blir medkonstruktører, og det verbale språket er det viktigste hjelpemiddelet i denne prosessen. I forskningen til Vygotsky rettes fokus bort fra enkeltindividet og over på den sosiale konteksten som er

tilstede i konstruksjonen av kunnskap. Språklig samspill eller dialog mellom de lærende og de kompetente andre gjør læring mulig.

Undervisningen og læringen innenfor høyere utdanning i dag hører hjemme under sosiokulturell forskning og læringsteori (ABM-utvikling 2004). Læring er en aktiv konstruksjon av meninger som forandres underveis i læringsprosessen. Etter hvert som studenten tilegner seg ny kunnskap, vil rammene og verdensbildet til studenten forandre seg. Med dette nye utgangspunktet vil nye spørsmål og innfallsvinkler dukke opp. På bakgrunn av dette er det ekstra viktig for studenten at fengslene og UH-institusjonene gjør sitt for å tilrettelegge bibliotekstjenestene på best mulig måte.

Sætre (2002) ser på læring som et resultat av menneskets egen aktivitet i tanker og handlinger, og som et resultat av samspill med miljøet. Bruken av biblioteket som læringsarena forutsetter mennesker som aktivt søker nye erfaringer og opplevelser. Slik aktivitet vil skje i samhandling med biblioteket, der det er lagt opp til det med tanke på ressurser og riktig tilnærming fra bibliotekarens side. Hvis så, vil helheten av organisatorisk tilrettede kunnskapskilder og bibliotekarveiledning, utgjøre et godt læringsmiljø (Sætre 2002 s. 95).

En prosessorientert bibliotekar følger opp og motiverer studenten i forskningsprosessen over tid, spesielt med tanke på informasjonssøking og bruk av baser og referanser. Hun kan bidra til studentens utvikling som forsker ved for eksempel å stille krav til informasjonskilder og vektning av disse (Kuhlthau 2004). For fengselsstudenten vil en prosessorientert bibliotekar fungere som en solid støttespiller.

Dysthe, Hertzberg & Hoel (2000) og Torras & Sætre (2009) introduserer begrepet ”å skrive for å tenke”. Det går ut på å fokusere på læringen underveis, istedenfor det ferdige produktet. Utbyttet av læringen settes i høysetet. Igangsetting av mentale prosesser som brainstorming og introduseringen av tankekart kan være hjelpsomme tiltak fra bibliotekarens eller skolelederens side, i mangel på oppmuntring og støtte fra medstudenter. Dette kan belyse (Dysthe, et al. 2000) argumenterer med at det å skrive for å lære er viktig for å få i gang noen tanker hos studenten når det gjelder videreformidling. Riktig tilnærming til forskningen kan være verdifull med tanke hvordan han skal formulere seg ved presentasjoner og faglige samtaler ved videre studier utenfor murene. Både overfor fremtidige medstudenter, forelesere

og veiledere vil det være nødvendig å vise til en klar og tydelig formuleringsevne, skriftlig som muntlig.

Sosiokulturell læring er fremtredende i dagens utdanning, spesielt på høyere nivå, og det vil være hensiktsmessig for oss å bruke læringsteori, i det vi har å gjøre med høyere utdanning. Reformen, som Kvalitetsreformen av 2003, og nedfelte krav og for læringsutbytte i Kvalifikasjonsrammeverket bidrar til å forsterke viktigheten av sosiokulturell læring ved høyere utdanning.

Bibliotekstjenestene som tilbys studenter vil være med på å påvirke læringsutbyttet i studiene.

3.1.1. Bibliotekarens rolle

Kuhlthau har de siste tjue årene forsket på bibliotekarens pedagogiske og veiledende rolle. Graden av interaksjon fra bibliotekarens side er et gjennomgangstema i forskningen hennes (Kuhlthau 2004). Hun har definert en modell med fem forskjellige roller for bibliotekarer i veiledningsprosessen. Modellen beskriver grad av interaksjon fra bibliotekaren mot studenten, og gjenspeiles både i et bibliografisk perspektiv, der hun ser på hvilke kilder som blir benyttet, og med tanke på hvordan veiledningen blir gjennomført. Prosessen vil være rettet mot å kartlegge og oppklare brukerens usikkerhet i informasjonssøkeprosessen, ”the uncertainty principle”.

En forandring fra *produktrettet* tilnærming til *prosessrettet* tilnærming vil være riktig vei å gå for å nærme seg et høyere nivå av interagerende veiledning, ifølge Kuhlthau. I stedet for bare å gi studenten det han trenger i form av pensum og læringsmateriale, bør fokus ligge på å veilede studenten underveis i problemløsningen. I et intervju under en konferanse i 2009 forteller hun:

When I got into librarianship and particularly in the research that I did, I could see that the librarian who only provides information sources was not sufficient to move the students to where they wanted to be in using those sources. There was the librarian on the one hand providing the resources and the sources of information, all the books and the materials, and on the other hand there was the teacher or the assignment. But there wasn't anything in between enabling the student to use that information.

(Tonning 2009 s. 52)

Usikkerhet er en kognitiv tilstand som kan føre til bekymring og lav selvtillit. Den store mengden informasjon som finnes tilgjengelig kan bidra til å øke usikkerheten i stedet for å gi

brukeren svar. Spesielt tidlig i søkeprosessen er denne usikkerheten fremtredende. På den annen side kan usikkerhet øke dynamikken i læringen, og gjøre studenten mer proaktiv når det kommer til forskning.

<p><i>Nivå 1:</i> <i>Organisator</i> <i>(Organizer)</i></p>	<p>På det første nivået er bibliotekaren en <i>organisator</i> som organiserer samlingene slik at studentene selv klarer å finne den informasjonen de trenger. Her er det ingen grad av intervensjon eller veiledning fra bibliotekarens side. Bibliotekarens rolle er her strengt tatt å gi brukeren tilgang til en systematisk ordnet samling av informasjon, og fullt fokus er rettet mot kildene, mediene og teknologien. Problemløsning hos brukeren er ikke noe som prioriteres i denne rollen. Bibliotekaren gjør informasjonen tilgjengelig på en systematisk og oversiktlig måte, og brukerne er selvhjulpne i søkeprosessen og gjenfinningen</p>
<p><i>Nivå 2:</i> <i>Foreleser</i> <i>(Lecturer)</i></p>	<p>På det andre nivået er bibliotekaren en <i>foreleser</i>. Veiledningsprosessen går stort sett ut på å besvare enkle henvendelser og lite komplekse søkespørsmål. En enkel, spesifikk henvendelse fra brukeren medfører et enkelt svar, med få kilder tatt i betraktning. Informasjon blir behandlet som en ting som kan produseres og gjøres tilgjengelig, uten videre vektning av informasjonen. ”<i>Her har du det du leter etter</i>”. Referansearbeid på basisnivå er det som kjennetegner nivå 2. I informasjonssøket blir ikke prosessen rundt identifisering, klargjøring og reflektering vektlagt.</p>
<p><i>Nivå 3:</i> <i>Gjenfinner</i> <i>(Instructor)</i></p>	<p>Det tredje nivået beskriver bibliotekaren som en <i>gjenfinner</i> eller <i>instruktør</i> i kildegrunnlaget som finnes i biblioteket. Her informeres studenten om hvilke kilder og hjelpemidler som bibliotekaren anbefaler for å lette og gi svar på utfordringene studenten står overfor. Kuhlthau påpeker at <i>gjenfinnerne</i> ikke legger vekt på kompleksiteten og aspektene som ligger i ”læringen”. Det å formulere seg frem fra igangsetting av problemstilling til endelig avsluttet forespørsel og søkeprosess er ikke i fokus.</p> <p>Typically, when the user comes to the collection with a general topic, seeking information from a number of sources, one comprehensive search is conducted and a ”pile” of information is identified as relevant to the subject without consideration for the users` particular point of view, level of knowledge, or stage in the search process. [...] Subject access to databases and search engines for the Internet are commonly based in the identifier level.(Kuhlthau 2004 s. 117)</p>
<p><i>Nivå 4:</i> <i>Veileder</i> <i>(Tutor)</i></p>	<p>På det fjerde nivået er bibliotekaren en <i>veileder</i>, og gir søkeveiledning i sammenheng med studiene. Dette forutsetter ofte et samarbeid med den ansvarlige læreren for kurset eller faget. Det er først på dette nivået at bibliotekaren setter seg inn i de bakenforliggende aspektene rundt søkeprosessen og får en mer pedagogisk rettet rolle. Kildebruk, problemløsning og navigering i jungelen av informasjon blir presentert av <i>veilederen</i>.</p>
<p><i>Nivå 5:</i> <i>Rådgiver</i> <i>(Counselor)</i></p>	<p>På det femte nivået er bibliotekaren en <i>rådgiver</i>, og får en tydelig pedagogisk rolle. Bibliotekaren dedikerer seg til studenten og tar hensyn til studentens tanker, følelser og handlinger. På dette nivået vil bibliotekaren være godt integrert i studieprosessen, og en viktig støttespiller for studenten. Hovedfokuset er å forberede brukeren på fremtidige aspekter rundt bruk av informasjonskilder, og få brukeren til å benytte den tilegnede kunnskapen i fremtidige informasjonssøk.</p>

3.1.2. "Zones of intervention"

Kuhlthau (2004) er blant dem som mener at bibliotekaren med sin pedagogiske rolle bør være tilstede ved starten av brukerens informasjonssøk. På dette stadiet er føler studenten usikkerhet, vaghet og frustrasjon. Da vil en proaktiv, interagerende og pedagogisk rettet bibliotekar vil være til stor hjelp. Senere i søkeprosessen er det ofte tilstrekkelig med den hjelpen studenten kan få via bibliotekets referansetjenester.

Å identifisere hvilket stadium i forsknings- og søkeprosessen studenten er på er noe Kuhlthau legger vekt på. En "intervensjonssone" blir definert på følgende måte: That area in which an information user can do with advice and assistance what he or she cannot do alone or can only do with great difficulty. (Kuhlthau 2004 s. 129). Intervensjonssonen går ut på å avdekke gapet som oppstår mellom studentens manglende evne til å oppfylle sitt informasjonsbehov og det resultatet studenten kan oppnå ved hjelp av rådgivning fra spesialkompetanse. Ved å identifisere informasjonsbehovet hos brukeren, og bidra når behovet er der, kan bibliotekaren spille en viktig rolle. Teorien rundt intervensjonssoner går ut på å vite når i forskningsprosessen man skal trå til, og når studenten er mer selvhjulpen.

Problemstillingen vår går ut på å avdekke hvilke tjenester bibliotekene gir til studenter i fengselet i dag. Kuhlthau sine teorier rundt bibliotekarens rolle vil dermed være godt overførbar til forskningen vår. Ved å sette situasjonen i norske fengselsbibliotek, og tjenestene som her tilbys, opp mot rollefordelingene til Kuhlthau, vil vi kunne få et større bilde over hva som gjøres og hva som kan eller bør gjøres fra bibliotekarenes side.

3.1.3. Holdningsteori

Aktørene som er i direkte kontakt med fengselsstudenten, har alle tatt valg for hvilken tilnærming de skal ha til studenten. Hvilken holdning disse valgene grunner i, kan være bakgrunn for drøfting. Og det er derfor relevant å trekke inn teori om holdning. Teorien om overveid handling, *Theory of Reasoned Action* (Fishbein & Ajzen 1975), heretter forkortet TRA-modellen Modellen forklarer forholdet mellom holdning, handlingsintensjon og atferd.

TRA-modellen baserer seg på at individer normalt er rasjonelle, og derfor vil ta i bruk informasjonen som er tilgjengelig for dem på en systematisk måte. En persons tro om at en bestemt atferd leder til et bestemt utfall preger dermed holdningene overfor den atferden eller handlingen. Dette settes i TRA-modellen (Ajzen & Fishbein 1980 s. 8) opp mot de subjektive normene som er satt, og personens forventning om at han skal utøve eller ikke utøve atferden.

I TRA-modellen blir de personlige holdningene hos subjektet vektet opp mot de subjektive normene, og disse vil være forskjellige fra individ til individ. Eksterne variabler som grunnleggende holdninger til andre mennesker og institusjoner samt personlige egenskaper vil ha innvirkning. En introvert person vil ha en tendens til å vekte sine egne holdninger i større grad, mens en ekstrovert person heller vil vektlegge de subjektive normene.

Det vil være naturlig for oss å tilegne holdningsteori til forskningsprosjektet vårt for å forsøke å avdekke holdninger hos respondentene og andre aktører på området. Hvilke holdninger og eventuelt personlige føringer som ligger bak valgene til enkeltindivider vil være med på å bestemme hvordan fastsatte rutiner er lagt opp. Holdningsteori og modellen til Fishbein & Ajzen vil kunne avdekke aspekter vi kan se i lys av Kuhlthau (2004) sin modell for bibliotekarenes rolle i veiledningsprosessen.

Den subjektive normen som Fishbein og Ajzen kaller det, kan være etiske retningslinjer satt for bibliotekaren i sin profesjon eller forventninger fra kolleger, samarbeidspartnere eller brukere.

3.1.4. Informasjonskompetanse

Informasjonskompetanse er et vidt begrep, som kan defineres på mange måter, alt etter tilnærmingen. Det hersker allmenn enighet i at informasjonskompetanse er å vite når og hvorfor man trenger informasjon, hvor man finner denne, og hvordan bruker denne på en riktig måte. Studenter i høyere utdanning må forholde seg til og kjenne til forskningsetisk riktig bruk av informasjon.

Det er mulig å definere informasjonskompetanse fra flere forskjellige hold. Begrepet kan ha læring eller kunnskapskonstruksjon som viktigste innhold. Ferdigheter i informasjonssøk og

bibliotekbruk inngår også i dette begrepet (Skov 2003 s. 4). Vi velger å lene oss mot informasjonskompetanse i utdanningsøyemed, da vi har å gjøre med studenter, og bibliotek tjenester overfor disse.

Viktige aspekter i informasjonssøkingen er hvordan å finne frem til riktig informasjon, identifisere denne, og vekte informasjonen. Det er en utfordring å skille ut den relevante informasjonen fra den innsamlede informasjonen. Bibliotekarer er eksperter på informasjonssøking, og har god kjennskap til og daglig erfaring med digitale og analoge referanser.

Et viktig mål for undervisning i informasjonskompetanse vil være å utvikle den kritiske vurderingsevnen til studentene ved håndtering av informasjon i utdanningen. Dette gjelder alle aspekter av læringen, og ikke bare fasen rundt informasjonssøket (Bjerg 2003 s. 7).

Informasjonskompetanse er en viktig ferdighet når man skal tilegne seg kunnskap. Bruce (1997) har satt informasjonskompetanse som begrep inn i syv kategorier, der ”The knowledge construction conception” er det som kan knyttes nærmest opp mot den sosiokulturelle læringen som skjer ved høyere utdanning i dag.

Ved å løfte informasjonskompetanse opp fra det enkle fokuset på teknologi og kilder og over til kunnskapskonstruksjon gjennom opplæring og veiledning, får vi et mer sammensatt begrep, der kompetanseutvikling og –overføring er satt i høysetet. Bruce definerer denne kategorien av informasjonskompetanse slik: “Information literacy is seen as building up a personal knowledge base in a new area of interest” (Bruce 1997 s. 10).

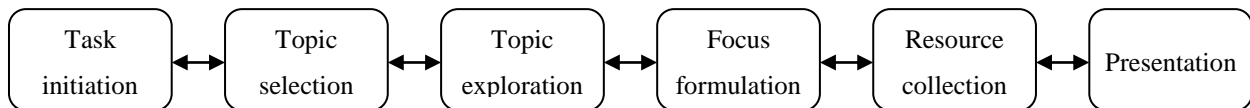
Bruce sitt relasjonelle syn ser informasjonskompetanse fra brukerens ståsted. Søkelyset rettes mot utvikling av kunnskap som er kontekstbasert og basert på relasjoner mellom brukere og systemer eller omgivelser. Tilegning av kunnskap og informasjonskompetanse i samsvar med miljøet rundt brukeren gjør at Bruce sin tilnærming til temaet vil være overførbar til forskningen vår rundt høyere utdanning i fengsel.

3.1.5. Kuhlthaus modell for informasjonssøkeprosessen (ISP)

Kuhlthau (1991) har laget en modell over informasjonssøkeprosessen som beskriver hvilke følelser, kognitive aspekter og handlinger knyttet til informasjonssøking som inntreffer i de forskjellige stadiene i informasjonssøkeprosessen. På alle stadiene poengterer Kuhlthau viktigheten og betydningen av å inkludere bibliotekpersonalet i den pedagogiske virksomheten. På denne måten kan spesialkompetansen herfra bidra i søkeprosessen.

De seks kognitive stadiene er *innledning, valg av tema, utforskning av tema, spissing av fokus, innsamling av informasjon og presentasjon.*

Stadiene i informasjonssøkeprosessen (Kuhlthau 1991 s. 369)

Stadier	Studentens utgangspunkt	Bibliotekarens bidrag
<i>Innledning</i> <i>Task initiation</i>	For studenter begynner dette innledende steget med å finne et område som kan være interessant for et forskningsprosjekt. I sine observasjoner viser Kuhlthau til at studentene i denne fasen opplever en følelse av usikkerhet, ofte knyttet til det faktum at de har manglende kunnskap om forskningsområdet. Hvor god forhåndskjennskap studentene har til biblioteket og kildene som finnes der, påvirker retningen og bredden på oppgaven.	En oppgave for bibliotekene her kan være å gjøre seg synlige overfor studenten, og vise hvor uvurderlig biblioteket kan være i forskningsprosessen. En tidlig introduksjon til biblioteket kan gi studentene en god følelse og god oversikt for videre valg av tema (Kuhlthau 2006 s. 33)
<i>Valg av tema</i> <i>Topic selection</i>	På det andrestadiet bestemmer studentene seg for et spørsmål eller et tema de finner viktig og interessant å forske på. Nå begynner studenten å føle en optimisme og forventning i og med at hun har fått spesifisert hva hun skal forske på, men også en uro overfor oppgaven som står foran henne. Arbeidsoppgavene og de innledende tankene rundt informasjonsinnhenting konkretiseres. Bibliotekarens spesialkompetanse kan her utnyttes på en god måte ved at hun vurderer informasjonsmengden og –kvaliteten på det studenten finner av interessante kilder.	Ved valg av tema kan bibliotekaren hjelpe til med oversiktlige referansesøk i biblioteket og i de elektroniske kildene for å gi studenten et overordnet blikk på oppgaven ved hjelp av oppslagsverk og referanser.

<p><i>Utforsking av tema Topic exploration</i></p>	<p>Hvordan utforske den tilgjengelige informasjonen, med tanke på å finne et fokus, er en stor utfordring. På det tredje stadiet oppstår ofte forvirring, usikkerhet og tvil rundt valg av forskning og tema. Studenten finner det ofte utfordrende å formulere hva det er hun trenger, og forsøker seg med flere innfallsvinkler eller fokusområder.</p>	<p>På dette stadiet behøves bibliotekarens kompetanse for å veilede i informasjonssøking. Etter innledende kursing i dette, kan studenten etter hvert bli mer trygg på eget referansearbeid.</p>
<p><i>Spissing av fokus Focus formulation</i></p>	<p>Det fjerde stadiet i prosessen går ut på å utforme og spisse et fokus på forskningen, med et selvstendig synspunkt på temaet som er valgt. Her gjelder det å identifisere og plukke ut teorier og vinkling som det skal fokuseres på i oppgaven. Studenten begynner å oppnå en større innsikt i temaet. Typiske følelser i dette stadiet er optimisme og selvtilit knyttet til et økt.</p>	<p>Ytterligere spissing krever ytterligere fordypning og spesialisering i emneområdet, og bibliotekaren har erfaring i å se hva som vil være riktig vei videre i informasjonshenting, og hvor man bør sette inn støtet når det gjelder vinkling på oppgaven.</p>
<p><i>Innsamling av informasjon Resource collection</i></p>	<p>På det femte stadiet er hovedfokuset rettet mot innsamling av informasjon, og videre avgrensning av emnet som skal belyses. Studenten oppnår en større bevissthet om hva han står foran før målet er nådd, og en økt interesse oppstår i samsvar med dypere innsikt i emnet. Tilgang til relevant og kvalitetssikret informasjon fra biblioteket bidrar til å forsterke denne følelsen. Spesialkompetanse overføres fra bibliotekaren til studenten etter gjentagende bruk av søkeverktøy og rådføring med bibliotekaren. I det femte stadiet i informasjonssøkeprosessen vil studenten henvende seg til trykte og elektroniske kilder, og vurdere disse på bakgrunn av stadig bredere erfaring med kildekritikk</p>	<p>. Bibliotekaren har oversikt over hva som finnes av elektroniske baser og referanser på fagområdet.</p>
<p><i>Presentasjon Presentation</i></p>	<p>Her avsluttes informasjonssøket, og studenten tar en endelig avgjørelse på tidsrammene og bredden i referansegrunnlaget. Studenten blir mer og mer klar på hva som er relevant å inkludere i oppgaven, og hva som må forkastes. Søkeprosessen må avsluttes når studenten innser at videre søk ikke vil gi noen ny relevant informasjon. I denne avsluttende fasen oppnår studenten en følelse av lettelse, tilfredsstillelse eller skuffelse, alt etter som de opprinnelige forhåpningene er innfridd.</p>	<p>Biblioteket si rolle kan her være å bistå i å evaluere forskningen til studenten, og referansegrunnlaget i oppgaven eller avhandlingen.</p>

3.1.6. Fængselsamfunnet - "Small worlds"

Chatman (1991) introduserte etnografiske og sosiologiske aspekter til forskningen rundt informasjonskompetanse og behandling av informasjon. I *small worlds* er normative kjennetegn mer fremtredende enn i samfunnet ellers. Interaksjon mellom individene er basert på andre premisser, og de sosiale rammene rundt deling og tilegning av informasjon og kunnskap foregår under streng sosial kontroll.

Typiske kjennetegn for *små verdener* er liten kontakt med omverden, og med personer utenfor den innerste krets av nære "kolleger" eller ansatte rundt seg.

Studentene i fengslene er som regel ensomme i sin tilværelse, og mulighetene for kommunikasjon med andre med samme utgangspunkt og mål, er svært begrensede. *Små verdener* kjennetegnes ofte ved et forutsigbart og lukket miljø, med liten mulighet for kreativ utfoldelse og utprøving. Normer og regler gjelder for deling og tilegning av informasjon. Fængsler er gode eksempler på slike *små verdener*.

Prison exemplifies a small world in which there is a collective awareness about what is important and what is not, which ideas are relevant and which are trivial, whom to trust and whom to avoid. In its truest form, a small world is a community of like-minded individuals who share coownership of social reality.

(Savolainen 2009 s. 42)

Chatman (1999) så på hvilke kjennetegn som gikk igjen hos fattige og marginaliserte grupper i samfunnet når det gjelder informasjonssøk, -deling og -kompetanse. Innsatte i amerikanske fængsler var en av disse gruppene. Sosiologiske elementer ble tatt med i forskningen, og ved å se på fængsler som en arena for deling av informasjon, kommer hun her inn på sosiale og psykologiske aspekter som kan være overførbart til vår forskning. Observasjoner rundt levekår, motivasjon og mestring av situasjonen hos aktørene i slike lukkede samfunn er viktig å ta med i betraktningen når det gjelder bruk og deling av informasjon.

I lukkede fængselsmiljøer vil sosiale normer og fastsatte dagligdagse rutiner prege hverdagen i større grad enn i samfunnet utenfor (Chatman 1999). Normer og regler for akseptabel oppførsel og strenge regler når det kommer til avvik fra disse, vil påvirke vanene og oppførselen til aktørene. Dette påvirker også informasjonssøkingen og -delingen. Chatman definerer hvordan sosiale normer setter standarder for akseptabel oppførsel, og hvordan normalisering via regler og vaner i dagliglivet til innsatte har innvirkning på informasjonssøking og -deling.

The role that a small world plays in formulation of first-level information is quite simple. Primary conditions are trust and believability. For information to take on legitimacy, it must be compatible with what members of a social world perceive to be plausible. There must be an easy fit between new information and common-sense reality. Thus, first-level information will be the most believable because it conforms best to common sense. Similarly, the information is credible because the provider is trusted. Viewed from a small-world perspective, information is accepted because the source's claims can be easily researched and verified. Moreover, the sense-making activities that accompany the information occur within a context that is shaped by cultural norms and mores.

(Chatman 1999 s. 215)

Aktører i slike *små verdener* er nødt til å fokusere mer på å innordne seg de fastsatte rutinene, reglene og hverdagen som preger dette, med alle utfordringer når det gjelder å tilpasse seg fengselshverdagen.

Chatman mener at forskningen på *life in the round*, det lukkede samfunnet der man bare går i sirkel uten å komme noe sted, kan gi oss dypere innsikt i hvordan informasjon blir behandlet hos enkeltindivider. Hvilken informasjon som blir sett på som viktig, er den som gir størst nytteverdi for individet i umiddelbar fremtid, og med en praktisk funksjon.

Ved å se på teorier om *life in the round*, og tilværelsen i et samfunn som kjennetegnes av *small world*-terminologien, kan vi overføre sosiologiske aspekter til miljøet vi forsker på. Den generelle strukturelle oppbygningen av lukkede samfunn og aktørene her, vil ha betydning for hvordan vi ser på innsatte studenter, og de utfordringene de står overfor i en studiesituasjon. Bibliotekene er også en del av dette samfunnet, og blir stående som en av få tilbydere av informasjon i et miljø preget av strenge regler og sosial kontroll, med begrenset tillit og økt mulighet for konflikter mellom enkeltindivider.

3.2. Eksisterende forskning

3.2.1. Høyere utdanning i fengsel

Eikeland, Manger og Asbjørnsen har skrevet flere rapporter som omhandler utdanning i norske fengsler. I 2010 kom de med rapporten ”Innsette i norske fengsel: Kompetanse gjennom utdanning og arbeid” (Eikeland, et al. 2010). Dette er en oppfølging av to landsomfattende undersøkelser gjennomført i 2004 og 2006 (Eikeland & Manger 2004; Eikeland, et al. 2006). Utdanningsnivået hos de innsatte ligger minst 25 år etter resten av befolkningen i Norge. (Eikeland et al. 2010 s. 16). Når det gjelder høyere utdanning ser vi at 15.3% av alle innsatte har fag eller grad på universitets- eller høgskolenivå, mot 26.9% i befolkningen ellers (Eikeland, et al. 2010 s. 13)

Sammenhengen mellom et ønske om å ta høyere utdanning i fengsel, og realiseringen av dette ønsket, er noe som er verdt å merke seg. Undersøkelsen fra 2006 viser at 30.3% av de innsatte har høgskole- eller universitetsutdannelse som endelig utdanningsønske, men det er bare 4% av de innsatte som tar del i en slik utdanning (Eikeland, et al. 2010 s. 64). Det høye tallet for utdanningsønske er en indikator for den sterke motivasjonen som driver disse studentene, til tross for de mange barrierene som finnes. Det desto lavere tallet for faktisk realiserede studier på høyere nivå tyder på at studiesituasjonen i fengslene må forbedres. Videre funn fra Eikeland, et al. underbygger dette. De har påvist en tendens i at jo høyere utdanningsnivå studenten er på, desto mindre fornøyd er han med utdanningen i fengselet (2010 s. 14). Høyere utdanning krever et læringsmiljø og en ressurstilgang som er vanskelig å legge til rette for i fengslene.

Kvalitetsreformen, som ble innført i 2003, var en positiv endring for studenter utenfor murene. Men for studenter i fengsel fører obligatorisk oppmøte, flere eksamener og tettere oppfølging mellom lærer og student til større utfordring i gjennomføringen av studiene (Dullum & Hansen 2009 s. 26). I og med at mye av den høyere utdanningen har blitt gjort IKT-basert, byr dette på utfordringer hos innsatte studenter. ”Innsatte har klart svakere IKT-kompetanse enn elever i tiende klasse på ungdomsskolen” (Eikeland, et al. 2010 s. 14) Denne omleggingen av studiene, kombinert med den lave IKT-kompetansen, gjør at utfordringene hos studenten blir store uten tilrettelagte bibliotek tjenester og opplæring.

3.2.2. Fjernstudenter

En fjernstudent er en som ikke studerer fysisk ved lærestedet der han er registrert, men som følger undervisningen på annen måte (Markussen 1997). Studenter som mottar fjernundervisning kan være både studenter som tar sin første utdanning på universitets- eller høgskolenivå, eller voksne i videreutdanning. Studenten kan studere både på heltid og deltid. Fjernundervisning kan sees på som undervisning der lærer og student er adskilt i rom og/eller tid. Tekniske hjelpemidler benyttes for formidling av lærestoff og til reell toveis kommunikasjon, til støtte for læringsprosessen (St. meld nr. 43 (1988-1989), gjengitt etter Markussen 1997 s.).

Fjernstudentene er en heterogen gruppe, der utgangspunktet og grunnlaget for studier er svært forskjellig. Store variasjoner i alder, utdanningsbakgrunn, motivasjon for utdanning og livserfaring gjør at det er vanskelig å sette sammen ferdige pakkeløsninger med tjenester som passer alle fjernstudentene (Gúdrun Thórsteinsdóttir 2005). Det å gi tilfredsstillende støtte til fjernstudentene innebærer pedagogiske utfordringer for institusjonene som tilbyr høyere utdanning. Gúdrun Thórsteinsdóttir etterlyser en større samhandling mellom utdanningsstaben og bibliotekarene, for å gi best mulig opplæring og veiledning i bruk av nettbaserte hjelpemidler. Slike tiltak kan være til stor hjelp for fjernstudenter generelt, og spesielt overfor fengselsstudenter i høyere utdanning, som her enda mer begrenset tilgang på ressurser og tjenester fra bibliotekene. I tillegg til de pedagogiske utfordringene, finnes det begrensninger på nettilgang og tid tilgjengelig i biblioteket for disse studentene.

Gúdrun Thórsteinsdóttir ser for seg formaliserte samarbeid der utdanningsstaben og bibliotekene koordinerer tjenestene opp mot hverandre for å gi fjernstudentene det de trenger i informasjonsinnhenting. Fjernstudenter har ofte manglende erfaring i bruk av IKT og nettbaserte tjenester, og en sterkere samhandling og et formalisert samarbeid mellom institusjonene i UH-sektoren og fjernstudentene presenteres som en mulig løsning.

UH-bibliotekene i Sverige står overfor en utfordring når det gjelder koordinering og kvalitetssikring av bibliotek tjenester til fjernstudenter. Gúdrun Thórsteinsdóttir viser til forskning fra Storbritannia som har mye av den samme situasjonen og de samme utfordringene. Dette til tross for at læringsmiljøet til en viss grad er forskjellig i de to landene.

En hybridløsning blir presentert, der man støtter seg både til teknologi og formaliserte samarbeidsløsninger.

A mixture of technologies and collaboration between different institutions seem to be the key factors in successfully supporting distance learners in their studies. This would include distance learning supported by technology-based education, traditional library-based and provided by the host institution. A hybrid approach that gives distance learners access to library facilities locally at the side of swiftly developing virtual access would be a good choice.

(Gúðrun Thórsteynsdóttir 2005 s. 65)

For fjernstudenter generelt kan dette være et godt tiltak, men løsningen innebærer pålogging fra en datamaskin tilkoblet et fullt Internett, og dette er ikke noe fengselsstudentene har tilgang til.

3.2.3. Informasjonskompetanse

Williams og Rowlands (2007) stiller spørsmål ved hvor forberedt bibliotek i UH-sektoren er overfor fremtidige studenters behov og krav. Undersøkelsen har sett på informasjonskompetansen, nett- og studievanene til "Google-generasjonen", som er avgrenset til personer født etter 1993. De kom frem til at denne generasjonen har lav kjennskap til bibliotekbaserte ressurser, og er lite villige til å utforske disse ressursene. I følge rapporten kjennetegnes dagens ungdom av lav grad av bibliotekbruk for informasjonssøking. Google-generasjonen er av den oppfatning at søkemotorer på Internett dekker informasjonsbehovene. Denne oppfatningen medfører en lavere bevissthet rundt rettighetsspørsmål og stor grad av plagiering i studentenes arbeid.

Flere undersøkelser viser at bevisstheten rundt egen informasjonskompetanse er noe som preger alle aldersgrupper, ikke bare Google-generasjonen. Gärdén (2010 s. 26) avdekker et poeng som bør tas i betraktning når man belyser dette emnet. Hun argumenterer for at begrepet "informasjonsbehov" er en bibliotek- og informasjonsvitenskapelig konstruksjon. Dette begrepet eksisterer vanligvis ikke for brukeren, og dermed tar heller ikke denne brukeren hensyn til det. Utgangspunktet er ofte at han finner frem til det han er ute etter, og dermed er han ikke klar over det han går glipp av, både når det gjelder søketeknikk og potensiell informasjonsinnhenting.

3.2.4. Levekår

Den siste store levekårsundersøkelsen for fangebefolkningen i Norge ble gjennomført i 2004 (Friestad & Hansen 2004). Den avdekket til dels alvorlige levekårsproblemer blant de innsatte på sentrale områder som utdanning, inntekt og helse. Mange sliter på flere områder samtidig, og det er en klar sammenheng mellom opphopning av levekårsproblemer og gjentatte ganger å ha sonet fengselsstraffer.

Friestad & Hansen viser til at innsattes levekårsproblemer strekker seg langt utover det som tradisjonelt er oppfattet som kriminalomsorgens ansvarsområde. Mye tyder derfor på at en bedring av livsbetingelser krever helhetlige tiltak basert på systematisk samarbeid mellom ulike instanser. Påbegynt utdanning må kunne fortsettes, rusbehandling videreføres og muligheten til deltakelse i arbeidsliv og samfunn for øvrig styrkes.

Fra teori til analyse

Teorien vi har valgt å knytte oss til har utgangspunkt i flere fagområder. Vi går inn på kompetanse hos bibliotekaren og studenten, vi ser på hvilken rolle bibliotek kan ha i utdanningen, og vi tar for oss hva som kjennetegner fengselet som miljø og samfunn. De bakenforliggende aspektene belyses for å kunne definere det totale bildet vi er ute etter.

Finner vi likhetstrekk mellom Chatman sin definisjon av fengselssamfunnene som ”small worlds”, og vår egen empiri på området?

Innsatte som studerer har like stor rett på tilgang til kvalitetssikrede tjenester og ressurser som andre som tar høyere utdanning, men den spesielle situasjonen disse er i fører til at utdanningsløpet må tilrettelegges på en annen måte. Hva kan bibliotekene bidra med her, og hvor vil de kunne defineres ut fra modellene til Kuhlthau?

Fengselsstudentene har ingen mulighet til å møte til undervisning og kollokviegrupper, muligheter til å delta på samlinger og andre ordninger som er tilrettelagt med tanke på fjernstudenter. Fengselsstudentene er fjernstudenter i ytterste instans. Hvordan kan fraværet av full tilgang til Internett og en sosial studietilværelse erstattes på best mulig måte av fengselsbiblioteket?

4. Metode

Forskningsmetode er det settet med retningslinjer man bør følge for å samle inn data i et forskningsprosjekt. Ordet metode kommer fra gresk og betyr opprinnelig ”veien til målet” (Kvale, Brinkmann, Anderssen & Rygge 2009 s. 99). For å finne svar på den valgte problemstillingen er det viktig å velge riktig metode for datainnsamling og -håndtering. Hvilken forskningsmetode som er fruktbar varierer etter problemstilling, og hvordan man vil fortolke dataene og presentere funnene. Hvilke type data man er ute etter, tiden man har til rådighet og mulighet for innsamling av data er også noen av elementene som spiller inn på valget av metode.

Formålet med dette kapittelet er i første omgang å beskrive generelt metodene vi brukte, for deretter å reflektere og oppsummere rundt valg av metode.

4.1. Kvalitativ og kvantitativ metode

Ringdal (2007) skriver om de to hovedinndelingene innen forskningsmetode:

- **kvantitativ metode**, der datainnsamlingen er gjort på en strukturert måte hos et stort utvalg. Det innsamlede datagrunnlaget vil ofte være tall som analyseres og som kan brukes til å generalisere og se tendenser i den situasjonen som forskes på. Metoden egner seg godt når man ønsker å si noe om forekomsten av et fenomen i en hel populasjon, gjennomføre statistiske årsaksanalyser osv.
- **kvalitativ metode**, der datainnsamlingen fra et fåtall studieobjekter gir innsikt i den enkeltes situasjon. Ut i fra dette datagrunnlaget, som ofte er tekstbasert, kan forskeren formålsforklare og få en forståelse og dybdekunnskap i temaet for problemstillingen.

Med utgangspunkt i vår problemstilling ”Hvordan kan norsk bibliotekvesen gi studenter i fengsel det studenter i dag trenger fra sitt bibliotek” ønsker vi å innhente data som kan gi oss beskrivende svar, derfor ser vi den kvalitative metoden som mest egnet. Vårt mål er ikke å komme fram til statistiske funn og å kunne kvantifisere de innsamlede data, men å finne holdninger og tendenser i den konteksten vi forsker på.

Problemstilling med tilhørende forskningsspørsmål er de viktigste utgangspunktene i valg av metode. Kvalitative og kvantitative metoder kan kombineres i et forskningsprosjekt. For å

skaffe seg bakgrunnskunnskap om et emne kan man gjøre forundersøkelser som vil danne grunnlaget for resten av forskningsprosjektet. Den etterfølgende undersøkelsen kan være å gjennomføre dybdeintervjuer som gir kunnskap til å lage et spørreskjema til en kvantitativ undersøkelse. Kombinasjonen i bruk av metode kan også gjøres i motsatt rekkefølge, der en gjennomført spørreundersøkelse gir grunnlag for dybdeintervjuer av aktuelle respondenter.

4.2 Kvalitativ metode

4.2.1. Intervju som metode

Kvalitative intervju kan i litteratur om samfunnsvitenskapelige metoder blant annet bli omtalt som samtaleintervju. Vi bruker ordet intervju utelukkende om det kvalitative forskningsintervjuet, altså samtaleintervjuet.

Det kvalitative forskningsintervju søker å forstå verden sett fra intervjupersonenes side. Å få frem betydningen av folks erfaringer og å avdekke deres opplevelse av verden, forut for vitenskapelige forklaringer, er et mål.

(Kvale, et al. 2009 s. 21)

Det kvalitative forskningsintervjuet har vært en forskningsmetode i snart 100 år. I siste halvdel av forrige århundre har det blitt brukt mye til testing av design og reklame for forbruksvarer. Formålet var å avdekke preferanser, forutinntagelser, smak osv.

Intervjuet har mange likhetstrekk med den daglige samtalen, men er strukturert på den måten at intervjueren bestemmer temaet og styrer samtalen i større eller mindre grad. En klar fordel med å intervju personer på denne måten er at eventuelle uklarheter og misforståelser kan oppklares fortløpende under intervjuet. Intervjueren kan stille oppfølgings- og utdypingsspmå spørsmål etter behov, og trenger derfor ikke ha den samme totaloversikten over temaet som ved en spørreundersøkelse. I intervjusituasjonen kan det skapes gjensidig kunnskap og dermed økt forståelse mellom intervjuer og respondent. ”Hvor vellykket intervjuet blir, har i stor grad med hvor motivert informanten er” (Ringdal 2007 s. 218). Med dette forstås at temaet må være interessant for respondenten, og at vedkommende har en oppfatning av at det han/hun kan bidra med er nyttig og viktig.

Intervju som metode kan være ulike både når det kommer til grad av struktur og antall respondenter. Lowe (2007 s. 81) deler inn intervju i fem med forskjellige utgangspunkt og mål:

- Strukturert intervju med intervju som følges nøyaktig
- Semistrukturert med intervjuguide der intervjueren står fritt til å stille oppfølgingsspørsmål ut ifra svarene til respondenten
- Ustrukturerte intervjusamtaler uten intervjuguide
- Fokusgrupper der flere respondenter utvikler ideer som intervjueren tar opp på bånd
- Gruppeintervju der en gruppe svarer på spørsmål fra intervjueren

Alle metoder har problematiske sider, utfordringer og fallgruver man skal være bevisst på både i planleggingen, gjennomføringen, analysen og ved presentasjon av funn. Intervju som metode vil ikke alltid være den beste framgangsmåten, for eksempel dersom temaet det forskes på er ømtålig og respondenten føler seg utilpass. I en slik situasjon kan det personlige intervjuet være til hinder ved at respondenten kan gi feilaktige svar, enten fordi vedkommende ikke tør si sannheten eller fordi han gir de svarene han tror at intervjueren er ute etter. Det er viktig at det er et godt forhold mellom den som intervjuer og den som blir intervjuet. ”Denne relasjonen avhenger av intervjuerens evne til å skape et rom der intervjupersonen fritt og trygt kan snakke” (Kvale, et al. 2009 s. 35). Like farlig for konklusjonen av forskningsprosjektet er det om respondenten misforstår spørsmål, om intervjueren stiller tvetydige spørsmål eller om intervjueren mistolker svarene fra respondenten. Ved å forberede undersøkelsen grundig, både med kunnskap om og oversikt over emnet, og gjennomføre en pilottest på spørsmålene, vil man kunne unngå de største fallgruvene.

4.2.2. Gruppeintervju

Et gruppeintervju foregår ved at flere personer sammen diskuterer problemstillinger om et tema valgt av intervjueren, som i denne sammenhengen fungerer som en ordstyrer (Holter & Kalleberg 1996).

Fordelen ved å intervju en gruppe er at deltakerne i gruppen kan spille på hverandre og få ideer og nye tanker på bakgrunn av det en annen i gruppen har sagt. Det er viktig at deltakerne er trygge på hverandre og at de faktisk tør å si det de mener. På denne måten kan også respondentene utfylle hverandre og føre hverandre til økt kunnskap. I et forskningsprosjekt vil

også gruppeintervju være en tids- og kostnadsbesparende datainnsamlingsmetode. Man kan gjennomføre flere gruppeintervjuer i samme forskningsprosjekt, noe som kan øke og gi et bedre datagrunnlag.

”Hvis en skal belyse hva- og hvorfor-spørsmål, og utdype i stedet for å generalisere, taler mye for gruppeintervju” (Holter & Kalleberg 1996 s. 146). Det er selvfølgelig flere aspekter som avgjør om gruppeintervju er den riktige metoden for datainnsamling. Er temaet for intervjuet av sensitiv art, kan det være hensiktsmessig heller å gjennomføre intervjuene med enkeltpersoner. Ett klart eksempel er hvis man er ute etter å finne holdninger. Dette er veldig personlig og enkelte kan si det de tror at de andre vil høre. Noen kan føle seg ukomfortabel i intervjusituasjonen eller med de andre deltakerne, og derfor ikke si hva han/hun mener.

4.2.3. Intervju over telefon

Dersom tid er en viktig faktor i forskningsprosjektet og det er stor avstand mellom intervjuer og respondent kan også gjennomføres over telefon. I og med at intervjueren ikke kan se den som intervjues blir tolkning kombinert med kroppsspråk fraværende. I stedet må dataene tolkes på grunnlag av det som faktisk blir sagt, sammen med tonefall og eventuelle reaksjoner som latter og uffing (Lowe 2007).

4.2.4. Vårt valg av metode

Vi valgte tidlig å benytte intervju som metode for å få en økt forståelse på samspillet mellom studenter i fengsel, skolen i fengsel og norsk bibliotekvesen. Formålet med vår undersøkelse er å sette fokus på og å øke kunnskapsnivået om denne studentgruppa, og på den måten kunne bidra til at deres vilkår for å begynne på og fullføre studiene kommer i positiv endring.

Høsten 2009 gjennomførte vi en undersøkelse på hvordan studentene i fengsel så på fengselsbiblioteket som en støttespiller i utdanningen (Strøm & Riste 2009). Denne undersøkelsen ble innledet med en spørreundersøkelse om tjenestene fengselsbiblioteket har. Resultatene her ga grunnlag for oppfølging i form av dybdeintervju av studenter og fengselsbibliotekarer i Kriminalomsorgens region sør. Dette ga oss en verdifull innsikt i hva

studentene bruker og hva de mener de har behov for av hjelpemidler, herunder bibliotek, Internett, bøker osv.

For å finne ut hvordan bibliotekvesenet kan gjøre mer for disse brukerne, ville ikke en kvantitativ undersøkelse være aktuelt, fordi vi ønsker dybdeforståelse om temaet. En kvalitativ undersøkelse er å foretrekke fordi den kan gi oss ideer om hva som rører seg av tanker, ideer og ønsker, uten at vi må ha tenkt ut dette selv på forhånd.

Siden vi ikke har satt noen geografisk avgrensning til respondentene ville det vært svært ressurskrevende å gjennomføre alle intervjuene med fysisk tilstedeværelse. Vi hadde derfor sett for oss å reise til de nærliggende fengslene for å intervju ansikt til ansikt, og ville gjennomføre de resterende som telefonintervjuer.

Da vi høsten 2010 tok kontakt med de første skolelederne for å avtale tidspunkt for intervju fikk vi vite at FOKO-seminar 2010, som samler mange av skolelederne og -rådgiverne, ble arrangert i Stokke i Vestfold 21.-22. oktober. Ved at Riste deltok fikk vi muligheten til å intervju flere ansikt til ansikt. Vi fikk også muligheten til å samle flere respondenter til gruppeintervju, samt knytte verdifulle kontakter.

4.3. Utvalg av respondenter

Vi har valgt å bruke betegnelsen ”respondenter” istedenfor ”informasjon” om de vi intervjuer. En ”informant” kan i fengselssammenheng kan assosieres med tyster, noe ingen ønsker å være.

Uavhengig av hvilken forskningsmetode som brukes er utvalget av respondenter et viktig element i prosessen. Som tidligere nevnt, er det ved en stor, kvantitativ spørreundersøkelse viktig å få et statistisk representativt utvalg. Det er ikke størrelsen som er det avgjørende, men påliteligheten og gyldigheten til et eventuelt resultat er mer avhengig av hvordan utvalget er gjort og hvor stor svarprosenten er (Ringdal 2007).

I kvalitative undersøkelser vil man ofte ende opp med færre respondenter. Kravet til kategorirepresentativitet er like viktig som til statistisk representativitet i kvantitative

undersøkelser. Dersom man for eksempel i problemstillingen er opptatt av variabelen kjønn, må man intervju både menn og kvinner. Disse må til gjengjeld være personer som faktisk kan gi svar som kan belyse den aktuelle problemstillingen. I en undersøkelse om hvordan deltidsstillinger påvirker arbeidstakernes arbeidsmoral vil ikke intervju av arbeidsgiverne gi innsikt og økt kunnskap. De fleste forskningsprosjekt har også en begrensning når det gjelder tid.

Gjennomføringen av dybdeintervjuer og analyse av disse er tidkrevende, og denne typen kapasitetsgrenser må man også ta hensyn til når man gjør et utvalg. Det er vanskelig å si noe om akkurat hvor mange respondenter man må ha for at undersøkelsen skal være pålitelig. Begrepet metning er helt sentralt. Når intervjuene ikke lenger gir ny kunnskap kan vi si at metningspunktet er nådd (Corbin & Strauss 2008; Kvale, et al. 2009). Dette varierer blant annet med hvor stor og kompleks problemstilling man har.

4.3.1. Vårt utvalg av respondenter

For å finne svar på problemstillingen vår om hvordan norsk bibliotekvesen kan bidra for at studenter i fengsel får et bedre og mer tilrettelagt bibliotektilbud, ville vi intervju de som i det daglige har med innsatte som studerer å gjøre. De har førstehånds kjennskap til studentenes hverdag i fengselet. Vi mente at utvalget burde bestå av ansatte i kriminalomsorgen, samt de innleide tjenestene, skolen og fengselsbiblioteket, og ansatte i universitets- og høgskolebiblioteker.

Våre respondenter i kriminalomsorgen måtte være personer som har med innsatte som studerer å gjøre, eventuelt de som lager rutiner og regler som berører innsatte i en studiesituasjon. Fra undersøkelsen vår høsten 2009 visste vi at skoleleder, skolerådgivere og fengselsbibliotekarere bistår studentene i større eller mindre utstrekning. Det er skolen i fengslene som legger til rette for gjennomføringen av høyere utdanning. I de tilfeller der studenten ikke får permisjon/frigang til å delta på eksamener på studiestedet, blir eksamen avlagt ved skolen i fengselet.

Det ble i 2009 avlagt 165 universitets- og høgskoleeksamener ved 21 skoler i fengsler, inkludert oppfølgingsklassene (Fylkesmannen i Hordaland 2010). Det ville være for

omfattende å gjøre undersøkelsen på grunnlag av alle avlagte eksamener, vi gjorde derfor et utvalg av fengsler vi ville se nærmere på. Vi antok at de fengselsskolene hvor det var avlagt flest UH-eksamener ville være et representativt utvalg, med tanke på den erfaring disse da har opparbeidet seg. Vi valgte de 10 fengselsskolene med høyest antall avlagte eksamener ved universitet eller høyskole. Fengslene disse skolene tilhører var fengsler som lå geografisk spredt, fengsler med høyt og fengsler med lavere sikkerhetsnivå, rene kvinnefengsler, rene mannsfengsler og fengsler hvor både kvinner og menn soner.

Bibliotekvesenet omfatter folkebibliotek, herunder fengselsbibliotekene, og fag- og forskningsbibliotek, herunder universitets- og høyskolebibliotekene. Det finnes ingen samlet oversikt over ved hvilke UH-institusjoner de innsatte har avlagt eksamener. Derfor brukte vi opplysninger vi fikk i intervjuene av skoleledere- og rådgivere til å komme fram til aktuelle respondenter i UH-sektoren. Dette var både universiteter og større og mindre høyskoler spredt rundt i landet. Vi henvendte oss til lederne ved de ulike UH-bibliotekene, og dersom de selv ikke hadde forutsetninger for å svare, videresendte de vår henvendelse til sine ansatte. På denne måten fikk vi kontakt med dem som hadde synspunkter, og anledning til å bli intervjuet. Dersom noen av disse hadde erfaringer med studenter i fengsel ville det være en klar fordel.

Kriminalomsorgens IT-Tjeneste (KITT), som blant annet står for driften av nettløsningen IFI (Internett For Innsatte) var også aktuell for intervju.

Utvalget vi gjorde er dekkende nok til å si noe om trender i kriminalomsorgen for studenter av høyere grad. 86% (150) av de avlagte eksamenene og 77% av studentene har/har hatt tilknytning til de skolene i fengslene vi har gjennomført intervjuer med.

Vi fikk til slutt et utvalg på 6 skoleledere, 1 skolerådgiver, 2 lærere, 4 fengselsbibliotekarer, 7 UH-bibliotekarer og 1 ansatt i KITT. De fordeler seg slik:

Fengsler med høyt sikkerhetsnivå	Fengsler med lavere sikkerhetsnivå	Respondentene utenfra fengslene
4 skoleledere	2 skoleledere	7 UH-bibliotekarer
2 lærere	1 skolerådgiver	1 rådgiver KITT
3 fengselsbibliotekarer	1 fengselsbibliotekar	

4.4. Intervjuguide

”I samtaleintervjuer er intervjuguiden bare en basis det improviseres ut fra. Spørsmålene vil derfor variere fra informant til informant, men de samme tema vil normalt dekkes” (Ringdal 2007 s. 103).

Intervjuguiden er et hjelpemiddel for intervjueren, en liste med hovedspørsmål og forhåndsdefinerte oppfølgingsspørsmål. Intervjuguiden kan følges mer eller mindre ettersom intervjueren ser behov for det.

4.4.1. Vår intervjuguide

For å sikre at vi fikk stilt de viktigste spørsmålene til alle respondentene, laget vi en intervjuguide. Vi inkluderte spørsmålene og oppfølgingsspørsmålene til de ulike respondentene i ett dokument. Dette for at vi lett kunne stille spørsmål som i utgangspunktet var tiltenkt andre enn den vi intervjuet der og da dersom det viste seg nyttig.

Først presenterte vi oss selv og forskningen vår. Vi opplyste om at dette skal være en anonym undersøkelse, og at det ikke skal være mulig å identifisere enkeltpersoner i den ferdige analysen. I løpet av intervjuet ville vi ha svar på om bibliotekarene ved universitet eller høgskole har hatt studenter som de visste var innsatte og hvordan de la til rette, eventuelt kunne lagt til rette, for en student i den situasjonen. Hvilke holdninger hadde de til å yte den ekstra servicen vi mener studenten i fengsel må ha for å tilegne seg kunnskap på samme nivå som andre studenter?

Spørsmålene til fengselsbibliotekarene og bibliotekarene ved høgskolene/universitetene var ganske like. Forskjellene bestod stort sett i vinklingen av utgangspunktet, slik at spørsmålene ble stilt slik at respondenten kunne svare. Har UH-bibliotekarene vært borti problemstillingen med innsatte som studerer? I så fall fikk studenten noen ekstra tjenester i den sammenheng? Satte fengselsbibliotekarene i gang tiltak som kunne gjøre dem mer kompetente til å hjelpe studentene? I så fall hva? Skoleledere og -rådgivere ble spurt om hvordan de synes ordningen fungerer i dag, hva de studerende spør dem om og bruker dem til.

Vi antok at UH-bibliotekarene ikke hadde inngående kjennskap i hvordan studiesituasjonen for studenter i fengsel er. Derfor lagde vi scenarioer som beskrev situasjonene for våre oppdiktete studenter Per og Gunnar i hhv fengsel med høyt og lavere sikkerhetsnivå (Vedlegg 3). Scenarioene sendte vi ut på forhånd, på den måten kunne respondentene gjøre seg opp noen tanker før intervjuet. For gjenkjennelsen av situasjonen i scenarioene, ble scenarioet om Knut ble sendt til fengselsbibliotekarer i fengsler med lavere sikkerhetsnivå, mens fengselsbibliotekarene i fengsler med høyt sikkerhetsnivå fikk tilsendt scenarioet om Lars. Vedlegg 1 og 2).

4.5. Intervjuene

Vi gjennomførte 15 intervjuer (8 timer og 25 min) med totalt 21 respondenter i perioden fra oktober 2010 til mars 2011.

Av kostnads- og tidsmessige grunner ble åtte av intervjuene gjennomført som telefonintervjuer. Dette gjaldt alle en-til-en intervjuene av bibliotekarer i UH-sektoren og ett av intervjuene der respondenten var tilknyttet kriminalomsorgen.

Seks av intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt. To av disse var en-til-en intervjuer, mens de resterende fire intervjuene ble gjennomført med 2, 2, 3 og 4 respondenter sammen som et gruppeintervju. En skoleleder var med som respondent i to ulike gruppesammensetninger.

Fire av intervjuene var gruppeintervju med ulike sammensetninger. I forbindelse med FOKO-seminaret i Stokke samlet vi tre skoleledere. Dette var ikke bare praktisk nyttig med tanke på tidsfaktoren, men også nyttig med hensyn til gruppedynamikken. Respondentene, som også er kollegaer, diskuterte og kunne utfylle hverandre.

I løpet av førjulsvinteren var vi på besøk i tre fengsler, hvor vi gjennomførte intervju. I det første fengselet var skoleleder og fengselsbibliotekar tilgjengelig, ved det andre besøket intervjuet vi skoleleder og skolerådgiver. Ved det tredje besøket var skoleleder, fengselsbibliotekar og to høyskolebibliotekarer med på intervjuet.

Fem av intervjuene ble tatt opp på bånd, alle disse var intervjuer gjennomført ansikt til ansikt. Vi transkriberte intervjuene og valgte en ordrett avskrift. Pauser og variasjoner i stemmen er

ikke notert, da vi kun er ute etter meningen i det eksplisitt uttrykte. Under telefonintervjuene ble det ført notater, som senere ble skrevet ut til mer meningsbærende tekst.

Intervjuene oppført kronologisk:

Fengselets sikkerhetsnivå	Respondenter	Intervjuere	Intervjuetype
Høyt	Skoleleder 1 Skoleleder 2 Skoleleder 3	1	Gruppeintervju
Lavere	Skoleleder 4	1	En-til-en
Høyt	Lærer 1	1	Telefonintervju
Lavere	Skoleleder 5 Skolerådgiver	1 og 2	Gruppeintervju
Høyt	Skoleleder 2 UH-bibliotekar 1 UH-bibliotekar 2 Fengselsbibliotekar 1	1 og 2	Gruppeintervju
Høyt	Lærer 2	2	En-til-en
Høyt	Skoleleder 6 Fengselsbibliotekar 2	2	Gruppeintervju
Lavere	Fengselsbibliotekar 3	1	Telefonintervju
	Fengselsbibliotekar 3	1	Telefonintervju
	UH-bibliotekar 3	1	Telefonintervju
	UH-bibliotekar 4	1	Telefonintervju
	UH-bibliotekar 5	1	Telefonintervju
	UH-bibliotekar 6	1	Telefonintervju
	Fengselsbibliotekar	1	Telefonintervju
	Rådgiver KITT	1	Telefonintervju

Vi følte ganske raskt at vi hadde nådd et metningspunkt, både for representantene fra skoleavdelingene i fengslene, fengselsbibliotekarene og UH-bibliotekarene. Det var tidlig de samme tingene som kom opp igjen i intervjuene. Det var også liten grad av forskjeller mellom respondentene med tanke på hvilke roller de har i fengslene sammenlignet med hva de tok opp som utfordringer og problemstillinger.

4.6. Hva ønsker vi å innhente informasjon om?

Vi er ute etter meninger, ønsker og synspunkter på hvordan situasjonen for innsatte som studerer kan gjøres bedre. Det er også interessant å avdekke hvilke holdninger til studentens situasjon og de involverte aktørene hos fengselsbibliotekarene, UH-bibliotekarene og ansatte i skolen. Etter å ha samlet inn data fra våre respondenter håper vi å kunne tilegne oss nok kunnskap om emnet til å uttale oss om muligheter for bedre løsninger.

4.7. Refleksjon over eget arbeid og valg av metoder

Intervjuene vi har gjennomført var ulike både i sammensetningen av respondenter og i intervjuformen. Gruppeintervjuene ga metodiske fordeler; de ga rom for en dynamikk respondentene i mellom, og var tids- og kostnadsbesparende. På samme måte fikk vi i en-til-en intervjuene gode muligheter til å følge opp spørsmål som vi følte trengte en utdyping, det gjaldt både intervjuene gjennomført med fysisk tilstedeværelse og intervjuene gjennomført over telefon. Telefonintervjuene ga svar på spørsmålene vi stilte, men intervjuformen førte til en større distanse mellom intervjuer og respondent. Vi tror likevel dette ikke ga oss andre svar enn om vi hadde gjennomført intervjuet ansikt til ansikt.

Vi anser temaet i vår oppgave til å være lite sensitivt. Vi fikk heller ingen kommentarer eller indikasjoner på at respondentene kjente seg utilpass i intervjusituasjonen. Faren for mistolkning av svarene fra respondenten er redusert siden vi er to gjennomfører prosjektet. Validiteten av forskningen styrkes, ved at vi er to som intervjuer, transkriberer og analyserer (Johnson 1997).

Vi er av den oppfatning at mer ensartede intervjuformer og respondentsammensetninger ikke ville resultert i andre data enn de vi har samlet inn. Temaet høyere utdanning, innsatte og

bibliotek fremstår ikke som sensitivt, og de vi har intervjuet har alle virket trygge i sin profesjon og intervjusituasjon.

Det kunne vært interessant å se om våre henvendelser og undersøkelser førte til umiddelbare endringer i positiv retning, det være seg hos innsatte studenter eller hos dem som har med studenter i fengsel å gjøre i det daglige. Finner de fram til litteratur og informasjon i studiesammenheng? Dette ville dessverre bli et for stort prosjekt, både i tid og omfang, for vår masteroppgave. Vi gjennomførte derfor intervjuene 1 gang per skole og fikk ikke vite om det vi gjorde satte i gang prosesser rundt de innsatte som studerer og hvordan og hva de får tilgang til av UH-bibliotekenes tjenester i etterkant. Det vil dessuten være vanskelig å skille ut hva våre henvendelser kan ha forårsaket av framtidige endringer, siden det er endringer på gang innenfor fagfeltet. Arbeidsgruppen nylig utnevnt av Fylkesmannen i Hordaland har som mandat å se på tilrettelegging for høyere utdanning i fengslene.

Da vi skulle velge ut respondenter tok vi utgangspunkt i hvor mange avlagte eksamener fengselsskolen har meldt inn til Fylkesmannen i Hordaland (Fylkesmannen i Hordaland 2010) og valgt ut de med flest avlagte eksamener. I årsrapporten for 2009 finner vi også en oversikt over hvor mange innsatte som har vært registrert innen høyere utdanning totalt, inkludert de som, av ulike årsaker, ikke har avlagt eksamen mens de satt i fengsel. Det er kun halvparten av de innsatte som er registrert innen høyere utdanning som faktisk har avlagt eksamen. Disse tallene gir en annen rangering og en lengre liste enn den vi har brukt.

Vi kunne også valgt å ikke gjøre et utvalg, men ta alle som hadde avlagt eksamener i 2009. Utgangspunktet kunne også vært fra UH-sektorens side, med en kvantitativ forundersøkelse blant UH-bibliotek på hvor mange som har hatt erfaring med innsatte som studerer. I tillegg til usikkerheten rundt svarprosenten på en slik spørreundersøkelse, ser vi av datainnsamlingen vi har gjort at det er få UH-bibliotek som har erfaring med innsatte som brukere. Med tanke på hvor fort vi syntes at metningspunktet var nådd, er vi svært usikre på om en annen metode for utvelgelse av respondenter ville gitt et bredere datagrunnlag eller kommet inn på aspekter vi ikke allerede har belyst.

4.8. Søk etter teori/informasjon

Det har vært en utfordring å finne litteratur som går direkte på vårt tema: bibliotek i studiesammenheng for studenter som sitter i fengsel. Temaet er snevert, og vi måtte utvide søket til å gjelde litteratur på tilgrensende fagområder, for eksempel innen bibliotek og læring, fengselsbibliotek, ulike aspekter ved kriminalomsorgen og informasjonssøking. Mye av litteraturen har vi funnet gjennom søking i abonnementsdatabaser, vi har finlest litteraturlister til vitenskapelige artikler, ulike rapporter og bøker. Vi har fått nyttige anbefalinger og tips fra vår veileder Ragnar Andreas Audunson, ansatte i kriminalomsorgen, fengselsskolene og Fylkesmannen i Hordaland. Med så mye litteratur fra tilgrensende fagområder har utfordringen blitt å begrense omfanget slik at belyser vår problemstilling.

4.9. Samarbeidsform

Vi har skrevet hele masteroppgaven sammen. Begge har tatt studiene ved siden av full jobb, og dermed har begge hatt like mye tid til studier. Skrivningen av kapitlene har vi delt mellom oss på den måten at hver av oss har skrevet utkast til ulike kapitler, mens den andre har gått gjennom og redigert.

Det har vært en stor fordel å diskutere tanker og fremgangsmåter med en som har den samme innsikten og interessen for problemstillingen. Særlig i arbeidet med analysen av det innsamlede materialet har det vært nyttig å samarbeide, vi har diskutert og sammen tolket dataene.

5. Funn og analyse

I dette kapittelet vil vi presentere funnene fra intervjuene vi har gjennomført. Kapittelet består i hovedsak av sitater hentet fra intervjuene gjennomført vinteren 2010/2011. Implisitt i intervjuene er at innsatte, om de er studenter eller ikke, må innrette seg etter fengselets daglige rutiner.

For å illustrere ulikhetene studiesituasjonene kan være, setter vi her opp forskjellene basert på opplysninger hentet fra funnene. Dette er opplysninger som kan variere også innenfor sikkerhetsnivåene.

Ressurs		Fengsel med lavere sikkerhetsnivå	Fengsel med høyt sikkerhetsnivå
Lese plass		Ja, bortsett fra under innlåsing om natten	Ja, i skoletiden fra 08:30- 15:00
PC utenom skoletid		Ja, bortsett fra under innlåsing om natten	Nei
Bøker	Kjøp	Ja, privat økonomi (evt. NAV)	Ja, privat økonomi (evt. NAV)
	Lån på biblioteket	Ja	Ja
	Fjernlån via biblioteket	Ja	Ja
Internett	Læringsplattformer	Ja	Nei
	BIBSYS	Ja	Ja
	Tidsskriftsbaser med pålogging via UH	Ja	Nei
	Open access	Ja	Ja, men ikke tilgang til artikler/dokumenter i fulltekst
Tilgang til studiested		Ja, når han får frigang	Bare på ordinære permisjoner
Tilgang til fengselsbibliotek med bibliotekar til stede		12 timer pr. uke	20 min pr. uke

Vi antar at det er mange faktorer som avgjør om og hvordan innsatte kan få gjennomført ønskede studier. For det første må det være et studium der en person uten plettfriandel oppfyller opptakskravene. For det andre må studiet la seg gjennomføre under de forutsetninger som stilles for innsatte som vil studere. Utdanningsløpet må være tilrettelagt etter sikkerhetsnivået til fengselet. Fengsler med høyt sikkerhetsnivå har strenge begrensninger på hva innsatte har tilgang til av for eksempel Internett, studieplasser, permisjoner og frigang for å følge studier og besøke studiested. Studenter i fengsler med høyt sikkerhetsnivå har større behov for tilrettelegging enn studenter i fengsler med lavere sikkerhetsnivå.

Med de store forskjellene som eksisterer for innsatte som studerer, er det vanskelig å lage et bilde av en gjennomsnittlig studiesituasjon for alle studentene i fengsel. Det er likevel noen felles utfordringer for de innsatte som ønsker å gjennomføre et studium ved universitet eller høgskole. Felles for de fleste er den begrensede tilgangen til tjenester og ressurser som studenter utenfor kriminalomsorgens varetekt har tilgang til.

En skoleleder oppsummerer det inntrykket vi sitter igjen med av studenten og utdanningsnivået

Stort sett så har jeg inntrykk av at de [studentene] vet om hvilke rettigheter de har på en måte, eller det prøver ut og får hjelp av Gud og hvermann, som det er kontaktbetjenten, sosialkonsulenten eller NAV-konsulenten, læreren eller, de er, den gruppa er av de mest selvsikre og aktive som jeg har.

Skoleleder 2

Jeg har vært i fengselsundervisningen i mange år, og jeg har et inntrykk av at utdanningsnivået stiger litegrann [...] vi har flere etter hvert som ønsker høgskole [...] trenden er at det er flere godt utdanna.

Skoleleder 4

Vi har strukturert funnene etter temaene fengselsbibliotek, UH-bibliotek, materielle ressurser, immaterielle ressurser og rammebetingelser og strukturelle forhold, og samarbeid mellom aktørene.

5.1. Fængselsbibliotek

Alle som sitter i fængsel skal ha tilbud om de samme tjenestene fra biblioteket uavhengig av hvilket sikkerhetsnivå det aktuelle fængselet har. Fængselsbiblioteket er det lokale folkebiblioteket for innsatte. Hvordan de forskjellige fængselsbibliotekarene driver "sine" fængselsbibliotek varierer, og da særlig i forhold til sikkerhetsnivået til fængselet de tilhører. Åpningstidene er veldig ulike og avgjøres på bakgrunn av fængselets sikkerhetsnivå og rutinene som avgjør når innsatte kan besøke fængselsbiblioteket. Bemanning av fængselsbibliotekene varierer fra små deltidsstillinger til over en hel stilling. Som nevnt tidligere er fængselsbibliotekaren ofte eneste bibliotekar i sitt fængsel, og det er ingen nære kollegaer å diskutere daglig drift med. Fængselsbibliotekarene har et samarbeid nasjonalt, de har et årlig seminar hvor de kan diskutere det de måtte ønske. Spørsmål kan også stilles per e-post, men der er terskelen høyere. Det er lettere å diskutere ting når man ser hverandre.

Siden skolen ikke har noen plikt overfor studenter, så har jo bibliotekaren her en gylden mulighet til å hjelpe til, hvis han/hun har interesse og tid til det

Fængselsbibliotekar 1

Det er stor variasjon i åpningstidene for fængselsbibliotekene. I et av fængslene vi besøkte har innsatte 20 min hver i uken til å benytte fængselsbiblioteket. Dette representerer det ene ytterpunktet i åpningstider. I den andre enden ligger fængselsbiblioteket i Bastøy fængsel, som har åpent 365 dager i året (bastoyfængsel.no). Fængselsbiblioteket og Bastøy fængsel har laget en ordning der en innsatt kan ha tillitsjobb som bibliotekassistent. Når fængselsbibliotekaren ikke er til stede har en bibliotekassistenten ansvar for utlån. Slike ordninger er ikke avhengig av fængselets sikkerhetsnivå, men av tilretteleggingen fra de berørte partene. Endringer i åpningstider kan føre til endringer for hvordan skoleavdelingen kan bruke fængselsbiblioteket:

Når vi begynte med studenter for ca 10 år siden, var det biblioteket som tok initiativet til å samarbeide om dette, så da hadde jeg studenter på biblioteket.[...] Så plutselig var biblioteket åpent bare to dager i uka. [...] du kan ikke tilby noen å være student to dager i uka, liksom

Lærer 2

De fængselsbibliotekarene vi har intervjuet er interessert i det de driver med og ser på fængselsbiblioteket som en viktig del i de innsattes hverdag. Når det gjelder om de kan tilby en bedre tjeneste til studentene, ble utfordringer som tid og kompetanse nevnt. De fleste har allerede nok arbeidsoppgaver til å fylle arbeidstiden. Å hjelpe studenter vil komme i tillegg til det de allerede gjør. Hvor mye fængselsbibliotekaren er involvert i studentens situasjon er avhengig av fængselsbibliotekarens interesser.

Siden skolen ikke har noen plikt overfor studenter, så har jo bibliotekaren her en gylden mulighet til å hjelpe til, hvis han/hun har interesse og tid til det

Fengselsbibliotekar 1.

Her kommer aspektet med personlig engasjement tydelig fram. Fengselsbibliotekarene er stort sett alene som bibliotekarer i sine fengsler, og kan derfor legge den føringen de selv ønsker på driften. Personlig engasjement er en viktig faktor, studenter er ikke noe de fleste vi har snakket med brenner for.

5.2. UH-bibliotek

Den generelle oppfatningen hos UH-bibliotekarene er at utfordringene og barrierene som må overkommes ligger hos Kriminalomsorgen. Problematikken dreier seg om tilgang til ubegrenset Internett, samt mangel på sentrale føringer som vil ivareta de som tar høyere utdanning.

Problemet er fengselet sitt, vi har jo lagt til rette for studier utenfor campus.

UH-bibliotekar 6

Uten Internett får de ikke gjort noe, da. Vi må behandle dem som fjernstudenter i gamledager.

UH-bibliotekar 5

Det er viktig med veiledning fra UH-bibliotekarene. De kan bistå i informasjonssøkeprosessen og gi praktisk informasjon i studiene. UH-bibliotekarene er opptatt av at studentene ikke går glipp av det grunnleggende i studiet, nemlig å finne informasjon selv. Det forventes at studenter generelt klarer å gjennomføre søk og finne fram til aktuell litteratur også på egen hånd.

For de fleste respondentene i UH-bibliotekene var studenter i fengsel en ukjent problemstilling. De hadde derfor ingen forutsetning for å ha reflektert rundt temaet på forhånd. Noen har likevel hatt tanker om studentene i fengsel.

Vi har hatt sånn liste som de kommer og skriver seg inn og ut på i skranken. Men om de bruker biblioteket når de er der, det vet vi jo ikke.

UH-bibliotekar 3

Forutsetningen for at UH-bibliotekarene kan hjelpe innsatte studenter som kommer til studiestedsbiblioteket, er at studenten tilkjennergir at han er i en spesiell situasjon og trenger ekstra oppfølging.

Bøker som lånes ut til fengselsbibliotekene får vanlig utlånstid, 2-4 uker. I et intervju kom det fram som et ønske at innsatte kunne ha lengre lånetid på bøker. For UH-sektoren vil dette være vanskelig å gjennomføre i praksis. Minstekravet må da være at UH-biblioteket faktisk får vite at vedkommende student er innsatt og derfor ber om lengre lånetid. Om det faktisk kan gjennomføres må være opp til det hvert enkelt studiestedsbibliotek.

Og, jeg har ofte lånt fra Nasjonalbiblioteket, og bare fornyet og fornyet for enkelte. Det er vel ikke helt slik man gjør det, men...

Fengselsbibliotekar 1

De som ikke har finansiert dette her, de har lånt inn pensumbøker gjennom biblioteket. Og da er det en måneds, eller hvor lang tid, x antall uker er jo en, er hemmende der, da. At hvis de skulle strekke seg litt, at man kanskje kunne gitt dem 3 måneder kanskje, ikke 1 måned, slik at de kan ha dem helt fram til eksamen.

Skoleleder 1

Flere UH-bibliotek stiller seg positive til å besøke fengsel med flere studenter for å lære opp disse. I et tenkt tilfelle vil det være en fin anledning for fengselsbibliotekar og ansatte ved skolen til å få innsikt i hva studentene kan benytte av ressurser. Dette fordrer tilgang til et ubegrenset Internett. Noen selger også informasjonskompetansetjenester og kurs innen informasjonssøking.

5.3. Materielle ressurser

Med materielle ressurser tenker vi på bøker og annet trykt materiell, datamaskiner og Internett, og den fysiske arbeidsplassen til studentene i fengsel. Bøker, datamaskiner og Internett ble nevnt av alle respondentene. Internetttilgangen for fengselsstudentene legger selvfølgelig begrensninger for fullgode studier, men fengslene prøver å legge godt til rette for både gode leseplasser og tilstrekkelig pensumlitteratur og andre trykte kilder.

5.3.1. Bøker og trykt materiale

Pensumlistene studentene får fra UH-institusjonen gjør at det er lett å skaffe til veie pensumlitteraturen. De som ikke kjøper pensumlitteraturen sin kan låne den på fengselsbiblioteket. Relevant støttelitteratur kan være vanskeligere å få tak i. Hvis ikke foreleser eller andre ved studiestedet bidrar med opplysninger om relevant støttelitteratur, må

studenten, gjerne sammen med eller ved hjelp av fengselsbibliotekar, skoleleder eller -rådgiver, søke på Internett etter egnet litteratur.

Da må jo folk komme med pensumlista, naturligvis, så låner vi inn, og det gjør vi jo. Men det er en del som ligger der i fulltekst, som jeg med passord kunne tatt inn, men det har jeg ikke gjort. [...] Nei, det blir jo til at jeg bestiller for dem. Det blir sånn gammeldags komme med pensumlista. Det blir på det nivået.

Fengselsbibliotekar 2

De som ikke har finansiert dette her, de har lånt inn pensumbøker gjennom biblioteket. Og da er det en måneds, eller hvor lang tid, x antall uker er jo en, er hemmende der, da. At hvis de skulle strekke seg litt, at man kanskje kunne gitt dem 3 måneder kanskje, ikke 1 måned, slik at de kan ha dem helt fram til eksamen.

Skoleleder 1

Studenten i fengsel kan studere til bachelorgrad, mastergrad eller doktorgrad, og jo høyere opp i gradene, jo mer avhengig er studenten av kilder utenom pensumlitteraturen. En del av læringsprosessen er å finne fram til tidsskriftsartikler og forskningsartikler.

Vi bestiller jo inn det folk vil ha, det gjør vi jo i biblioteket, men vi får ikke gitt den der skikkelig gode servicen som vi burde gi. Vi burde nok fått gitt mer av den. [...] Vi kan jo gjøre litteratursøk, men det er da på en måte X [lokal bibliotekbase], BIBSYS, Nasjonalbiblioteket.

Fengselsbibliotekar 2

Men jeg ser for meg at han som er hos oss, og sikkert han hos deg også [til skoleleder 2], når han skal begynne seriøst med å jobbe med oppgava si, da trenger han veldig bredde i litteratur.

Skoleleder 1

Nå føler ikke jeg egentlig at det for våre studenter er bøker som egentlig har vært problemet. Har aldri hørt noe som, noe behov der, egentlig. Vi har jo skaffa bøker til dem egentlig. Men det er kanskje tilleggslitteratur og sånne ting.

Skoleleder 3

Holdningen ”Ja, de får jo pensumlitteraturen, da” er dessverre en gjenganger. Likevel ser fengselsbibliotekaren og skoleansatte ser behovet for mer enn pensumlitteraturen. Men viljen til å ta ansvar for dette er ikke så fremtredende.

Ja, via [fengsels]bibliotekaren kunne man få lånt inn pensumlitteratur fra andre bibliotek. [...] de har vært litt påholdne med det her, tror jeg. [...] Her er det jo så veldig stor turnover på de innsatte i forhold til på X [annet fengsel] hvor de sitter lenge. [...] bøker forsvinner i massevis, og det blir jo en ekstra belastning for budsjettet å erstatte bøker.

Lærer 2

Via biblioteket, men da har gjerne skolen vært mellomledd her. Så vi går gjennom og finner ut hva de skal ha. Og setter opp ei liste, også går jeg over til NN [fengselsbibliotekaren] med den og hører om ho kan få tak i bøkene. Og det gjør jo ho, så.

Skoleleder 1

Nei, det blir jo til at jeg bestiller for dem. Det blir sånn gammeldags komme med pensumlista. Det blir på det nivået.

Fengselsbibliotekar 2

Studenter som sitter i fengsel får ikke noen økonomisk støtte fra Statens lånekasse for utdanning. Lånekassens begrunnelse er at innsatte bor i statlige institusjoner. I hovedreglene for tildeling av utdanningsstøtte står det: “Søker som bor i institusjon og får oppholdet dekket av det offentlige, får ikke utdanningsstøtte fra Lånekassen” (Forskrift om tildeling av utdanningsstøtte for undervisningsåret 2011–2012 2011 § 10-2). For innsatte med begrensede økonomiske midler til skolegang spiller NAV en viktig rolle ved å gi økonomisk støtte til innkjøp av bøker, betaling av semesteravgift osv. Noen skoleavdelinger kan dekke pensumbøker også for studenter innen høyere utdanning.

Vi har fått forelesere inn, for vi har ikke kompetanse og ressurser på det nivået, så da har vi gått til NAV for dette. Når de har penger og synes det er verdt å spandere, så gjør de det.

Skoleleder 6

Totalt sett er diskusjonen for studentene slik at vi har hatt såpass gode budsjetter her at de har fått en god del bøker via oss, og så har vel du [peker på fengselsbibliotekaren] ordnet med noen lån, og så har vi fått noen midler fra NAV til de som er berettiget atføring eller hva det nå enn er for noe.

Skoleleder 2

Det som ofte har vært er at de har fått støtte gjennom NAV, så da har de kjøpt inn en del, men det har jo vært begrenset til pensumlitteraturen.

Lærer 2

NAV har blitt mer restriktive i det siste. De vil ikke finansiere skoler som underviser i motefag, som X [utdanningsinstitusjon]

5.3.2. Lese plass

Noen fengsler har egne rom for studenter som driver med selvstudium. Studentene får på denne måten en kontor plass der de kan drive med studiene sine på en strukturert og grei måte. Der flere studenter sitter samlet i et kontor fellesskap, kan de støtte hverandre.

Studierommet er jo åpent fra åtte til halv tre, med innlagt lunsjpause.[...] Vi har ikke studenter på biblioteket. Alle studentene sitter oppe på et rom. Vi har fem studie plasser der. Hvis de vil innom biblioteket må de spørre meg, så kan jeg følge dem. [...] Nå prøver jeg jo å få de fem studentene som sitter her til å hjelpe hverandre. Noen ganger får de det til, slik at de kan dele kompetansen sin.

Lærer 2

Hovedproblemet er at de sitter som noen satelitter, og at de burde ha kunnet vært inne i noen sånne faglige fora på nettet eller et eller annet sånn.

Skoleleder 2

Ved etablering av fengselsbibliotek i allerede eksisterende fengselsbygg, blir ledige lokaler tildelt. Hvis ikke lokalene var tiltenkt bibliotek da de ble bygget, må det legges en ekstra innsats i å gjøre lokalene funksjonelle som biblioteklokaler. Det er ikke alltid det blir en

hensiktsmessig plassering med tanke på et mulig samarbeid med skoleavdelingen eller som studieplasser for innsatte på selvstudium. Her vil fengselsbiblioteket være en læringsarena som vanskelig kan benyttes utenom åpningstidene.

Jeg har vært i biblioteket der [i Halden fengsel], det ligger midt i aktivitetsbygget. Så det ser du jo kjempebra. Når de har bemanning der så kan de gå dit når som helst.

Skoleleder 1

Det må jo være et poeng at vi får gjort avtaler mellom skole og bibliotek i fengselet. Men det er jo som du sier i den der oppgava dere hadde, at det er jo begrensa i forhold til rent fysisk hvor det ligger hen, altså.[...] Feilen er at det ligger i en sikkerhetssone hos oss. Det var ikke tenkt annet enn tradisjonelt, da det ble bygd. [...] tradisjonelt skulle de gå i puljer fra boenheten eller fra avdelingen og være der en time eller noe, så tilbake igjen.

Skoleleder 2

Vi bruker biblioteket som klasserom. Så vi har undervisning der, ikke til UH-studentene, men de er jo der de også. Men det som er svakheten egentlig, er at det er ikke en del av fengselet du kan bruke hele tida. Det er noen som kan gå til visse tider, og om vi får noen bedring på det, det tror jeg ikke.

Skoleleder 3

Jeg har jo ikke tenkt på det her en gang, men vi har jo fleksibiliteten i systemet hos oss. Jeg kan jo sende, så lenge NN [fengselsbibliotekaren] er der, så kan jeg når som helst sende dem bort til henne. Det er jo ingen begrensninger på, de kan jo gå dit når de vil, så lenge hun er der.

Skoleleder 1

Vi ser at selv om forholdene egentlig kan ligge til rette for det, på tross av fysisk adskilte bygninger, er det viktig å se behovet og finne en løsning. Fengselet som læringsarena byr på store utfordringer for den som skal studere. Selv om bibliotekene ofte bidrar med pensumlitteratur, støttelitteratur og andre ressurser, er det ikke ofte det finnes studieplasser i disse lokalene. Da må man velge andre løsninger. Bare små modifikasjoner og tilpasninger rundt studiesituasjonen og ressurstilgangen kan utgjøre en stor forskjell.

5.3.3. Datamaskin og Internett

Datamaskiner og Internett er i dag uvurderlige og selvfølgelige verktøy for studenter. Det er en allmenn oppfatning at "alle" har sin egen datamaskin som de bruker i studiesammenheng. Situasjonen er en derimot en annen for studenter i fengsel. For dem kan det å få lov til å ha sin egen datamaskin være en omstendelig prosess med søknader adressert Kriminalomsorgen. En lærer ved et fengsel med høyt sikkerhetsnivå forteller:

Det er jo sånn her at det er nesten ikke PC-er på cella. Jeg har klart å forhandle meg frem til et par PC-er til de som er skikkelig seriøse, som de får låne. Det er jo en skrivemaskin, ikke noe mer. Da bruker de en CD som de lagrer på, og overskriver etter hvert. Tar med til studierommet, og fortsetter å arbeide. Minnepinne er heller ikke lov. Det har nok reddet mange, den PC-en på rommet, for da kan de skrive på oppgavene når som helst på døgnnet.

Lærer 2

Internett, eller heller mangelen på ordentlig Internett, nevnes av alle respondentene som et hovedproblem for innsatte studenter i utdanning. Datamaskin og Internett er en ressurs på alle utdanningsnivå:

Digitale hjelpemidler er mer aktuelt nå. De kan laste ned forelesninger i realfag fra ulike universiteter rundt om i verden.

Lærer 1

Søk og skriv! er en informasjonsressurs som alle kan benytte. Blant annet kan de finne blogg om oppgaveskrivingsprosessen der. Den kan brukes av både undervisere og studenter.

UH-bibliotekar 3

Nå er det jo sånn at de opererer med kommunikasjonsplattformer på Blindern, i de forskjellige fagene, og det har jo ikke de innsatte lov til å ha tilgang til, fordi det tillater toveiskommunikasjon. Dette vet du kanskje, Fronter og andre plattformer. Men det vi gjør, og det som er lov, er at jeg sitter ved siden av mens hun går inn på disse plattformene og henter ut det hun må ha for å følge studiet, meldinger og forelesninger og slikt. Så begrenset er skolens bidrag her.

Skoleleder 6

Ikke alle fengsler har fått satt opp Internett For Innsatte (IFI) som en tilgjengelig tjeneste for sine innsatte. KITT opplyser at 40 av 51 fengsler i Norge har IFI-løsningen i mars 2011. All trafikk på IFI logges, både for elever og lærere. Forskjellen er at lærer-pålogging gir tilgang til ubegrenset Internett, mens elev-pålogging bare gir tilgang til de kategoriene bestemt for fengselets sikkerhetsnivå. Det er mange meninger om IFI:

IFI er for strengt, det hemmer i skolesammenheng. Det må åpnes for mer, og de innsatte må vises mer tillit. Å gi studentene lærer-pålogg burde være mulig. Da får de tilgang til alt, men alt blir også logga og gjennomgått.

Skolerådgiver

Du blir stoppet med en gang du skal søke videre i basene. Du blir stoppet med en gang det er kommunikasjon inne i bildet.

Fengselsbibliotekar 2

Det er ganske stort arbeid å få søkt om å åpne en side som har blitt stengt, en side det ikke er noe fare ved. Men det er ganske stort arbeid, og det tar tid. Overfor en som studerer så går det så tregt å jobbe sånn. Det tar jo fort en måned før man får åpnet den siden, ikke sant.

Skoleleder 6

Men studentene finner ganske mye som de gjerne skulle gått videre på, rapporter og slik. [...] Det legges store begrensninger på nettbruken. Det tar ofte 10 minutter å få logget seg på. I tillegg kan man ikke arkivere det man driver med. Det er blitt en utrolig trist løsning på de greiene der etter hvert. Et veldig tungrodd system. [...] Det burde være en måte der de kan få tilgang til en form for læringsplattform eller noe.

Lærer 2

Ja, for det er, alt som den typen kommunikasjon, jeg tror ikke de får åpne bare for det. Det er på en måte et valg de må ta, alt av den type funksjoner stenges. Der differensieres det ikke. Man går ikke inn og sier at BIBSYS er ok. Det er en funksjon som ikke fungerer i systemet.

Skoleleder 1

Skoleledere og fengselsbibliotekarer har ikke oversikt over tjenester og ressurser som kan gis til en student (vedlegg 5)

Dette her ser ut som en flott greie, som jeg ikke skjønner bæret av

Skoleleder 2

Selv uten erfaring på området sier en av fengselsbibliotekarene at han kan hjelpe til med søk i databasene, men han ser på sin egen kompetanse som mangelfull når det gjelder å bistå ved høyere utdanning og forskning. En annen ytrer et ønske for å ha anledning til å hjelpe innsatte studenter i informasjonssøking i ulike databaser.

Det som jeg har lurt på som jeg ikke har fått tid til, er om biblioteket kunne ha en sånn ”generell tilgang”. Det har jeg ikke undersøkt ennå, for det har jeg ikke tid til å sjekke ut. Om jeg kunne hatt et passord og bare hente ut alt, som om jeg var en student”

Fengselsbibliotekar 2

I intervju med UH-bibliotekarene kom det tydelig fram at dette ikke er en aktuell løsning:

Dette er tjenester vi betaler for, for at de skal være tilgjengelige for våre studenter, ansatte og forskere. Fengselsbiblioteket kan ikke regnes som ansatt eller student, og kan da heller ikke få tildelt brukernavn og passord. Men studenten selv har jo brukernavn og passord som kan benyttes.

UH-bibliotekar 5

UH-bibliotekarene viser til at de har ”alle” tjenestene sine tilgjengelig på nett; ulike BIBSYS-produkter, databaser med elektroniske tidsskrifter, EndNote etc. De mener at det ikke er deres tilrettelegging som ikke strekker til

Biblioteket eier ikke problemet. [...] utfordringene ligger i fengselet.

UH-bibliotekar 5

KITT har begrensede ressurser til å drive utvikling og vedlikehold på IFI-løsningen

Arbeidsprosessen med å godkjenne sider for ulike kategorier av IFI er tidkrevende. Vi har møter med representanter fra skolen og fra kriminalomsorgen hver 14. dag. Da avgjør vi sammen om siden kan legges til eller ikke. Det er tidvis mange henvendelser fra innsatte, via skolerådgiver/-leder, om hva de ønsker åpnet. Særlig når nye fengsler får tilgang til IFI er det stor pågang av henvendelser, mens vi fortsatt bare har møte annenhver uke.

KITT

Det er en ny og forbedret versjon på trappene. Den er på planleggingsstadiet. Da vil de innsatte ha tilgang til Internett også fra cellene sine. Men det vil ta lang tid før dette er en realitet.

KITT

Studentene er fornøyde med at de har tilgang til BIBSYS Ask. For noen av dem er dette nok. UH-bibliotekarene mener at det ikke er nok for å få det studenter trenger.

Det er generelt stor misnøye med Internettilgangen. Vi finner også positive holdninger, der studentene får det de faktisk trenger.

5.4. Immaterielle ressurser

De immaterielle ressursene utgjør i vårt tilfelle omgivelsene som berører studiesituasjonen for innsatte. Her ligger den største forskjellen mellom studentene innenfor og utenfor murene. Til de immaterielle ressursene regner vi læringsmiljø og informasjonskompetanse. Det er en stor utfordring å holde læringsmiljøet og informasjonskompetansen i fengsel på samme nivå som utenfor fengsel.

5.4.1. Læringsmiljø

Det er et kollektivt ansvar å etablere og opprettholde et læringsmiljø.

Den fysiske utformingen i fengselet, med firkantede rom, bidrar lite til kreativ tenkning. Det er derfor av ekstra stor betydning at miljøet i disse rommene kan kompensere, slik at forutsetningene for læring blir god.

Skoleleder 2

Det er viktig det å kunne skape en kultur for læring. Det er utrolig viktig at vi som går på videregående skole kan se at her er det en som er i gang med noe studie eller noe. Det smitter veldig. Det er mye lettere å få perspektiv på ting, og se at 'jo, jeg kan komme meg dit'. De hjelper hverandre, de kommer med ideer til hverandre." Det samme gjelder når de flytter på frigang. Det er kjempeviktig, for da får du de impulsene utenfra som du ikke får i fengsel, altså. Har du vært inne ei stund, så glemmer du faktisk hvordan det var utenfor.

Skoleleder 4

De må jo ut, da, de kan ikke sitte mer enn 2 dager på cella, det er max. Så må de ut og jobbe eller ut på skolen. Ja, for det er mange som ønsker å sitte og studere, også sitter de der hele uka, og har en lang dom, også blir det mer skadelig [...] de blir jo helt asosial, ikke sant.

Skoleleder 3

Jo, de kan jo studere på cella, men det er ikke noen god løsning, det blir ikke noe ut av det.

Skoleleder 1

Bibliotekarene og skolelederne har kompetanse som er uvurderlig for innsatte som studerer. Eksempler kan være veiledning i bruk av trykte kilder, søk etter informasjon på Internett og ulike aspekter ved oppgaveskriving. Sammenlignet med elever på videregående skole, som

har undervisning og et klassemiljø i fengselet, blir ensomheten for innsatte ved høyere utdanning stor. Studenten er ofte overlatt til seg selv eller er i et relativt fåtall innenfor sitt lukkede miljø av medstudenter eller veiledere. Selv der forholdene er lagt til rette på best mulig måte fra fengselets, skolens og bibliotekets sider, kan det være vanskelig å studere i fengsel

De får jo det de skal ha sånn sett, men de får ikke den læringen rundt det.

Fengselsbibliotekar 2

En UH-bibliotekar oppsummerer det de fleste skoleledere og bibliotekarer vi har intervjuet sier om studenter i fengsel og læringsmiljøet:

Ja, de blir jo bare sittende ensomt og lese, og mister en del av det ved å være moderne student i dag, med gruppedynamikken og slike ting.

UH-bibliotekar 1

5.4.2. Informasjonskompetanse hos fengselsstudenten

Respondentene brukte betegnelsene informasjonskompetanse og digital kompetanse om hverandre. Når de bruker digital kompetanse om informasjonskompetanse kan det være en indikasjon på at respondentene tenker at det meste av ressursene og informasjonen studentene trenger ligger på Internett, for eksempel databaser med elektroniske tidsskrifter. Mange som tar høyere utdanning i fengslene i dag, har ikke særlig erfaring med studier på forhånd. De har ingen innarbeidet studieteknikk som de vet virker for dem, og ingen forutsetninger for å vite hva man, som student, kan kreve av ressurser. I fengslene er både skolen og fengselsbibliotekarene klar over behovet for informasjonskompetanse.

Hun har jo kommet ganske langt i studiet, og da forutsetter det jo at hun skal søke opp informasjon, og det har jeg ikke tid til, og ikke NN [fengselsbibliotekaren] heller.

Skoleleder 6

De blir jo helt analfabeter når det gjelder å være studenter og søke og slik. Det blir så veldig begrenset, og de blir hengende så veldig etter.

Lærer 2

Dette må jo bli bedre, eller så blir det jo helt håpløst. De får ikke noen form for undervisning, og det er jo helt nødvendig.

Fengselsbibliotekar 2

Har studentene den nødvendige kompetansen til å søke og til å være kritisk til kildene de kan bruke i skolearbeidet?

Skoleleder 2

Generelt er både utfordringer knyttet til Internett, kommunikasjon og manglende oversikt over tilgjengelige ressurser et utbredt fenomen innenfor miljøene vi har forsket på.

Da må du, det du må lære [å studere], du må jo få vite om hvor disse tingene ligger, ikke sant.
Du finner dem ikke ved å søke på Google.[...]

Skoleleder 4

Vi antar at tendensen i utdanning i fengselet er som i samfunnet ellers, der 'å google' er blitt synonymt med 'å søke'. Den samme oppfatning om søking etter skolerelatert informasjon på Internett finner vi ofte igjen også når det kommer til høyere utdanning. Studenter både innenfor og utenfor fengselsmurene forventer at alt er å finne via Google, og tenker ikke på at mye relevant informasjon kan finnes i trykt materiale. Skolelederen etterlyser en større bevissthet, særlig blant studentene, når det gjelder nyttig bruk av Internett-tjenester.

Generelt er det mange som tror at de er gode på data og sånne ting, men de er ikke det. De kan det generelle, men de har mye å lære når det gjelder effektiv bruk av programvare og sånne ting. Det er mye å hente der, sånne ting som litteratursøk for eksempel. De kan som sagt søke på Google, men det er mange andre muligheter. Vi har sånn som i historie for eksempel, så viser jo lærerne muligheter som ligger der, åpne databaser og sånne ting.

Skoleleder 4

Situasjonen for en innsatt i en utdanningssituasjon er tydelig en annen enn for andre studenter og fjernstudenter når det gjelder å få opplæring i informasjonskompetanse

5.4.3. Holdninger

Alle respondentene mener det er viktig med utdanning. En skoleleder peker likevel på et viktig punkt når det gjelder å få til samarbeid og gjøre noe ekstra for studentene i fengsel

Jeg tror det, [intervjuer 1], at du er her engasjert i det her nå fordi du holder på med oppgave og studerer. Jeg tror ikke at alle sammen er like engasjert som deg, av bibliotekarene. Opptatt av informasjon. [...] for noen av dem er det klinkende likegyldig.

Skoleleder 3

Barrierene og utfordringene alle må jobbe i for å få til et godt tilbud til studenten påvirker holdning og påvirkes av holdningen

Da vil det være begrensa hva IFI kan bidra med her, da må det jo være snakk om at en må ha tilsyn i forbindelse med bruk av åpent internett. Det er det det, det sånn det er nå. Da går vi ut ifra at det er det som vil være begrensningen videre også da

Skoleleder 2

Noen uttalelser vitner om en mer reservert holdning og tilnærming.

Når du går på universitet er det jo et litt høyere nivå, da. Det som er vanlig for studenter er jo at de har et passord, og kan ordne ting selv, og bestille og slikt, og det er jo det som er litt vanskelig. [...] Biblioteket kan hun bruke så mye hun vil, men det er ikke så mye hun får ut her

Fengselsbibliotekar 2

Vi må jo bare behandle dem som fjernstudenter i gamledager. Sende dem det de skal ha av bøker og kopiere artikler til dem.

UH-bibliotekar 3

Den innsatte må innse at det er visse begrensninger ved at han sitter i fengsel. Kanskje han må bestille artikler og sånn. Men hvem skal da betale for det? Det er jo staten som har ansvar for rehabilitering og utdanning.

UH-bibliotekar 5

Det heter at vi skal hjelpe og bistå, men vi har ikke ressurser til det, egentlig

Skoleleder 1

Også egentlig tror jeg at hvis det spres rundt omkring det her så blir det tatt, satt i gang, for det meste. Det trenger ikke vær så formelt, tror du det. Men det spørs på personene, selvfølgelig.

Skoleleder 3

5.5. Rammebetingelser og strukturelle forhold

Det ligger en del sentrale føringer i ulike offentlige dokumenter. Men det følger ingen midler med disse føringene, og da kommer det ekstra arbeidet i tillegg til det de allerede har. Klare sentrale føringer på ansvarsfordeling etterlyses

Det jeg er litt opptatt av er det paradokset at man sitter hele tiden og snakker om disse rekommandasjonene, at alle skal få undervisning, alle har rett til undervisning. De eneste som ikke har rettigheter, er studenter når de er fengslet, selv når de har studieplass. [...] Det er ingen som har bevilget penger til å hjelpe disse studentene.

Lærer 2

Men jeg lurer på om det ikke må ligge, det må komme noen sentrale føringer, så jeg kunne tenke meg at FoKo kom med et utspill på det, eller bibliotekarene for den saks skyld. At Kulturdepartementet og Utdanningsdepartementet ser det her oppe på departementsnivå.

Skoleleder 2

Jo, men det er forpliktelser generelt i Kriminalomsorgen om en progresjon og om en tilbakeføring.

Skoleleder 2

Det står jo eksplisitt i den stortingsmeldingen 37 at Kriminalomsorgen skal legge til rette, eller skal tilstrebe å legge til rette for samarbeidsrutiner som gjør at man kan studere på høyere nivå.

Skoleleder 1

Ja, altså Kriminalomsorgens stortingsmelding, men det står også i den meldinga 27, og i innstillinga til Stortinget.

Skoleleder 2

Alle respondentene ser fordelene ved utdanning, men peker på mangel på ressurser for å kunne yte en fullverdig tjeneste. Skolene vil gjerne ha innsatte i utdanning, men det går på ressurser de har tilgjengelig. Budsjettet tildeles fra fylkeskommunene og er egentlig forbeholdt grunnskole og videregående skole.

X fengsel [med høyt sikkerhetsnivå] vil satse på studenter, men de blir dessverre en propp i systemet og er overlatt til seg selv i stor utstrekning.

Lærer 1

Og vi er presset, for vi har ikke ressurser til dette her. Det heter at vi skal hjelpe og bistå, men vi har ikke ressurser til det, egentlig. Så jeg gjør dette i min administrative tid. Så jeg har sagt ifra at skolen kan ikke ta på seg oppgaver som involverer mange timer. Det har vi rett og slett ikke timer til.

Skoleleder 6

Jeg har heller ikke ressurser til å gjøre så innmari mye, for når folk skal bestille så må det gjøres masse. Når det skal bestilles inn, både til de som studerer og til andre må de sitte ved siden av meg. Det er hele den biten som tar så ekstremt mye tid.

Fengselsbibliotekar 2

Vi har 10 stykker på universitet og høgskole. Skal vi knytte alle de opp mot bibliotekaren, det er jo allerede en ressurs liggende på rådgiver på det der, kanskje en 30%. Så vil jeg kanskje anta den 100% til NN [fengselsbibliotekaren] er 100% i utgangspunktet...

Skoleleder 1

De er også en endring i hvilke utdanninger innsatte velger, noe som kan skape vanskeligheter for gjennomføringen av for eksempel frigang for å følge undervisning.

Vi har sliti veldig med studenter, særlig opp mot X [utdanningsinstitusjon] på grunn av de kontraktene de har, de er på en måte skrevet utifra at du skal ha frigang på et snekkerfirma med seks ansatte som er utrolig oversiktlig, og de har kontroll på den personen hele tiden. Også har man ikke vært villig fra fengselets side i forhold til større utdanningsinstitusjoner. Og du finner ikke en sjel på X utdanningsinstitusjon som er villig til å ta ansvaret for den personen i løpet av de sju timene [...] så det har vært en to-tre tilfeller der det har, eller frigang har stranda på grunn av at de ikke har akseptert kontrakten.

Skoleleder 1

En skoleleder etterlyser klarere formaliserte retningslinjer, og støttes av en UH-bibliotekar

Ja, og vi som lærere vet jo heller ikke nok, når det nå nevnes hvilke rettigheter de har. Det går litt på manglende ressurser. Det er ikke dette vi bruker tid til å oppdatere oss på, altså hvilke rettigheter har UH-studenter. Det hadde vært mye lettere om vi hadde fått et lite pålegg om at vi faktisk skal ta oss av dem også.

Skoleleder 2

Skolen i fengselet må få utvidet sitt ansvarsområdet til også å gjelde høyere utdanning. Det er jo de som har dem i det daglige, og vil være de som naturlig tar seg av dem.

UH-bibliotekar 5

5.6. Samarbeid mellom aktørene

Funnene våre viser at samarbeidet mellom studiestedsbibliotekene og fengselsbibliotekene sjelden er til stede. Det er likevel mange positive erfaringer både fra de innsatte og fengselsbibliotekarene når de først har tatt kontakt med UH-bibliotekene. Ikke minst ser respondentene våre klare fordeler ved et eventuelt samarbeid:

For bibliotekarene og lærerne å ha et sånt, det å få til en arena og få til et samarbeid med dem, tror jeg kan bli interessant rett og slett. [...] det er ressurser som vi ikke bruker av hverandre.

Skoleleder 3

Vi har hatt 8 på det meste, studenter, nå har vi fem. Som vi klarer å følge opp, og nå da bedre enda med hjelp fra biblioteket. Men det med at bibliotekarene er klar over at de kan ha en rolle også som studieveiledere, hadde vært storarta selvfølgelig.

Skoleleder 2

Jeg satt jo seinest mandag og var opptatt med en og prøvde å forklare det med kilder og litteraturlister og sånne ting, og det hadde vært gull å få kunne sende sånne bort på biblioteket.

Skoleleder 1

Fordi vi er åpne utover kvelden, vet jeg vi har hatt en liste liggende en liste i skranken. Der kommer en student fra fengsel og skriver seg inn og ut. Men om han bruker biblioteket vet jeg ikke.

UH-bibliotekar 5

Vi forventer ikke at fengselsbibliotekarene skal kunne det samme som oss.

UH-bibliotekar 4

For å få i stand samarbeid finnes det også utfordringer:

Ja, men det er en utfordring å få det [samarbeidet] organisert, da. Det skulle være mulig. Kilden er jo skolen, også menneskelige ressurser. [...] Nei, men da tenker jeg at vi har et potensial der i forhold til at vi ikke bruker innsatte til å gjøre en del av de [oppgavene]. [...] at de kan brukes, frigjøre tid fra bibliotekarene.

Skoleleder 2

Men jeg tror nok at samarbeidet biblioteket og skolen, det er en mangelvare. Sånn som jeg føler det i alle fall, er det veldig lite. Og så er det spørsmål om ”kan det bli bedre? Og på hvilken måte?” Også er det personavhengig, da.

Skoleleder 1

Også burde de fått noen til å se på hvilke muligheter har skole, fengsel, altså på hvilke områder kan vi samarbeide og hva kan vi få ut av det. [...] De universitets- og høgstudenter vil jo være som alle studenter, og trenger det, da kan jo universitets- og høgstudenter komme til skolen og ta noen timer med elevene og forklare dem hvilke tilbud dem har. De kjenner ikke til det, de er ikke vant til å bruke bibliotek og sånne ting.

Skoleleder 3

Skolen, fengselsbibliotek og UH-bibliotek må informere hverandre om tjenester de kan tilby og behov de har. De bør markedsføre overfor innsatte om hva de kan tilby dem som ønsker høyere utdanning. Det er ikke bare fengselsbibliotekarene og de skoleansatte som vet lite om

hva studentene kan få av tjenester og hjelp i UH-biblioteket, studentene selv er helt ferske og vet ikke hva de kan kreve. Tverrfaglig samarbeid mellom aktørene krever dialog. Utsagn som ”Jeg tror ikke hun har så veldig lyst til det, jeg innbiller meg det...” og ”jeg tror hun av og til hjelper [...] det gjør hun helt sikkert” indikerer at man ikke har den nødvendige dialogen med aktuelle samarbeidspartnere

Så litt input på hva studiebiblioteket kan tilby, også i samarbeid med fengselsbiblioteket, bør være med på neste fengselsbibliotekarmøte. Tror faktisk folkebiblioteket kunne ha godt av en oppdatering også. Vi lever jo litt i hver vår verden i fengselsbiblioteket.

Fengselsbibliotekar 1

6. Drøfting

I problemstillingen har vi stilt spørsmålet: hvordan kan biblioteket gi innsatte studenter i høyere utdanning det de trenger? Indirekte spør vi hvordan biblioteket kan bidra til at studentene i fengsel får en tilgang på bibliotek tjenester som er så lik om mulig den studenter utenfor murene har.

I drøftingen vil vi først gå inn på studenten i fengsel, og hvordan studiesituasjonen kan forbedres i forhold til dagens situasjon. Med utgangspunkt i empiriske data og teoretisk grunnlag vil vi se nærmere på hvordan behovene til disse studentene kan etterkommes, på tross av barrierene. Siden bibliotekenes bidrag og tjenester er sentral i vår problemstilling, vil vi diskutere rundt bibliotekarens rolle og tjenestene denne kan gi studenten i fengsel. Både UH-bibliotek og fengselsbibliotek vil bli diskutert.

Ressurstilgangen i form av Internett vil belyses, og vi vil deretter se nærmere på hva som kjennetegner læring i fengselet. Hvordan ulike aktører forholder seg til studentene i fengsel vil også drøftes, med fokus på koordinering og tilrettelegging av tjenester. Aktørene er fengselsbibliotekarene, UH-bibliotekarene, de ansatte i skoleavdelingen i fengselet, kriminalomsorgen og KITT.

Det er hensiktsmessig å spørre seg hvordan bibliotekaren kan veie opp for barrierene til studenter i fengsel, slik at vilkårene til disse studentene blir tilnærmet lik den til andre studenter.

De teoretiske begrepene vi har presentert når det gjelder *små verdener* (Chatman 1999), bibliotekarens rolle i læringsprosessen (Kuhlthau 2004) og læringsmiljøet (Sætre 2002) fanges godt opp av de empiriske datene vi har samlet inn. Funnene viser at den situasjonen de innsatte lever i kan settes opp mot teoriene til Chatman (1999) om *small worlds* og *life in the round*.

Vi vil bruke to av scenarioene vi lagde som grunnlag for intervju av UH-bibliotekarer og fengselsbibliotekar for å eksemplifisere enkelte situasjoner. Scenarioene i sin helhet ligger vedlagt (Vedlegg 1-3)

6.1. Studenten

Studentene vi vil rette søkelyset på, er innsatte. De sitter i varetekt eller har fått en dom som de nå soner. I den norske straffegjennomføringen er det selve frihetsberøvelsen som er straffen. Innsattes rettigheter sikres i normalitetsprinsippet, som sier at de skal ha de samme rettighetene og pliktene som andre i landet. For å etterkomme normalitetsprinsippet må Kriminalomsorgen, sammen med forvaltningssamarbeidspartnerne, legge til rette slik at det lar seg gjøre å gi dem disse rettighetene. Det er ingen rettighet å få studere ved universitet eller høyskole, men flere og flere gjør det, og man kan si at det er blitt en uskreven menneskerett å ha anledning til å ta utdanning.

Studenter i fengsel kan ses på som fjernstudenter. Men i forhold til ”vanlige” fjernstudenter har studenter i fengsel en rekke begrensninger og ytre faktorer som påvirker deres læringsmiljø og studieprogresjon. Vi ser at utfordringer knyttet til Internett og kommunikasjon via telefon og e-post, fører til at innsatte ikke passer inn i begrepet ”fjernstudenter”. Studenter i fengsel må ha en rekke tilrettelagte tjenester, både fra UH-sektoren og Kriminalomsorgen, for å ha tilnærmet det samme grunnlaget som andre fjernstudenter.

Innsatte som studerer står overfor andre og flere utfordringer enn studenter ellers. For det første må han virkelig ha lyst til å studere, det må være en bevisst, aktiv handling hvor den innsatte henvender seg til de rette instansene for hjelp. Med den omfattende tilretteleggingsprosessen som må til, er utdanningsønsket sjelden bare et innfall som blir virkelig. Uten å rangere utfordringer studenter i og utenfor fengsel står overfor, vil vi dra frem selve fengselssituasjonen som en ekstra belastning for de studentene det gjelder. De bor i et miljø de ikke har valgt selv, på boenheter med andre som de heller ikke har valgt selv. Dagene er lagt opp etter fengselets rutiner. Hodet kan være fylt av bekymringer for egen soning, familie og venner utenfor osv. For innsatte i fengsler med høyt sikkerhetsnivå er kontakten med omverden svært kontrollert. All denne umyndiggjøringen kan spille inn på selvfølelsen og motivasjonen. Nettopp i denne settingen kan det være viktig å få følelsen av å mestre noe og å bestemme selv hva man vil gjøre.

Den som sitter i fengsel har ulike roller på lik linje med andre i samfunnet. Hvis vi tar for oss Knut i Åpent fengsel (Vedlegg 1) vil dette være noen av hans roller:

- for kriminalomsorgen er han innsatt
- for skolene er han student
- for noen av de andre innsatte, samt en del folk utenfor fengselet, er han venn
- for atter andre innsatte er han kanskje fiende
- for kjæresten er han kjæreste
- for foreldrene er han sønn
- for de to sønnene sine er han far

Nå er det bare de to første punktene her som er av interesse for vår oppgave. Men det er viktig ikke å glemme at Knut er mer enn innsatt, de andre rollene spiller også inn på Knut i en studiesituasjon. I sin rolle som innsatt har han liten kontroll og innflytelse over hva som skjer utenfor murene. Det psykologiske aspektet er viktig. Selv om Knut var innom fengsel i flere omganger også før han fikk den 13 år lange dommen, synes han det er vanskelig ikke å få leve det livet han gjorde. Det er en stor belastning å sitte så mange år i fengsel sammenhengende.

Innsatte som tar høyere utdanning gir uttrykk for at de har et høyere ferdighetsnivå og mindre grad av lærevansker enn andre innsatte (Eikeland, et al. 2008). Hvis vi skal spekulere i grunner til dette, kan det være at man har opparbeidet seg en del ferdigheter i tidligere skolegang som man får nyttiggjort seg ved universitet eller høyskole.

De som tar høyere utdanning i fengsel er ressurssterke personer. De vet hva de vil og jobber for å nå sine mål. Dette kreves også av dem, siden utdanningsløpet må tilrettelegges i ulik grad. De må selv være aktive og finne løsninger på utfordringer som oppstår, søke om permisjoner, og henvende seg til de riktige instansene. Selvfølgeligheter for studenter utenfor murene kan ofte være utfordringer for innsatte studenter. Tilgangen til Internett og et utilfredsstillende læringsmiljø er eksempler på det.

6.1.1. Studiesituasjonen

Studiet må tilrettelegges ut fra sikkerhetsnivået i fengselet og hvor langt den innsatte er kommet i soningen. De fleste studentene i fengselet må gjennomføre det meste av studiene som selvstudium. Skolen i fengselet er behjelpelig med det praktiske, som opptak, tilgang til ulike digitale verktøy og gjennomføring av eksamen. Den innsatte får mulighet til å følge undervisningen ved universitet og høyskole bare ved ulike former for permisjon.

Da vi intervjuet innsatte høsten 2009 var det flere som sa at de fant opptak av forelesninger på Internett. Disse kunne de bruke som kompensasjon for manglende undervisning. For eksempel har professor Olav Torvund, ved Det juridiske fakultet, UiO, laget podcaster av flere av sine undervisningsopplegg (Torvund 2011). Å lage lyd- eller videoopptak av undervisningen og publisere disse på Internett, slik at de blir tilgjengelig for studentene, er et økende tilbud. Dette vil absolutt komme studenter i fengsel til gode, forutsatt at studenten kan laste dem ned og høre dem senere. Vi vil si at denne formen for undervisning, eller formidling av faget, likevel ikke kan erstatte det fysiske oppmøtet. Dersom studenten er inne i permisjonsrutiner og kan følge deler av undervisningen er dette en klar fordel. Jo mer tid på utdanningsinstitusjonen jo bedre. Studenten vil på denne måten kunne bli en aktiv del av studiemiljøet og nyte godt av det.

For å ha et mest mulig kontinuerlig studium er det viktig at de ordninger som en innsatt har ved et fengsel følger med ved eventuell overflytting til annen soningsanstalt. Vi fant ingen indikasjoner på at koordineringen mellom fengslene ikke fungerer som ønsket.. Skolelederne uttrykte derimot bekymring for hvordan innsatte som studerer fullfører utdanningen etter endt soning. Ikke bare kan den faglige språket være en utføring, praktiske problemer som hvordan han skal forklare sin reduserte kompetanse på informasjonssøk og lignende kan raskt dukke opp. Hvordan vil de andre studentene reagere om de får vite at han er en eks-kriminell som akkurat har sonet ferdig en lang dom?

Et annet viktig punkt for dem som har sonet lange dommer, blir løslatt og kommer ut i samfunnet, er at alt går så raskt i forhold til inne i fengselet. En reklamefilm for Wayback, en organisasjon som hjelper straffedømte ved løslatelse, illustrerer godt hvordan det kan oppleves for den innsatte (Wayback 2011). Alt rundt den løslatte går som i fortfilm, og han blir isolert midt i folkemengden. Tilvenningen til tempoet i dagens samfunn er overførbart til en inntreden i et studiemiljø utenfor fengselet. Hvis den innsatte ønsker å fullføre utdanningen ute etter å ha studert på egenhånd i fengselet må han kanskje omstille seg grundig.

Vi er enige med de ansatte i skolen i fengselet, som sier det er nødvendig å etablere en sterkere oppfølging av de innsatte etter endt soning, da spesielt i studiesammenheng. Dette vil gjelde for alle innsatte generell, men spesielt for de som er under utdanning. En nasjonal eller regionale koordinatorene er noe som foreslås under intervjuene våre, og denne ideen støtter vi oss til.

6.2. Bibliotekene

Kjernen i bibliotekarens yrke, rollen som forvalter og formidler av litteratur og informasjonsressurser, er fremdeles til stede. Den teknologiske utviklingen har de siste tiårene ført til en endring i bibliotekarens arbeidsmåter. Utviklingen fordrer at bibliotekaren viser sine ferdigheter som informasjonsforvalter og -formidler på en ny måte. Innen høyere utdanning innebærer dette at veiledning og kontakt med studentene må foregå via flere kanaler enn tidligere. Endringene krever et samarbeid mellom biblioteket og undervisningsmiljøet, og bibliotekarene må bli en aktiv part i undervisningen.

Mange studenter bruker sitt lokale folkebibliotek som ressurs når de bor langt unna studiestedet eller av andre grunner ikke benytter seg av biblioteket på studiestedet. Folkebibliotekene har sett behovet for endring i sine tilbud og det har etablert studieverksted i flere byer. På denne måten legger de til rette en arena for studentene. Noen tilbyr ulike studierelaterte kurs, holdt av eksterne foredragsholdere eller av ansatte med den nødvendige kompetansen. For de innsatte blir fengselsbiblioteket et lokalt folkebibliotek. Skal fengselsbiblioteket følge folkebiblioteket i denne trenden og tilegne seg kunnskap til å kunne bistå studentene? Sett ut fra de etiske retningslinjene for bibliotekansatte, trenger ikke fengselsbibliotekaren å endre rolle fra formidler til skjønn- og faglitteratur til en mer pedagogisk veileder. Samtidig viser den årlige statistikken fra Fylkesmannen i Hordaland at det blir stadig flere innsatte som tar høyere utdanning. Dette medfører en endret sammensetning av brukerne. De allmenne behovene retningslinjene viser til, endrer seg. Fengselsbibliotekaren bør utvide fokus for å imøtekomme brukernes behov i studiesammenheng.

Folkebibliotekaren, inkludert fengselsbibliotekarene, har derimot ikke det samme forholdet til pedagogisk veiledning og undervisning som UH-bibliotekarer. Ferdighetene innen formidlingen som finner sted i folkebiblioteket, er like fullt overførbare til ferdighetene de trenger for å veilede studenter. Dette kan være opplæring i studietekniske bibliotekressurser.

Det er ikke forventet at folkebiblioteksektoren skal kunne gi veiledning på samme nivå som UH-bibliotekene. Graden av veiledning vil variere, etter tid og ressurser tilgjengelig, samt erfaring og kompetanse i veiledningsarbeid. Bevisstgjøring rundt dette, og en større interesse for kompetanseheving når det kommer til veiledning, er noe vi etterlyser.

I alle bibliotek med studenter i brukergruppen kan bibliotekarer være en ressurs for studenten i de ulike stadiene av oppgaveskriving. Igangsettingen av mentale prosesser (Torrås og Sætre 2009) er noe bibliotekaren kan bidra med. Ved å være en samtalepartner og å hjelpe til i en opprydding i tankeprosessen, kan det gi studenten nye tanker til refleksjon.

Bibliotekarenes syn på egen kompetanse og rolle er avgjørende for innsatsen overfor studentene.

6.2.1. Fængselsbibliotek

Fængselsbiblioteket skal i følge ABM-utvikling (2009) bistå studenter i tillegg til de tradisjonelle folkebibliotekrollene. Siden de innsatte har begrenset tilgang til lokalene og personalet her, vil ikke denne funksjonen ha en optimal effekt for innsatte studenter.

Fængselsbibliotekaren er ofte alene om bibliotektjenesten i fængselet. Dette betyr ikke at fængselsbiblioteket står alene uten nettverk. De er filialer av folkebiblioteket og kan benytte seg av ressurser der, eller gå videre til fylkesbiblioteket ved behov. Dersom fængselsbibliotekaren ønsker å bidra i de innsatte studentenes hverdag, men ikke føler seg kompetent, kan hun hente inn kompetanse utenfra. Vi vil også påstå at nærliggende utdanningsinstitusjoner mest sannsynlig vil være behjelpelige. Historien til Tanja Rosenkilde (kap. 2.3.3.) vitner om en vilje til samarbeid på tvers av fag- og folkebibliotekene.

Vi har tidligere sagt at fængselsbibliotekaren og UH-bibliotekaren ikke nødvendigvis må ha den samme kompetansen. Dette setter likevel ikke en stopper for at fængselsbibliotekaren kan tilegne seg en del av UH-bibliotekarens kompetanse som studenten i fængsel deretter kan dra nytte av. Noen fængsler har stor gjennomstrømming av innsatte og det er ikke sikkert at studenten(e) blir lenge i det samme fængselet. I disse tilfellene kan det synes unyttig å tilegne seg kompetanse for å dekke et ustadig behov. En slik tankegang vitner om en passiv holdning til å tilegne seg kunnskap. Både skole, nåværende og fremtidige studenter kan nyttiggjøre seg denne kompetansen. Fængselsbibliotekaren kan på denne måten bli en aktiv deltaker i læringen.

Ser vi på Kuhlthau sin rolleinndeling er de fleste fengselsbibliotekarene i datamaterialet *organisatorer* og *forelesere*. Det er liten grad av læring for studenten når fengselsbibliotekaren bare legger til rette og gir ham det materialet han etterspør. Det er viktig å huske på at denne rolleinndelingen gjelder for fengselsbibliotekaren som en ressurs for studenter i fengsel, ikke for brukere av biblioteket generelt. De fengselsbibliotekarene som er mer integrert i studieprogrammene og mer koordinert opp mot skolelederne, er nærmest rollen som *gjenfinner* eller *veileder*. Her er Tanja Rosenkilde et godt eksempel; hun tok initiativ til å formidle kunnskapen fra UH-bibliotekarene til studentene i Telemark fengsel, avd. Skien.

Vi finner ikke indikasjoner i datamaterialet på at fengselsbibliotekene tilbyr studentene i fengsel flere tjenester enn fjernlån av ønsket litteratur. Studentene er ofte ikke klar over hvilke muligheter som finnes for informasjonsinnhenting. De er ikke i en posisjon til å utforske muligheter, kilder, referanseverktøy, databaser og lignende, og vet ikke hva som finnes der ute av aktuelle arbeidsmetoder og tekniske løsninger. Dette gjelder særlig innsatte som har sittet lenge i fengsel og innsatte studenter som ikke har erfaring med utdanning. Dersom fengselsbibliotekaren vil utgjøre en forskjell for studentene i fengsel må hun ta initiativ til å finne ut av UH-bibliotekets tjenester og ressurser.

Det står ikke nevnt noe spesielt i etiske retningslinjer for bibliotekansatte om tilnærming og tilrettelegging av tjenester for studenter. I kommentaren til pkt. 2 står det: ”F. eks skal et universitetsbibliotek spesielt legge til rette for studier og forskning, mens et folkebibliotek i større grad skal ha sine tjenester rettet mot allmenne behov” (Norsk Bibliotekforening 2007).. Vi har tidligere referert til undersøkelser som viser at studenter, og fjernstudenter spesielt, i stadig større grad benytter seg av sitt lokale folkebibliotek i stedet for UH-bibliotekene (Gúdrun Thórsteinsdóttir 2005). I tillegg ser vi en økende tendens til at folkebibliotekene oppretter studieverksted i lokalene sine. På den måten etterkommer de behovet fra studentene som likevel oppholder seg der. Folkebiblioteket er aktivt med på å legge grunnlaget for et bedre og mer strukturert arena for læring. Dette viser at folkebibliotekene kan spille en viktigere rolle i studieprosessen til fjernstudenter.

IFLA sine retningslinjer for fengselsbibliotek gir ingen føringer på hvordan det kan hjelpe innsatte som studerer, bare at fengselsbiblioteket skal være en støtte under utdanningen (Lehmann & Locke 2005). For det første er dette bare retningslinjer, og for det andre er de laget for store, amerikanske forhold. Det siste er tydelig å se i pkt. 6.1. om antall ansatte; i

fengsler med mer enn 500 innsatte bør det være 1 bibliotekar, og i fengsler med mer enn 1000 innsatte bør det være 2 bibliotekarer. Det største norske fengselet er Oslo fengsel som har 392 soningsplasser. Det er på tide å revidere disse retningslinjene og gjøre dem mer aktuelle for norske forhold.

Fengselsbiblioteket er til for alle innsatte. Dersom det krever mye tid for å kunne bistå studentene vil dette gå utover de andre innsatte. Med tanke på hvor få innsatte studenter det er i fengselet kan man spørre seg om det er forsvarlig at fengselsbibliotekaren skal bruke av sin tid til det. Det kom fram i intervjuene at de fleste har nok å gjøre fra før. Hvis fengselsbibliotekaren skal ilegges ansvar overfor studentene i fengselet, må det tilføres ekstra ressurser.

Vi har funnet at det er stor variasjon i hvor mye tid de innsatte har til rådighet på fengselsbiblioteket. Funnene våre viser at noen innsatte kan ha så lite som 15 minutter tilgjengelig i fengselsbiblioteket pr. uke. Rutinene i fengselet regulerer når innsatte kan benytte seg av bibliotektilbudet. For fengselsbibliotekene med kortere åpningstider, bør det vurderes om studenter skal ha tilgang til bibliotektilbudene også utenom de ordinære åpningstidene. Dersom dette ikke lar seg gjennomføre, og studenten må veiledes mens andre er tilstede, sier det seg selv at både bibliotekaren og studenten bør være godt forberedt og kjent med hverandres situasjon.

Informasjonssøking på Internett er en tidkrevende prosess og utbyttet av søkingen vil være best uten andre innsatte hengende over dataskjermen for å se på. Et viktig spørsmål vil være: når og med hva er det hensiktsmessig for studenten å henvende seg til fengselsbibliotekaren? ISP-prosessen til Kuhlthau (1991) vil kunne være et godt utgangspunkt for bibliotekaren når det gjelder å gi studenten akkurat det han trenger av tips og veiledning i riktig fase av forskningen.

For Lars i Strengt fengsel kan fengselsbiblioteket være en viktig ressurs. Pr. i dag låner fengselsbibliotekaren inn pensum- og støttelitteratur til ham. Lars har tilgang til IFI-løsningen for fengsler med høyt sikkerhetsnivå i skoletiden. Det er Lars fornøyd med helt til han får høre om kameraten Per på Lukka fengsel. Per får tilgang til fullt internett sammen med fengselsbibliotekaren der 1 gang i uka for studieformål. Etter søknad til fengselet får han innvilget 30 minutter annenhver uke i fengselsbiblioteket. Mer er ikke aktuelt, da

fengselsbibliotekaren ikke har mer tid å avse. Med sin manglende erfaring i veiledning og innsikt i UH-bibliotekenes nettressurser, må hun nå tilegne seg denne kunnskapen slik at hun skal være en ressurs for Lars.

6.2.2. UH-bibliotek

Er UH-bibliotekene uten ansvar for studenter i fengsel? Helt klart ikke når innsatte studenter besøker biblioteket og ber om hjelp. I studiestedsbiblioteket får de den samme servicen som andre studenter. Ved at studenten forteller at han sitter i fengsel, kan UH-bibliotekaren gi ham ekstra oppfølging. Studenten fra fengselet må selv opplyse om at han har et behov utover det andre studenter har. Bare på denne måten kan han få noen form for ekstra opplæring eller veiledning.

Men hva når studentene ikke har tilgang til det fysiske biblioteket? I og med at de er registrert som studenter, har de rett til de samme tjenestene og ressursene til UH-biblioteket. Våre respondenter antyder at innsatte har lav informasjonskompetanse, dette kommer også frem i nyere forskning på området (Eikeland, et al. 2010). Ulike tjenester i fengselet kan ikke erstatte den kompetanseoverføringen som UH-biblioteket gir i bibliotekbruk. Ved at studenten i fengsel erkjenner og gir uttrykk for et informasjonsbehov, bør UH-biblioteket være tilgjengelig. I slike tilfeller kan vi tenke oss en ordning der UH-bibliotekaren besøker fengselet og veileder studenten der. På denne måten vil studenten kunne tilegne seg essensiell informasjonskompetanse.

I intervjuene med studentene i fengsel i 2009 kom det fram at få av disse benyttet seg av studiestedsbiblioteket. Tendensen støttes også av funnene fra intervjuene med UH-bibliotekarene vinteren 2011. Problemstillingen med innsatte som trenger studierelaterte bibliotektenester virket ukjent på de fleste. En årsak kan være at det er få studenter i norske fengsler. Med tanke på deres lave nivå på informasjonskompetanse er behovet for veiledning fra UH-bibliotekarere stort.

Informasjonskompetanse er et felt UH-bibliotekene anser seg selv som eksperter på. Det sosiokulturelle synet på læring setter interaksjonen mellom individer høyest (Strandberg, et al.

2008). Denne interaksjonen mener vi vil være mest fruktbar når UH-bibliotekarer kan veilede innsatte studenter ansikt til ansikt. Det kreves en inngående veiledning av studenter, dersom Kvalifikasjonsrammeverkets krav om informasjonskompetanse på ulike nivå skal oppnås.

Oversikten i (vedlegg 5) viser hvilke tjenester og ressurser studentene kan finne på UH-bibliotekenes Internettetsider. Det er stor avstand fra disse tjenestene til de som tilbys fengselsstudentene i dag. Mange av tjenestene i vedlegget er ikke gjennomførbare i en studiesituasjonen i fengselet der ubegrenset Internett ikke er tilgjengelig. Tilrettelagte forhold og kontinuerlig rådgivning og veiledning kan gi studentene nok tilgang til å dekke de grunnleggende behovene.

Som vi påpeker i analysen viser UH-bibliotekarene til at de har ”alle” sine tjenester tilgjengelig på nett. Det er derfor ikke deres tilrettelegging som legger hindringer for studentene i fengsel.

Det er forventet at studentene klarer å finne fram til disse ressursene på egen hånd. I LibQUAL+; en brukerundersøkelse fra 2010, evaluerer 5 norske universitetsbibliotek tjenestene de tilbyr sine brukere (*LibQUAL+ : Brukerundersøkelse gjennomført ved fem norske universiteter våren 2009 2010*). Universitet- og høyskolebibliotek tilbyr i dag mange av de samme ressursene, og begge ser på Internett som en viktig ressurs i formidling og informasjonssøking. Vi går derfor ut fra at en tilsvarende evaluering på høyskolebibliotekenes ressurser ville gitt et likelydende resultat. Resultatene av LibQUAL+; viser at det ikke bare er studentene som kan ha problemer med å dra nytte av ressursene hos UH-bibliotekene. ”I større grad enn vi var klar over melder de vitenskapelige ansatte at de har problemer med å finne frem i alt det elektroniske materialet som tilbys” (*LibQUAL+ : Brukerundersøkelse gjennomført ved fem norske universiteter våren 2009 2010* s. 16). Med dette som utgangspunkt bør ikke UH-bibliotekarene ha for høye forventninger til at uerfarne internettbrukere skal få fullt utbytte av ressursene som ligger tilgjengelig der.

6.3. Internett

Det er nå ca 20 år siden Internett ble åpnet kommersielt, og da WWW-løsningen kom midt på 1990-tallet ble bruken av dette raskt økende (Liseter & Rossen udatert). Allerede i grunnskolen fordrer undervisningen at elevene finner fram til ulike informasjonsressurser på Internett (Utdannings- og forskningsdepartementet 2006) de samme læreplanene blir brukt for

skolen både innenfor og utenfor murene. Med andre ord bør også innsatte elever og studenter ha de samme mulighetene til opparbeide seg basisferdigheten, digital kompetanse, som elever og studenter ellers i samfunnet.

Internett For Innsatte (IFI) setter store begrensninger for tilgangen til nettsider og ressurser på Internett, særlig for innsatte i fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Arbeidet med å godkjenne nettsider for IFI er tidkrevende, og det er stor misnøye ute i fengslene med løsningen slik den fungerer i dag.

Å finne riktig balanse mellom sikkerhetsrisiko og informasjonstilgang er en stor utfordring for Kriminalomsorgens IT-tjeneste (KITT), som drifter IFI-løsningen. Streng prosedyrer må følges, og sikkerheten må være i høysetet. Innenfor dagens løsning går dette dessverre ofte på bekostning av informasjonstilgangen, noe Andreas Skulberg, avdelingsdirektør ved Kriminalomsorgsavdelingen i Justisdepartementet, også påpeker.

Utdanning i fengsel er et kjempeviktig rehabiliteringstilbud. Men det illustrerer også et praktisk dilemma for Kriminalomsorgen, siden vi av sikkerhetsmessige hensyn må kontrollere bruken av for eksempel Internett. Har du gjort noe så alvorlig at du havner i et fengsel med høyt sikkerhetsnivå, mister du mange studiemuligheter. Ifølge opplæringsloven har vi alle plikt og rett til grunnskole, og også videregående opplæring er en lovfestet rettighet. Derfor stiller dessverre høyere utdanning i andre rekke.
(Drager 2008, 26. november)

De manglende rettighetene når det gjelder ubegrenset tilgang til informasjon, er noe som preger situasjonen til studentene i fengsel. IFI-løsningen er kommet for å bli, og begrenset tilgang til informasjon er fortsatt bedre enn ingen tilgang. Studenter er avhengig av Internett for å gjennomføre studiene på en fullverdi måte. På dette punktet må studenter i fengsel innse at med frihetsberøvelsen forsvinner også andre goder. Dette er et dilemma som alltid vil være tilstede, innsatte soner en straff og blir fratatt den frie kommunikasjonsmuligheten. Straffen viker ikke selv om den innsatte begynner på utdanning. Behov som melder seg i studiesammenheng må veies opp mot sikkerheten i straffegjennomføringen.

Vi merker en misnøye blant skoleledere og fengselsbibliotekarer rundt dagens IFI-løsning. Frustrasjonen hos ansatte og innsatte er forståelig når en nettside som blir meldt inn og foreslått åpnet, ikke blir behandlet umiddelbart. Når, eller hvis, siden blir lagt til i en kategori og gjort tilgjengelig for den innsatte, er behovet sannsynligvis dekket på andre måter i mellomtiden. Dynamisk informasjonssøkeprosess og læring i studiene blir vanskelig å tilby.

Innsatte i fengsler med lavere sikkerhet har nå tilgang til læringsplattformene ved utdanningsinstitusjonene. I følge KITT har de tilgang til å logge seg på de ulike databasene som UH-biblioteket abonnerer på. Det er et veldig løft for studier på høyere nivå. Uten opplæring og veiledning reduseres nytteverdien av denne tjenesten. Innsatte i fengsler med høyt sikkerhetsnivå har ikke påloggingsmuligheter i det hele tatt. Studenter her er avhengig av at ansatte bruker av sin tid for å gi dem tilgang. Dette er en tungvint måte å innhente informasjon på. Innsatte studenter har sjelden anledning til å følge innføringstimer i bibliotekbruk som normalt holdes ved studiestart. I tillegg kan Internett, særlig i skolesammenheng, være relativt nytt for mange innsatte. Dette vil spesielt være et problem for innsatte som har sonet lange dommer. Det kan derfor være nødvendig å finne løsninger slik at studenter i fengsel får den opplæring de har krav på.

Respondentene etterlyser mulighet til å gi innsatte pålogging med lærer-tilgang. På den måten vil de ha tilgang til et ubegrenset Internett, men all trafikk blir logget av sikkerhetsmessige årsaker. Vi ser for oss at det ville være naturlig å vise studentene en slik tillit, i alle fall når de er kommet i fengsler med lavere sikkerhet. Brudd på retningslinjene for bruk av Internett vil uansett få konsekvenser den innsatte må til å forholde seg til.

6.4. Læring

Læring som en prosess og et sosialt samspill er noe vi har vært inne på tidligere. Sosiokulturell læring kan sees på som et samspill mellom individer (Sætre 2002; Vygotskij & Lindqvist 2004). I den situasjonen studenter i fengsel befinner seg i, er sosiokulturell læring et mål å strekke seg etter. Den aktive skaperprosessen som genererer nye tanker og ny kunnskap behøver et miljø for sosialisering og kunnskapsdeling, og biblioteket er en ideell arena i så måte. Her finnes ressurser, spesialkompetanse og likesinnede med samme mål. Men rammebetingelsene ligger ikke til rette for at dette skal kunne oppnås, uten at forandringer skjer fra sentralt hold.

Fengsler er ikke optimale sosiale miljøer for læring etter dagens standard, og studentene i fengsel får et dårligere læringsmiljø. Studenter i fengsel får ofte ikke ta del i refleksjonen og den sosiale og faglige interaksjonen med forelesere og medstudenter. Tilbud og tjenester fra fengselsbiblioteket og skoleavdelingen kan kompensere for den manglende kontakten med fagmiljøet. Igjen blir sikkerhet satt opp mot behov, og dette gjelder spesielt i fengsler med

høyt sikkerhetsnivå. Forskjellene i læringsmiljø mellom høyt og lavere sikkerhetsnivå er store, som scenarioene kan illustrere:

Knut i Åpent fengsel har plass i et kontorfellesskap sammen med 3-4 andre innsatte som studerer. Ingen av dem tar samme utdanning. Likevel utgjør kontorplassene for ham og de andre studentene en arena for læring, der interaksjon kan finne sted. De bruker hverandre til meningsutveksling, lufting av frustrasjon og til å inspirere hverandre, akkurat som studenter utenfor fengselet. Det er til stor nytte for studentene at de har tilgang til kontorplassene også utenom skoletiden. Lars, derimot, er den eneste i Strengt fengsel som studerer på høyere nivå. Han har leseplass på skoleavdelingen, men når skoledagen er over er det cella som er studieplassen. Selv om noen av hans medinnsatte og betjentene prøver å vise interesse, er det ikke et videre godt læringsmiljø. Etter innlåsing, ca. kl. 20.45, sitter han alene på den snaue 10 kvm store cella, med bøker og ev. kopier av det han trenger, men uten datamaskin.

Kvalitetsreformen legger opp til et tettere samarbeid studentene imellom, og mellom foreleser og studenter. Dette gjør det vanskelig å studere i fengsel. Selv i fengsler med lavere sikkerhet, hvor studenten kan logge seg på læringsplattform og ha en viss kommunikasjon med forelesere og andre studenter, er gruppearbeidet en stor utfordring. Vi avdekket i 2009 at det er språklige forskjeller, nesten på lik linje med sosiolekter, på studenter innenfor og utenfor murene (Strøm & Riste 2009). Dersom en innsatt student skal gjøre gruppearbeid sammen med andre studenter kan det oppstå situasjoner der den innsatte ikke klarer å følge med i diskusjonen på grunn av fagsjargongen. Ved å oppholde seg i fagmiljøet får man inn sjargongen som brukes og kan være med deltakende i diskusjoner og samtaler.

6.4.1. Læringsmiljø

Hvem har ansvaret for at studenter i fengsel får et godt læringsmiljø? Det er Kriminalomsorgen som kan legge til rette de fysiske forholdene med læringsarenaer. Lokalene blir godkjent med tanke på sikkerheten, og i denne godkjenningen er også studentens fysiske vei fra boenhet til læringslokalene inkludert. Indirekte avgjør Kriminalomsorgen om et læringsmiljø kan finne sted. Hvordan den innsatte føler seg behandlet har mye å si for dennes holdning til fengselet. Positive holdninger gir bedre

grobunn for et konstruktivt læringsmiljø. Det er også kriminalomsorgen som har ansvar for sammensetningen av innsatte, og slik bestemmer hvem de innsatte skal kunne omgås.

”Det er viktig å skape kultur for læring, det er utrolig viktig i et fengsel” sier en lærer. Et godt læringsmiljø kan påvirke motivasjonen og ikke minst læringseffekten. Dette er særlig en stor utfordring i fengsler med få studenter. I fengsler med flere studenter kan disse sammen utgjøre et læringsmiljø. Skolen er svært viktig her, og ved å trekke inn fengselsbibliotekarens pedagogiske rolle mener vi dette også bør være en arena for læring.

Bibliotek er tradisjonelt et sted som innbyr til læring, fordi det er fylt med bøker. I et fengsel som har flere studenter vil fengselsbiblioteket kunne være et samlingssted hvor studentene kan treffe hverandre og utveksle erfaringer og kompetanse. Denne arenaen burde benyttes mer. Et godt utbygd fengselsbibliotek strategisk plassert på fengselsområdet, vil være et ressurscenter til stor nytte for innsatte som tar høyere utdanning. Utfordringen i mange fengsler i Norge er den fysiske plasseringen av fengselsbiblioteket i forhold til skoleavdelingen. I fengsler med høyt sikkerhetsnivå har ikke innsatte anledning til å bevege seg fritt på fengselsområdet. Dette hindrer en fleksibel bruk av biblioteket.

Høyere utdanning stiller i dag høye krav både til studenten og læringsinstitusjonene, og reflektert læring i et sosialt læringsmiljø er en del av dette. Når disse faktorene uteblir, som er tilfelle hos innsatte som studerer, må disse kompenseres for på best mulig måte av andre instanser. I denne situasjonen kan bibliotekaren bidra, for eksempel ved å veilede studenten i generell bibliotekbruk. Et optimalt scenario vil være en veileder med kompetanse, det være seg en lærer eller bibliotekar, som følger opp og er bevisst på studentens ståsted, behov og mål innenfor hvert enkelt stadium i læringsprosessen. Denne prosessen krever refleksjon, tilbakemeldinger, støtte og veiledning fra profesjonelle fagfolk.

Fengselsbibliotekaren er ikke bare viktig som tilbyder av ressurser og tjenester, men i mangel på et kollektivt læringsmiljø, vil hun også ha en pedagogisk-psykologisk funksjon (Sætre 2002). Vi er enige med Sætre som presenterer biblioteket som læringsarena, der bibliotekaren kan fungere som motivator og samtalepartner for at studenten skal få ideer denne kan jobbe videre på.

Læring innebærer modning og utvikling, og det har innvirkning på selvbildet til den lærende. Gode erfaringer med mellommenneskelige relasjoner og personlig vekst kan være en gevinst innsatte studenter i høyere utdanning vil ta med seg videre i livet.

6.4.2. Small worlds

Samfunnet i fengslene preges av sosial kontroll og fastsatte normer, regler og rutiner som må overholdes. Den innsatte lever i en *small world*, et lukket samfunn, med lite informasjon om hva som skjer utenfor murene.

Life in a small world is one in which activities are routine, and predictable. An element that binds this world together is social control. It is my profound sense that the horizons of this world are determined by social norms. Moreover, the source of these norms is social control par excellence.

(Chatman 1999 s. 209)

Chatman (1999) sine observasjoner rundt *small worlds* som et mikrosamfunn kan overføres til norske fengsler. Fængselsbiblioteket vil i fængselets "lille verden" dermed være et fristed til refleksjon. I denne sammenhengen synes vi det er lite tilfredsstillende at studenten ikke får mer tilgang til fængselsbiblioteket enn vi ser i dag. Hensynet til at straff skal ha en effekt i form av frihetsberøvelse er èn ting. Det er huske at vi har med mennesker å gjøre som skal tilbake til samfunnet, som borgere på lik linje med alle andre. Da bør muligheten for læring, erfaringsutveksling og skaping av kunnskap i en prosess være til stede.

I *A life in the round* viser Chatman (1999) til egenskaper som tillit, motivasjon og selvbilde. Disse egenskapene blir preget negativt av tilværelsen i små, lukkede verdener. Ved gode relasjoner mellom studenten i fængsel og fængselsbibliotekaren kan dette forebygges og bearbejdes. Dette forutsetter at rammebetingelsene og lovverket gir rom for det.

Hvis vi går tilbake til scenarioene våre, finner vi at Lars i Strengt fængsel er i en situasjon som har flere av kjennetegnene til *small world* enn Knut sin situasjon. Knut har mer frihet i form av kommunikasjon med omverden, med hyppigere permisjoner og tilgang til en videre IFI-løsning enn Lars.

6.5. Informasjonskompetanse

Læringskurven kan være bratt for innsatte som begynner på høyere utdanning. Ikke bare er selve studiesituasjonen ny, men det stilles krav til studenten på et annet nivå enn for elever i den videregående skolen. Studenten skal i størst mulig grad være i stand til å finne fram til det han trenger av informasjon selv, og skal kunne vurdere om kilden er pålitelig.

Vi har tidligere referert til undersøkelser som avdekker lav informasjonskompetanse, kildekritikk og dårlige nettvaner i forskningen hos fremtidige studenter og bibliotekbrukere (Williams & Rowlands 2007). Det er grunn til å anta at denne situasjonen bare vil forsterkes i årene som kommer, med den frie tilgangen på informasjon tilgjengelig på Internettet. Mengden informasjon på Internett er overveldende. Hvem som helst kan publisere informasjon på Internett og den store utfordringen blir å sile kvalitetssikret informasjon fra ”støy”. Databasene UH-bibliotekene har i abonnement er et eksempel på kvalitetssikret informasjon. Det å kunne navigere seg rundt i jungelen av relevant og irrelevant informasjon blir dermed en stadig større utfordring i forskningsprosessen. Internettets totale innflytelse på utdanning øker behovet for en større bevissthet rundt kildekritikk.

Situasjonen utenfor murene vil selvfølgelig også gjenspeiles i studiemiljøene i fengslene. Også her kommer “Google-generasjonen” for fullt. Som i samfunnet ellers trengs det bibliotekarer som kan veilede disse studentene i kildekritikk og informasjonssøking og opparbeidelse av informasjonskompetanse. Bibliotekarene kan bidra til en bevisstgjøring rundt hvilke behov disse har for å oppnå kvalitet i studiene. I og med at såpass få av de innsatte studentene har tidligere erfaring med studier (15% har høyere utdanning, sammenlignet med 30% hos befolkningen ellers (Eikeland, et al. 2010) er det også en stor sannsynlighet for at disse har manglende erfaring med informasjonssøking og kvalitetssikring av kilder og referanser.

Vi har funnet at det er få fengselsbibliotekarer som gir opplæring i informasjonssøking til studenter. I tillegg er ikke bevisstheten rundt studentenes informasjonsbehov i fokus for fengselsbibliotekarene. De ser ikke på sin egen kompetanse som tilstrekkelig på feltet, og unnlater dermed å strekke seg mot studentens ubevisste behov. Dette behovet er vanskelig å kartlegge, men hvis en student har dårlige nettvaner før han blir satt inn i fengselet, vil han, uten grunnleggende opplæring, ikke få øket sin informasjonskompetanse.

Kildekritikk og informasjonskompetanse er viktige ferdigheter i studiesammenheng. Det bør legges til rette for organisert opplæring i dette for studenter innenfor murene. Vi ser for oss en løsning der UH-bibliotekarer kan besøke fengslene for å gi nødvendig opplæring. I en slik setting vil studentene få mulighet til å bli oppdatert på områder de selv mener de har behov for. I tillegg vil UH-bibliotekaren få erfaring med brukerveiledning innenfor andre rammer enn de hun vanligvis opptrer i. Dette vil være en arena for læring mellom studenter i fengsel, UH-bibliotekaren, fengselsbibliotekaren og ansatte ved skoleavdelingen.

Det er viktig at innsatte som studerer er bevisste sine egne behov når det gjelder informasjonskompetanse. Det samme gjelder fengselsbibliotekaren som står overfor en ny rolle i veiledningssituasjonen med studenten. Her er UH-bibliotekaren i en nøkkelposisjon, der hun besitter spesialkompetanse, som både fengselsbibliotekar og student kan dra nytte av. Med riktig pedagogisk tilnærming kan dette bli en effektiv kombinasjon. Vi har sett at Gården (2010 s. 26) poengterer informasjonsbehov som et ubevisst behov hos brukeren. Blant innsatte som studerer er dette ekstra utslagsgivende, da disse ikke får den samme tilgangen til opplæring og erfaring med søk og informasjonsinnhenting som andre studenter.

Vi mener det er viktig for bibliotekarene å være bevisste på dette aspektet overfor studenter som skal gjennomføre forskning, og finner støtte for det hos Gården (2010). Det UH-bibliotekarer ser på som en selvfølge med datamaskin, Internett osv, er ikke like selvfølgelig for studenter i fengselet. Å sette seg inn i brukerens perspektiv og ståsted vil være et bedre alternativ enn bare å lene seg mot egne betraktninger. Et fokus mot Bruce (1997) sin tilnærming til informasjonskompetanse som kunnskapskonstruerende element vil derfor være et steg i riktig retning.

For at innsatte studenter skal kunne nå kravene til høyere utdanning satt i Kvalifikasjonsrammeverket, må bevisstheten økes rundt de ferdighetene det er forventet at studenten skal opparbeide seg. Rammeverket formulerer målene tydelig når det gjelder ferdigheter på de ulike gradsnivåene. For eksempel heter det for mastergradsnivå at studenten ”kan analysere og forholde seg kritisk til ulike informasjonskilder og anvende disse til å strukturere og formulere faglige resonnerer.” (Kunnskapsdepartementet udatert)

Bjerg (2003 s. 19) viser til at lærernes og bibliotekarenes felles arbeid med å utvikle informasjonskompetanse hos studenter styrer innholdet i den faglige undervisningen på utdanningsinstitusjonene, og i brukerundervisningen på UH-bibliotekene. Dette viser at læring og informasjonssøking er sammenhengende prosesser. Våre funn tyder på at en slik tilnærming

ikke er høyt prioritert hos fengselsbibliotekarene, og UH-bibliotekarene har sjelden oversikt over hvem som tar høyere utdanning i fengslene. Resultatet er at studentene i fengsel ofte blir en oversett gruppe, med manglende ferdigheter på grunnleggende områder innenfor høyere utdanning.

6.5.1. Bibliotekarenes bidrag i informasjonssøkeprosessen

Grundig forskning og en gjennomgående informasjonssøkeprosess kreves av studenter som skal skrive en større avhandling. Underveis i forsknings- og skriveprosessen vil studenten ha ulike behov, alt etter hvor i prosessen han er. Bibliotekaren kan bidra med veiledning i ulike typer ressurser. Barrierer i fengselet, med redusert nettilgang og hensyn til sikkerheten, legger hindringer for hvilke tjenester som lar seg gjennomføre, hvilke som byr på større utfordringer, og hvilke som er umulige eller utilgjengelige for innsatte studenter i høyere utdanning.

Hvis vi her tar utgangspunkt i Kuhlthaus (1991) modell for informasjonssøkeprosess, vil det innledende stadiet kjennetegnes av usikkerhet hos studenten. En overordnet oversikt over bibliotekets ressurser kan her være til stor hjelp. Stort sett alle tjenestene og databasene vi har skissert i vedlegg 5 er tilgjengelige for studenten, enten via IFI-løsningen eller sammen med en ansatt.

På det første stadiet er det viktig at bibliotekaren gir en grunnleggende innføring i hvilke referanser og ressurser det vil være hensiktsmessig å benytte seg av i en forskningsprosess som dette. Funnene våre tyder på at studentene i fengsel stort sett er fornøyde med det de får av informasjon og ressursinnhenting fra fengselsbibliotekarens side. I de fleste tilfeller begrenser det seg til å låne inn pensumbøker. Studenten får akkurat det han ber om, verken mer eller mindre. Fjernlån blir tilbudt ved stort sett alle fengselsbibliotekene vi har vært i kontakt. Dette er ikke sosiokulturell læring, og læringsutbyttet skissert i Kvalifikasjonsrammeverket vil heller ikke nås her.

På det neste stadiet, *valg av emne*, vil studenten ha behov for veiledning i bruk av databaser og kataloger som BIBSYS Ask, forskjellige akademiske databaser, elektroniske tidsskrifter, open access-baser, institusjonelle arkiv og emneguides. Studenten i fengsel har sjelden erfaring med bruk av disse ressursene, og han vil ha behov for kyndig veiledning. Studenten utfører her overordnede og innledende referansesøk, og da er det viktig at de nødvendige basene er tilgjengelig for studenten. Om interaksjon mellom student og bibliotekar i dette stadiet kommer Kuhlthau med forslag til effektiv erfaringsutveksling.

Eleverna kan få möjlighet att träffa bibliotekarien först och konferera om resultatet av sina undersökningar av tillgången på information i presumtiva ämnen. Informella handledningstillfällen kan också erbjudas fortlöpande om det behövs

(Kuhlthau 2006 s. 65)

Denne kontinuerlige oppfølgingen fra bibliotekaren er vel og bra i utgangspunktet, og godt gjennomførbar utenfor murene. I fengselet er situasjonen en helt annen, og tiltaket Kuhlthau presenterer vil ha en begrenset effekt. For å sette det i perspektiv: noen av studentene i fengsel har bare 20 minutter i uken tilgjengelig i biblioteket. Med den begrensede tiden blir den hyppige interaksjonen med oppfølgingsspørsmål og svar rundt valg av emne en langvarig prosess.

Når studenten har kommet seg videre til *utforskning av tema*, er han i ferd med å utforske den tilgjengelige informasjonen. I arbeidet med å velge ut passende referansemateriale, vil tjenester som "Litteratursøking", "Informasjonssøking", "Databaser" og "Open Access" være svært relevante (Vedlegg 5). Alle disse forutsetter et minimum av informasjonskompetanse hos studenten. . For å få et fullgodt utbytte av søkingen kreves et ubegrenset Internett, noe som medfører utfordringer i fengslene. IFI setter begrensninger, og i størst grad i fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Dette hindrer studenter i fengsel i å tilegne seg de ferdighetene som det vises til i blant annet Kvalifikasjonsrammeverket.

Spissing og formulering av fokus er neste stadium. Et selvstendig synspunkt på temaet skal utformes. Dette kan gjøres i samarbeid med skolelederen, ved hyppig oppfølging, og ved bibliotekaren, der dette er mulig. "Oppgaveskriving" som vi har kalt en tjeneste i vedlegg 5, vil være til stor hjelp for studenten her. Dette forutsetter også at bibliotekaren har den nødvendige kompetansen, samt kjenner til kravene som settes innenfor høyere utdanning. Ferdigheter som ble introdusert i de første stadiene, som grunnleggende søking i BIBSYS Ask

og andre databaser, og en generell oversikt over UH-bibliotekets ressurser bør nå være innarbeidet hos studenten.

I det femte stadiet til Kuhlthau skal informasjonen samles inn. Studenten har på dette stadiet tilegnet seg en stadig større kompetanse og erfaring innen kildekritikk, forutsatt at han fikk nødvendig veiledningen. Dermed vil det stort sett være ”Kildehenvisninger og litteraturlister” som er en ny tjeneste å prioritere fra tankekartet vårt. Det er likevel på dette stadiet biblioteket tradisjonelt sett er mest etterspurt i studieprosessen. Nå trenger studenten å koordinere og samle sammen alle referansene og kildene han har benyttet seg av, samt kvalitetssikre det innsamlede stoffet.

Når oppgaven til slutt skal leveres inn og presenteres, er kildekritikk og referansearbeid fortsatt i høysetet. Skriveprosessen skal avsluttes, med en følelse at man har funnet det man hadde behov for til i oppgaven. Bibliotekaren kan bidra med den stadige spesialiseringen i tema og søk.

Bibliotekarien kan hjelpe dem å kjenne igjen ”økt overflod” og ”minskad relevans” når de søker informasjon. Bibliotekarien kan også assistere elevene når de ska komme fram til vad som saknas i den information som de funnit och vägleda dem så att de hittar de källor de behöver för att komplettera informationen.

(Kuhlthau 2006 s. 180).

Ved en sterkt interagerende rolle i bibliotekvirksomheten i fengslene, vil studenten oppnå en læring som er mer tilnærmet det vi kan kalle prosessbasert læring. Tilegningen av informasjonskompetanse tidlig i studieprosessen kan sette studenten i gang med kunnskapskonstruksjon (Bruce 1997).

Vi sier ikke at alle fengselsbibliotekarer skal opptre på nivå fem (*rådgiver*) i Kuhlthau sin inndeling av roller. Behovene må etterprøves, og det er ikke alltid det behøves en så sterk grad av interaksjon. I tillegg er det ikke alltid slik at fengselsbibliotekarene har den nødvendige kompetansen. Tvert imot tyder funnene våre på at det motsatte er tilfelle. De er likevel studentens nærmeste bibliotekar. Dette innebærer at fengselsbibliotekaren må forholde seg til studenten.

Er det fengselsbibliotekaren, ansatte i skolen eller UH-bibliotekaren som skal ta rollen som studentens *veileder* eller *rådgiver*? Funnene våre viser at det er altfor lett å dytte ansvaret over

på andre, og underestimere sin egen kompetanse og sitt eget bidrag. Dette fører til at studenten vil lide under manglende opplæring og muligheten til å tilegne seg viktige ferdigheter i forskningen. Dette kan også gjelde ferdigheter innenfor høyere utdanning han kanskje ikke er klar over at han bør beherske.

6.6. Samarbeid mellom aktørene

I flere av de offentlige dokumentene ligger det føringer for samarbeid mellom berørte parter for at fengselsbiblioteket kan nyttes bedre i flere sammenhenger. I *Retningslinjer for bruk av IKT/Internett i opplæring for innsatte i kriminalomsorgen* kan vi lese at fengslene og forvaltningssamarbeidspartnerne sammen skal legge til rette for høyere utdanning (Utdanningsdirektoratet & Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 2009). Da vi gjennomførte undersøkelsen i 2009 var ikke dette kjent blant fengselsbibliotekarene. Vi tolker det dithen at det ikke eksisterte noe samarbeid. I følge Kriminalomsorgsmeldingen vil Regjeringen styrke fengselsopplæringen, og sier at biblioteket er en viktig støttespiller i opplæringen (St.meld. nr. 37 (2007-2008) s. 17). Det er mange store ord og fine tanker bak disse føringene, men uten en mer konkret ansvarsfordeling og økning av ressurser, som tid og penger, vil ikke føringen ha ønsket effekt.

Hvem har ansvaret for et eventuelt samarbeid? Som vi ser over finnes det føringer, og det er vilje fra sentralt hold til at det skal legges rette for høyere utdanning. Det er mange involverte, og alle gjør litt. Er det tenkelig å fastsette en ansvarsfordeling mellom fengselsbiblioteket, UH-biblioteket og skoleavdelingen i fengselet? Det er flere, mindre samarbeid på gang. Men det bør sees på hvordan tverrfaglige samarbeid kan styrkes, for å bedre innsatte studenters vilkår og studiesituasjon. Når vi setter hovedpersonen, altså studenten, i fokus, vil et godt implementert samarbeid med fastsatte roller og arbeidsfordelinger være til stor hjelp. Med de kravene til informasjonskompetanse fremlagt i Kvalifikasjonsrammeverket, vil biblioteket inneha en sentral rolle i et slikt samarbeid.

De samarbeidene som finnes er etablert på initiativ fra enkeltpersoner. I bibliotekstatistikken for 2009 (ABM-utvikling 2010) kan vi lese at tre av fengselsbibliotekene hadde et samarbeid med fjernstudenter. Dette er ikke utdypet noe mer, og det er vanskelig å spekulere i hva samarbeidet går ut på. Tanja Rosenkilde startet et prosjekt med skoleavdelingen i Telemark fengsel, avd. Skien og Høgskolen i Telemark. Dette er et interessant initiativ og et eksempel

til etterfølgelse (kap. 2.3.3.). Dersom viljen til å gjøre noe ekstra for studentene er tilstede, lar det seg gjennomføre. Mulige utfordringer for slike tverrfaglige samarbeidet, kan være kunnskap om studentene og deres behov, andre arbeidsoppgaver, tilgjengelig tid, vilje og motivasjon. Det er ikke nødvendig å legge terskelen så høyt at dette ikke blir mulig å gjennomføre samarbeidet. For en ensom student kan det være et løft i studiehverdagen å ha en person å diskutere med og få inn andres synspunkter.

Det er ingen rettighet å ta høyere utdanning, og den som velger å gjøre det må også ta sin del av ansvaret. Slik sett er ikke den innsatte fri for ansvar i dette samarbeidet. Öst (Öst 2009) mener at bibliotek, UH-institusjon og student påvirker hverandre gjensidig og påpeker at utdanningsinstitusjonen skal levere kvalitetssikrede tjenester i henhold til lover og regler. Samtidig har studenten ”ett ansvar att känna till ämnets krav och ramar och att utöva självständighet och lärande inom dessa ramar” (s. 144). For at studenter i fengsel skal kunne oppfylle dette ansvaret må de få informasjon om kravene som gjelder for høyere utdanning, og standardene som må følges. Hvis studier innenfor fengslene skal regnes som fullverdige ved studentens løslatelse og reintegrering i samfunnet, må studiene i så stor grad som mulig gjenspeile studiekvaliteten og studieutbyttet utenfor murene. Dette selv om ikke forutsetningene er de samme.

Resultatet av samarbeidet skal være at studenten i fengsel får et bedre bibliotektilbud. For å få til dette er det viktig at aktørene som er involvert i prosessen rundt studenten vet hva andre kan bidra med. Det hjelper ikke at fengselsbibliotekaren kan hjelpe studenten i informasjonssøkeprosessen, hvis ikke studenten vet om det. Og enda viktigere: det er ikke alle studenter som er bevisst sitt informasjonsbehov.

Det er ikke mulig for andre å vite hva du kan bidra med uten at du har fortalt dem det! Flere etterlyser innsikt i hva andre gjør. I intervjuet med skolelederne virket flere overrasket over hvilke tjenester UH-bibliotekene tilbyr studentene. Det samme så vi i intervjuene med fengselsbibliotekarene.

Vi mener det er et kollektivt ansvar å legge til rette for at innsatte kan studere ved universitet eller høyskole. Ansvaret ligger hos fengselsbiblioteket, UH-biblioteket, skoleavdelingen, Kriminalomsorgen og KITT. I tillegg må kriminalomsorgen og utdanningsinstitusjonene være med. For disse aktørene, som er eller bør være involvert i studentens hverdag, finnes en mengde utfordringer som må løses for at de kan gi studentene en akseptabel studiehverdag.

7. Oppsummering

I problemstillingen spurte vi hvordan norsk bibliotekvesen kan gi studenter i fengsel det de i dag trenger fra sitt bibliotek.

”De får jo det de skal ha sånn sett, men de får ikke den læringen rundt det.”

Sitatet fra skolelederen oppsummerer godt det som kjennetegner høyere utdanning i fengslene i dag. Behovet for en fullgod læringsarena og et godt læringsmiljø krever tilrettelagte tjenester. I vår problemstilling krever det flere aktører.

Problemstillingen kan belyses fra flere områder. I og med at vi har med flere aktører å gjøre, må hensyn fra disse veies opp mot hverandre. Blant hovedaspektene i forskningen vår er hensynet til sikkerhet fra Kriminalomsorgen sin side satt opp mot hensynet til en fullverdig studiesituasjon fra studentens side. Dette blir bare en av barrierene til studenten.

Studenten har begrenset tilgang til Internett i utdanningen, han har et dårlig og i noen tilfeller fraværende læringsmiljø, og han har liten tid tilgjengelig i biblioteket. Kvalitetsreformen som ble innført i 2003 legger til rette for en tettere oppfølging av studentene, med en mer dynamisk læring basert på digitale hjelpemidler. Studentene i fengsel som ikke har mulighet til å møte opp på campus for å være en del fagmiljøet, har ikke de riktige forutsetningene for å få gjennomført utdanninga på en tilfredsstillende måte. På grunn av progresjon i soningen, innvilgelse av permisjoner og etter hvert overgang til fengsler med lavere sikkerhetsnivå, vil disse studentene likevel få et læringsutbytte som er i henhold til Kvalitetsreformen.

Kravene til høyere utdanning i dag forutsetter et læringsutbytte studenten vil ha vanskelig for å oppnå med dagens rammevilkår. Funnene våre viser at de fleste innsatte studenter i Norge lever en ensom og til dels isolert studietilværelse, med begrensede bibliotek tjenester og et fravær av kollektivt læringsmiljø. Kvalifikasjonsrammeverket henviser til *læringsutbytte* som et overordnet mål, og dette vil være vanskelig å oppnå for innsatte studenter slik utgangspunktet er nå.

Vi ser at de fleste fengselsbibliotekarene har en lav grad av interaksjon med studentene i fengselet. Dette kan være på bakgrunn av en bevisst holdning, fastsatte rutiner, manglende tro på egen kompetanse eller usikkerhet i de tjenestene som studenten bør få.

Det er ikke fengselsbiblioteket alene som må utvide fokus for å tilfredsstille studentene. Vi har sett på norsk bibliotekvesen som en helhet; både fag- og folkebiblioteksektoren har et ansvar her. Sterkere samhandling, sentrale føringer og koordinert samarbeid kan være til det beste for alle parter. I tillegg til å være kompetansehevende og gi bedre oversikt over hva de andre gjør, vil det også være til fordel for studenten.

Skaping og tilegning av kunnskap er en prosess som skjer i et læringsmiljø, i et samspill med andre, og bibliotekaren kan spille en viktig rolle i å skape et mer kollektivt læringsmiljø. Intervensjon fra bibliotekaren vil være viktig for å bryte barrierene studenten i fengselet står overfor. Knut og Lars er i *små verdener* med tanke på tilgang til informasjon, med få forutsetninger for å bryte ut av denne situasjonen. Vi mener bibliotekaren gjennom intervensjon basert på rollene til Kuhlthau kan legge til rette for at studenter i fengsel får så gode vilkår som mulig for sosiokulturell læring i utdanningen.

Et optimalt scenario vil være en veileder med kompetanse, det være seg en lærer eller bibliotekar, som stadig følger opp og er bevisst på studentens ståsted, behov og mål innenfor hvert enkelt stadium i læringsprosessen. Denne prosessen krever refleksjon, og tilbakemeldinger, støtte og veiledning fra profesjonelle fagfolk vil være med på å gi den lærende ekstra motivasjon og følelse av mestring underveis.

Fra boktralle til veiledning

Tittelen vår: "Fra boktralle til veiledning" indikerer et skifte fra et tradisjonelt syn på fengselsbiblioteket som tilbyder av litteratur, til den mer moderne, pedagogiske tilnærmingen. Vi tenker at "boktrallene" i fengselet i dag inneholder mest litteraturformidling, og mindre veiledning. Formidling av skjønnlitteratur og faglitteratur uten studieformål er viktig. Men ved å legge andre elementer i "boktrallene" kan de også bli en ressurs for studentene i fengslene. UH-biblioteket og skolene i fengselet må være med å fylle "boktralla" med kunnskap som kan videreformidles til studentene. Ansvaret vil være for stort å ta for bare en yrkesgruppe alene.

UH-biblioteket, som studiestedsbibliotek, og fengselsbiblioteket, som det normale rommet i fengselet, kan sammen utgjøre en viktig ressurs for innsatte under utdanning. Med en god bibliotekerfaring kan studenten lettere tilegne seg kompetansen som kreves for å gjennomføre høyere utdanning på en fullverdig måte.

7. 1. Forslag til tiltak / anbefalinger

Synliggjøring

En bevisst tilnærming til markedsføring og profilering fra fengselsbibliotekenes side kan være et godt grep for å gjøre seg mer synlige overfor studentene i fengselet. I og med at den potensielle brukergruppen er såpass liten, og de fleste studentene nok er klar over at biblioteket finnes i nærheten, vil det i større grad enn utenfor murene være hensiktsmessig å synliggjøre tjenestene biblioteket tilbyr. Funnene våre avdekker at studentene ikke alltid har oversikt over hva biblioteket kan tilby i form av ressurser, tjenester og veiledning.

Blant konkrete tiltak inne i fengselet kan enkle ting som å utarbeide en brosjyre med informasjon til studenter være en mulighet. Denne informasjonen kan også publiseres i en fast spalte i fengselsbladet eller avisen som utgis ved fengselet. Her kan fengselsbiblioteket inkludere nødvendig informasjon for studenten angående hvilke rettigheter de har ved studiene, hva de bør kunne som studenter, hvor de skal henvende seg ved spørsmål og lignende. Utfyllende praktisk informasjon fra biblioteket med oversikt over trykte og elektroniske ressurser vil også være til hjelp for studenten. En annonse eller fast spalte i fengselsbladet eller avisen som blir utgitt

Formalisert samarbeid

Et formalisert samarbeid mellom aktørene vi har vært innom kan ta form på flere måter. Slike samarbeid har vært etterlyst av flere respondenter vi har intervjuet. Ett eksempel på et slikt tiltak kan være kurs i informasjonskompetanse overfor studentene. Ved å samle fengselsbibliotekar og UH-bibliotekar, og dermed også utveksle kompetanse og erfaringer på tvers av sektoren, kan verdifull kunnskap og ekspertkompetanse kunne overføres til studenten

i neste omgang. En mulig barriere eller utfordring ved slike kurs er at de kan være ressurskrevende i forhold til nytten, i og med at mottakerne av kursene vil være så fåtallige.

Nasjonal / regional koordinator

I mangel på formaliserte samarbeid mellom aktørene, har det tidligere i forskningen blitt presentert forslag om en nasjonal eller flere regionale koordinatore for oppfølging av studenten sine rettigheter under og etter endt soning. Denne koordinatoren kan ha flere oppgaver og virkeområder.

Koordinatoren kan synliggjøre og informere om hvilke studenter i høyere utdanning som finnes rundt omkring. Denne informasjonen er etterspurt av både UH-sektoren og fengslene, og vil kunne effektivisere arbeidet med å gi studenter i høyere utdanning bedre tilrettelagte tjenester.

Det å bidra i tilbakeføringsprosessen, og følge opp studenten etter endt soning, er en enormt viktig jobb. Ved en slik rolle kan koordinatoren bidra til å lette tilbakeføringsprosessen til den innsatte. Et av målene ved implementeringen av Kvalifikasjonsrammeverket, er at dette skal kunne gi en bedre informasjon om kvalifikasjonene til en person overfor arbeidsgivere i samfunnet. Den innsatte har ikke alltid like stor eller god erfaring med å henvende seg til offentlige instanser, og da kan en koordinator med oversikt på relevante temaer være behjelpelig. Koordinatoren kan bistå med å informere om søking ved utdanningssteder, utforming av skjemaer og CV, og lignende.

Mulighet for fullt Internett for studenter i fengslene, men med logging av trafikken

Dette vil i praksis være lik tilgang til nettet som lærerne og skolelederne i fengslene har i dag. Implikasjoner og utfordringer ved denne ordningen er at det vil innebære en stor arbeidsmengde for KITT, som allerede er presset på ressurser når det gjelder oppfølging av IFI.

7.2. Videre forskning

I den eksisterende forskningen blir ”utdanning” brukt om både videregående og høyere utdanning. Ved å generalisere slik blir det vanskelig å skille ut de forskjellige problemstillingene som oppstår, og identifisere behov hos studenten. Med en mer spesialisert vinkling eller tilnærming vil det være lettere å kartlegge studiesituasjonen til de innsatte på hvert enkelt nivå, og dermed også komme frem til hvilke tjenester som må tilrettelegges for de enkelte.

I forskningsprosjektet vårt har vi vært nødt til å se til tilgrensende forskningsområder for å finne relevant teori og forskning som bakteppe. Bibliotek tjenester overfor innsatte i høyere utdanning er et relativt udekket felt forskningsmessig, og det vil være interessant å se videre på for eksempel hvordan tilretteleggingen og tjenestene utvikler seg videre i årene som kommer. Et mulig aspekt å forske videre på, er å se om det blir et økt fokus på læringsutbytte og et velfungerende læringsmiljø i fengslene etter innføringen av Kvalifikasjonsrammeverket i 2012.

Litteraturliste

- Aasvestad, K. (2005). Inntrykk fra besøk i tre nederlandske fengsler med spesielt blikk på samarbeidsformer mellom bibliotek og undervisning. Tre dager i mai 2004. I ABM-utvikling, *Biblioteket: det normale rommet i fengselet* (s. 36-38). Oslo: ABM-utvikling.(ABM-skrift; 14)
- ABM-utvikling. (2004). *Det handler om læring*. Oslo: ABM-utvikling. (ABM-skrift; 9).
- ABM-utvikling. (2005). *Biblioteket: det normale rommet i fengselet*. Oslo: ABM-utvikling. (ABM-skrift; 14).
- ABM-utvikling. (2007a). *Bibliotektenester i fengsler: plan for 2007-2009*. Oslo: ABM-utvikling. Hentet 4. september 2009 fra <http://www.abm-utvikling.no/publisert/brosjyrer/bibliotektenester-i-fengsel>.
- ABM-utvikling. (2007b). *Statistikk for bibliotek og museum 2006*. Oslo: ABM-utvikling. (ABM-skrift; 41).
- ABM-utvikling. (2009). *Fengselsbibliotek*. Hentet 4. september 2009 fra <http://www.abm-utvikling.no/bibliotek/norgesbibliotek/fengselsbibliotek.html>.
- ABM-utvikling. (2010). *Statistikk for bibliotek og museum 2009*. Oslo: ABM-utvikling. (ABM-skrift; 67).
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice-Hall.
- Audunson, R. (2004). *Sømløs biblioteklov for sømløse bibliotektenester?* Oslo: ABM-utvikling. (ABM-skrift; 6).
- Bjerg, C. (2003). Informationskompetencer og informationskompetenceudvikling. *Biblioteksarbejde*(66), 7-20.
- Bondlid, E. (2007, 2. juli). Norges best bevoktede sommerskole. *Ringerikes blad*, s. 6-7.
- Bruce, C. (1997). *The seven faces of information literacy*. Adelaide: Auslib Press.
- Chatman, E. A. (1991). Life in a small world: Applicability of gratification theory to information-seeking behavior. *Journal of the American Society for Information Science*, 42, 438-449.
- Chatman, E. A. (1999). A theory of life in the round. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(3), 207-217.
- Corbin, J. M., & Strauss, A. L. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Council of Europe. (1987). *European prison rules: Recommendation no. R (87) 3 adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies*. Strasbourg: The Council. Hentet 13. mai 2011 fra <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=955747&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.
- Drager, R. H. (2008, 26. november). Fanger hindres i å studere. *Universitas.no*. Hentet 13. mai 2011 fra <http://universitas.no/nyhet/52632/fanger-hindres-i-a-studere>
- Dullum, J., & Hansen, N. L. (2009). *"Fange og student?": Et utredningsprosjekt om universitets- og høyskoleutdanning for innsatte i norske fengsler*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Dysthe, O., Hertzberg, F., & Hoel, T. L. (2000). *Skrive for å lære: skriving i høyere utdanning*. Oslo: Abstrakt forl.
- Eikeland, O.-J., & Manger, T. (2004). *Innsette i norske fengsel: Utdanning og utdanningsønske*. [Bergen]: Fylkesmannen i Hordaland.
- Eikeland, O.-J., Manger, T., & Asbjørnsen, A. (2008). *Utdanning, utdanningsønske og -motivasjon*. København: Nordisk Ministerråd. (TemaNord; 2008-592).

- Eikeland, O.-J., Manger, T., & Asbjørnsen, A. E. (2010). *Innsette i norske fengsel: Kompetanse gjennom utdanning og arbeid*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.
- Eikeland, O.-J., Manger, T., & Diseth, Å. (2006). *Innsette i norske fengsel: utdanning, utdanningsønske og rett til opplæring*. [Bergen]: Fylkesmannen i Hordaland.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: an introduction to theory and research*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Flood, E. H. (2010). Fagbiblioteket - støtte for forskning og utdanning. *Bibliotekforum*. Hentet 7. juni 2011 fra <http://www.bibliotekforum.no/article.php?id=2401&p=>
- Folkebibliotekloven. (1985). *Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven)*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://lovdata.no/all/hl-19851220-108.html>.
- Friestad, C., & Hansen, I. L. S. (2004). *Levekår blant innsatte*. Oslo: Fafo. (FAFO-rapport; 429).
- Frisvold, Ø. (1977). *Bibliotekjentesten i fengselsvesenets anstalter*. Oslo: Institusjonene.
- Frisvold, Ø. (1979). *Bibliotekjentesten i Fengselsvesenets anstalter*. [Oslo]: Institusjonene. 1. opplag lagt fram som utredning for Fengselstyret og Statens bibliotektilsyn, 1976.
- Fylkesmannen i Hordaland. (2010). *Opplæring innfor kriminalomsorga 2009*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Fylkesmannen i Hordaland. (2011). *Opplæring kriminalomsorg*. Hentet 13. mai 2011 fra <http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=20345>.
- Fylkesmannen i Hordaland. (2011, 8. april). *Høgskole- og universitetsutdanning for innsette i norske fengsel* Hentet 13. mai 2011 fra <http://fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=20345&amid=3505377>.
- Gúðrun Thórsteynsdóttir. (2005). *The information seeking behaviour of distance students*. Göteborg: VALFRID.
- Gärdén, C. (2010). *Verktøy for læring: informasjonssøkning og informationsanvändning i kommunalvuxenutbildning*. Göteborg: VALFRID.
- Hollen, B. (2010). *NAV og kriminalomsorgen, forankring og samarbeid*. PowerPoint presentert på APS-konferansen, Sarpsborg 23. - 24. mars 2010. Hentet 13. mai 2011 fra http://www.attforingsbedriftene.no/Files/Filer/Seminarpresentasjoner/APS-konferansen%20Sarpsborg%202010/APS-konferanse_Benedicte_Hollen.pdf.
- Holter, H., & Kalleberg, R. (1996). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforl.
- Johnson, R. B. (1997). Examining the Validity Structure of Qualitative Research. *Education*, 118(2), 282-292.
- Justis og politidepartementet. (2008). *Straff som virker: mindre kriminalitet - tryggere samfunn*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- KITT. (udatert). *Kriminalomsorgens IT-tjeneste KITT*. Oslo: KITT. Hentet 15. april 2011 fra <http://www.kitt.no/>.
- Kriminalomsorgen, & Kommunernes Landsforbund. (2005). *Rammeaftale mellem Direktoratet for Kriminalomsorgen og KL om biblioteksbetjening af arresthuse*. København: Hentet 13. mai 2011 fra http://www.kl.dk/ImageVault/Images/id_29937/ImageVaultHandler.aspx.
- Kriminalomsorgen. (udatert-a). *Kriminalomsorgens organisering*. Oslo: Kriminalomsorgen. Hentet 15. april 2011 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/organisering.78030.no.html>.
- Kriminalomsorgen. (udatert-b). *Overgangsbolig*. Hentet 21. april 2011 fra <http://www.kriminalomsorgen.no/overgangsbolig.430470-77901.html>.
- Kuhlthau, C. C. (1991). Inside the search process: Information seeking from the user's perspective. *Journal of the American Society for Information Science*, 42(5), 361-371.

- Kuhlthau, C. C. (2004). *Seeking meaning: a process approach to library and information services*. Westport, Conn.: Libraries Unltd.
- Kuhlthau, C. C. (2006). *Informationssøkningsprosessen: en lærande process med lärare och bibliotekarie i samverkan med elevens informationskompetens i fokus*. Lund: BTJ förlag.
- Kunnskapsdepartementet. (2002). *Kvalitetsreformen*. Hentet 15. mai 2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/veiledninger_brosjyurer/2002/kvalitetsreform-en-agust-2002.html?id=87898.
- Kunnskapsdepartementet. (udatert). *Kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning*. Hentet 31. mai 2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/hoyere_utdanning/nasjonalt-kvalifikasjonsrammeverk.html?id=564809.
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Källqvist, G. (1970). *Fängelbibliotek i Norden*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Larsen, E. (2006). *Fengselet som endringsarena: bok for fengselsbetjenter*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS. (KRUS Håndbok; 3/2006).
- Lehmann, V., & Locke, J. (2005). *Guidelines for library services to prisoners* (3rd ed.). (IFLA Professional Reports; No. 92). Hentet 20. september 2009 fra <http://www.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-92.pdf>.
- LibQUAL+ : Brukerundersøkelse gjennomført ved fem norske universiteter våren 2009*. (2010). Trondheim. Hentet 25. mai 2010 fra http://www.ub.uib.no/felles/dok/LibQUAL_rapp_konsortium_100421.pdf
- Liseter, I. M., & Rossen, E. (udatert). *Internett - historikk*. Hentet 3. mai 2011 fra <http://snl.no/Internett/historikk>.
- Ljødal, H. K., & Ra, E. (2011). Prison Libraries the Scandinavian Way: An Overview of the Development and Operation of Prison Library Services. *Library Trends*, 59(3), 473-489.
- Lowe, M. (2007). *Beginning research: a guide for foundation degree students*. London: Routledge.
- Manger, T., Eikeland, O.-J., & Asbjørnsen, A. E. (2010). *Innsatte i norske fengsel: motiv for utdanning under soning*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.
- Markussen, S. (1997). *Bibliotekets plass i fjernundervisningen ved universiteter og høyskoler*. Oslo: Høgskolen i Oslo - Avd. for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag.
- Norsk Bibliotekforening. (2007). *Veiledende etiske retningslinjer for bibliotekansatte*. Hentet 15. januar 2011 fra <http://www.norskbibliotekforening.no/article.php?id=1711>.
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://www.lovdato.no/all/hl-19980717-061.html>.
- Peschers, G. (2008). Bücher öffnen Welten für Menschen hinter Gittern - Bibliotheksarbeit im Justizvollzug am Beispiel der Gefangenbücherei der JVA Münster als "Bibliothek des Jahres 2007". *Bibliothek*, 32(2), 146-159.
- Ringdal, K. (2007). *Enhet og mangfold: samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Savolainen, R. (2009). Small world and information ground as a context of information seeking and sharing. *Library & Information Science Research*, 31(1), 38-45.
- Skov, A. (2003). Forord. *Biblioteksarbejde*(66), 3-5.
- St.meld. nr. 7 (2007-2008). (2007). *Statusrapport for Kvalitetsreformen i høgre utdanning*. Hentet 7. juni 2011 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/Stmeld-nr-7-2007-2008-.html?id=492556>.

- St.meld. nr. 17 (2006-2007). (2006). *Eit informasjonssamfunn for alle*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20062007/017/PDFS/STM200620070017000DDDPDFS.pdf>.
- St.meld. nr. 23 (2008-2009). (2009). *Bibliotek: Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://www.regjeringen.no/pages/2176506/PDFS/STM200820090023000DDDPDFS.pdf>.
- St.meld. nr. 27 (2004-2005). (2005). *Om opplæring innenfor kriminalomsorgen: "Enda en vår"*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20042005/027/PDFS/STM200420050027000DDDPDFS.pdf>.
- St.meld. nr. 30 (2003-2004). (2004). *Kultur for læring*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20032004/030/PDFS/STM200320040030000DDDPDFS.pdf>.
- St.meld. nr. 37 (2007-2008). (2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding)*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://www.regjeringen.no/pages/2109450/PDFS/STM200720080037000DDDPDFS.pdf>.
- Straffegjennomføringsloven. (2001). *Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://lovdata.no/all/hl-20010518-021.html>.
- Strafvollzugsgesetz. (1976). *Gesetz über den Vollzug der Freiheitsstrafe und der freiheitsentziehenden Maßregeln der Besserung und Sicherung*. Hentet 13. mai 2011 fra <http://www.gesetze-im-internet.de/stvollzg/>.
- Strandberg, L., Manger, A., & Moen, B. F. (2008). *Vygotsky i praksis: blant pugghester og fuskelapper*. Oslo: Gyldendal Akademisk. Svensk originalutg.: [Stockholm] : Norstedts akademiska förlag, 2007.
- Strøm, T. C., & Riste, M. (2009). *Norske fengselsbiblioteks nytteverdi for innsatte i en studiesituasjon : Prosjektrapport*. Oslo: Høgskolen i Oslo, avd. JBI.
- Sætre, T. P. (2002). *Biblioteket som læringsarena med bibliotekaren som pedagog: et utviklingsarbeid knyttet til bibliotekarutdanning med sikte på å etablere et nytt fagområde kalt "bibliotekpedagogikk"*. Bergen: Høgskolen.
- Tønning, A. S. V. (2009). Carol C. Kuhlthau - Interviewed at the Conference "Learning, Innovation and the Use of Information" in Aalborg, Denmark, April 2008. *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*, 1(1), 52-53.
- Torras i Calvo, M.-C., & Sætre, T. P. (2009). *Information literacy education: a process approach : professionalising the pedagogical role of academic libraries*. Oxford: Chandos.
- Torvund, O. (2011). *Podcast*. Hentet 13. juni 2011 fra <http://www.torvund.net/index.php?page=podcast>.
- United Nations. (1977). *Standard minimum rules for the treatment of prisoners*. Hentet 13. mai 2011 fra <http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm>.
- Utdannings- og forskningsdepartementet. (2006). *Kunnskapsløftet: Læreplan for grunnskolen og videregående opplæring*. Hentet 14. mai 2011 fra <http://www.norway.gr/PageFiles/372262/Kunnskapsloftet.pdf>.
- Utdanningsdirektoratet, & Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. (2009). *Retningslinjer for bruk av IKT/Internett i opplæring for innsatte i kriminalomsorgen*. (KSF - Rundskriv, 5/2009). Hentet 22. november 2009 fra <http://img3.custompublish.com/getfile.php/952190.823.ectcesyusb/KSF%20Rundskriv%2052009.pdf?return=www.kriminalomsorgen.no>.
- Vedvik, K. O. (2009). *Fengselsstudentene. Høgskoleavisa*, (4.-12. mars 2009). Hentet 22. november 2009 fra http://hit.hist.no/arkiv_folder/nr04_12mar_2009/fengselstud.html.

- Vygotskij, L. S., & Lindqvist, G. (2004). *Vygotskij om læring som utviklingsvilkår: kapitler af Lev Vygotskijs Pædagogisk psykologi og hans artikel "Forholdet mellem oplæring og udvikling" : kommenterede som historie og aktualitet*. Århus: Klim.
- Walmsley, R. (2009). *World Prison Population List (8th edition)*. Hentet 13. mai 2011 fra http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/downloads/wpp1-8th_41.pdf.
- Wayback. (2011). *Wayback : besøk wayback.no for å bli fadder*. [Videoklipp]. Hentet 13. juni 2011
- Williams, P., & Rowlands, I. (2007). *Information behaviour of the researcher of the future*. Hentet 13. juni 2011 fra <http://www.ucl.ac.uk/infostudies/research/ciber/downloads/GG%20Work%20Package%20II.pdf>
- Öst, I. U. (2009). Uppsatskrivandes institutionella villkor och bibliotekariens ansvar och roll. I B. Hansson & A. Lyngfelt, *Pedagogiskt arbete i teori och praktik* (s. 137-154). Lund: BTJ
- Å lære bak murene: nordisk kartlegging av fengselsundervisningen*. (2003). København: Nordisk Ministerråd. (TemaNord; 2003:549).

Personlig kommunikasjon

Erlend Ra, seniorrådgiver, Nasjonalbiblioteket

Gerhard Peschers, fengselsbibliotekar, Münster, Tyskland

Torgrim Lauritsen, rådgiver, Kriminalomsorgens IT-Tjeneste

Vedlegg

Vedlegg 1 Knut sitter i Åpent fengsel

Knut er 30 år og sitter i fengsel. Grunnskolen fullførte Knut på den skolen han hørte til. Han begynte på videregående skole, men slutta etter 1. klasse og begynte å tjene penger på kriminelle handlinger.

Nå soner Knut en 13 års dom. Han har allerede sonet 7 år av dommen og satser på å gå på 2/3 tid, det vil si at han er fri mann om nesten 2 år. Han har derfor blitt overført fra Lukka fengsel til Åpent fengsel. Tida i fengsel har han brukt på å fullføre videregående skole og har nå studiekompetanse. Han har fått den støtte og opplæring han trenger og ser nå at han vil satse mer på skole. Derfor har han søkt og blitt tatt opp som student ved Høgskolen i Norge.

I den nye hverdagen, som innsatt i Åpent fengsel og student ved Høgskolen i Norge, støter han på ulike utfordringer:

- 1) tilgangen til Internett i det daglige er begrensa til Internett For Innsatte (IFI). Full tilgang får han kun når rådgiver/skoleleder har anledning, og i bibliotekets åpningstid under fengselsbibliotekarens påsyn. Med den nettilgangen han har i skolehverdagen er han avhengig av dem som kan gi han tilgang slik at han kan søke fritt etter informasjon på åpent Internett. Knut har tilgang til studieplassen sin i skolebygget også utenom skoletida. Han har tilgang til mer på IFI nå enn i Lukka fengsel, blant annet kan han sende epost til veileder og på den måten delta i kollokviegrupper etc.
- 2) han går likevel glipp av undervisning og den fysiske kontakten/interaksjon med lærere/forelesere
- 3) han går glipp av det sosiale på skolen, samtalene og refleksjonene med medstudenter
- 4) tilgang til litteratur skjer ved privat kjøp eller han kan få det fjernlånt via fengselsbiblioteket.
- 5) det er skolen i fengselet som bistår Knut med å søke opptak etc. Skolen i fengselet legger også til rette for gjennomføring av eksamen når det er aktuelt.

Du har fått vite at Knut studerer ved høgskolen, hvordan vil du som fengselsbibliotekar kunne bistå Knut slik at han kan få tilgang til og opplæring i tilnærmet det samme som studenter utenfor fengselet har?

Vedlegg 2 Lars sitter i Strengt fengsel

Lars er 30 år og sitter i fengsel. Grunnskolen fullførte Lars på den skolen han hørte til. Han begynte på videregående skole, men slutta etter 1. klasse og begynte å tjene penger på kriminelle handlinger.

Nå soner Lars en 13 års dom i Strengt fengsel for omfattende narkotikasmugling. Dette er et fengsel med høy sikkerhet. Han har allerede sonet 4 år av dommen og satser på å gå på 2/3 tid, det vil si at han er fri mann om nesten 5 år. Tida har han brukt på å fullføre videregående skole og har nå studiekompetanse. Han har fått den støtte og opplæring han trenger og ser nå at han vil satse mer på skole. Derfor har han søkt og blitt tatt opp som student ved Høgskolen i Norge.

I den nye hverdagen, som innsatt i Strengt fengsel og student ved Høgskolen i Norge, støter han på ulike utfordringer:

- tilgangen til Internett i det daglige er begrensa til Internett For Innsatte (IFI). Full tilgang får han kun når rådgiver/skoleleder har anledning. Med den nettilgangen han har i skolehverdagen er han avhengig av dem som kan gi han tilgang slik at han kan søke fritt etter informasjon på åpent Internett. Det er kun i skoletida han har tilgang til IFI.

I IFI er all pålogging blokkert og Lars kan dermed ikke søke etter tidsskriftsartikler i fagtidsskrift i ulike databaser som høgskolen abonnerer på. Noen databaser er gratis, og "småutfordringer" som at søk-knappen er deaktivert løses ved å bruke enter. Dessverre vises likevel ikke artiklene i fulltekst. Eksempel: Aftenpostens forfatterindeks viser ikke hele artikler, kun en oversikt for den enkelte forfatter.

- han går glipp av undervisning og kontakt/interaksjon med lærere/forelesere
- han går glipp av det sosiale på skolen, samtalene og refleksjonene med medstudenter
- tilgang til litteratur skjer ved privat kjøp eller han kan få det fjernlånt via fengselsbiblioteket.
- det er skolen i fengselet som bistår Lars med å søke opptak etc. Det at høgskolens studiekatalog er blokkert gjør bare det å velge studier til en utfordring. All kommunikasjon med studiested og fronter går via skoleleder eller -rådgiver. Disse legger også til rette for gjennomføring av eksamen når det er aktuelt.

Lars har hørt at kompisen Per på Lukka fengsel får tilgang til fullt Internett sammen med fengselsbibliotekaren der 1 gang i uka for studieformål.

Studiesituasjonen til Lars kan kanskje sammenlignes med fjernstudenter før Internett kom til verden. Men han har jo tilgang til fullt Internett av og til etter avtale.

Spørsmål

Du har fått vite at Lars studerer ved høgskolen, hvordan vil du som fengselsbibliotekar kunne bistå Lars slik at han kan få tilgang til tilnærmet det samme som studenter utenfor fengselet har?

Vedlegg 3 Per og Gunnar

Per på Lukka fengsel

Per er 30 år og sitter i Lukka fengsel. Dette er et fengsel med høy sikkerhet, med høye murer og mange begrensninger. Alle i Norge har krav på grunnskole og videregående opplæring, dette gjelder også for innsatte. Grunnskolen fullførte Per på den skolen han hørte til. Men etter 9. klasse droppa han videre skolegang og begynte å tjene penger på kriminelle handlinger.

Nå soner Per en 12 års dom for omfattende narkotikasmugling. Han har allerede sonet 4 år av dommen og satser på å gå på 2/3 tid, det vil si at han er fri mann om drøye 4 år. Tiden i fengsel har han brukt på å skaffe seg studiekompetanse på den videregående skolen i fengselet. Han har fått den støtte og opplæring han trenger og ser nå at han vil satse mer på skole. Derfor har han søkt og blitt tatt opp som student ved Høgskolen i Norge.

I den nye hverdagen, som innsatt i Lukka fengsel og student ved Høgskolen i Norge, støter han på ulike utfordringer:

- tilgang til Internett i det daglige er begrensa til Internett For Innsatte (IFI). Dette er et system hvor innsatte kan søke i forhåndsgodkjente og kategoriserte sider. Lukka fengsel har tilgang til noen av disse kategoriene. Ulike former for kommunikasjon og påloggingsmulighet er fjerna. All trafikk på IFI blir logga av sikkerhetsgrunner. Det er kun i skoletida fra 08:00 til 15:00 han har tilgang til IFI. Full tilgang får han når rådgiver/skoleleder har anledning. Med den begrensa nettilgangen han har i skolehverdagen er han avhengig av dem som kan gi han full tilgang slik at han kan søke fritt etter informasjon på åpent Internett. Siden all pålogging er blokkert kan ikke Lars søke etter i ulike databaser som høgskolen abonnerer på. Han kan søke i de basene som er gratis, og "småutfordringer" som at søk-knappen er deaktivert løses ved bruk av enter-tasten. Dessverre vises likevel ikke artiklene i fulltekst. Eksempler er BIBSYS Brage og DOAJ.
- det er skolen i fengselet som bistår Per med å søke opptak etc. Det at høgskolens studiekatalog på nett er blokkert gjør bare det å få velge studier vanskelig. All kommunikasjon med studiested og fronter går via skoleleder eller -rådgiver. Disse legger også til rette for gjennomføring av eksamen når det er aktuelt.

Studiesituasjonen til Per kan kanskje sammenlignes med fjernstudenter før Internett kom til verden. Men han har tilgang til Internett av og til etter avtale.

Gunnar på Åpent fengsel

Gunnar er 32 år, har samme fortid som Per og studerer også ved Høgskolen i Norge. Som Per, soner han en dom for kriminalitet med narkotika. Men Gunnar har sona mer av dommen og er overført til Åpent fengsel, med lavere sikkerhet, som er naturlig når han nærmer seg slutten av soningstida. I Åpent fengsel er det litt andre forhold for studentene enn på Lukka fengsel.

- På dagtid har Gunnar sin egen studieplass, denne har han også tilgang til utenom skoletiden med nøkkel til skolebygget.
- Åpent fengsel har tilgang til flere kategorier i IFI enn Lukka fengsel. Gunnar har også tilgang til å logge seg på fronter og tillatelse til å sende epost som har med studier å gjøre. Han har likevel ikke tilgang til kanaler som for eksempel Youtube. Men på en maskin i biblioteket har de tilgang til fullt Internett, og der kan han laste ned forelesninger fra Youtube e.l. på minnepinne. Når de sitter her har fengselsbibliotekaren ansvar for å følge med på hva de går inn på.
- Etter søknad kan Gunnar få permisjon eller frigang til å besøke studiestedet, men det er langt unna og lite praktisk med tanke på tida som går med til reise.

Felles for Per og Gunnar er at

- de går glipp av undervisning
- de går glipp av det sosiale på skolen, samtalene og refleksjonene med medstudenter
- tilgang til litteratur skjer ved privat kjøp eller de kan få det fjernlånt via fengselsbiblioteket. Fengselsbibliotekaren er folkebibliotekar og har ingen forutsetninger for å vite hva studenter kan ha bruk for utenom pensum- og støttelitteratur.

Spørsmål

Dere har fått vite at Per og Gunnar studerer ved deres høgskole, hvordan vil dere som studiestedsbibliotek kunne bistå dem når det gjelder bibliotektenester?

Vedlegg 4 Intervjuguiden

Intervjuguide til intervjuer høsten/vinteren 2010/2011

Intervjuprosessen (felles for alle intervjuene)

Presentasjon av oss

Thomas Christian Strøm og Marianne Riste

Masterstudenter i bibliotek- og informasjonsvitenskap ved Høgskolen i Oslo

Jobber ved siden av studiene

Marianne på Ringerike fengsel, biblioteket, og Høgskolen i Buskerud, biblioteket

Thomas på Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Problemstilling for masteroppgaven vår

Vi gjorde i fjor høst en undersøkelse på nytteverdien av fengselsbibliotek for studenter i en studiesituasjon. Litt om våre funn der, hvis det er av interesse.

Tilgang til litteratur, lite opplæring i bibliotekbruk, manglende samarbeid

Følger opp dette med en master om hvordan norsk bibliotekvesen kan yte en bedre service til innsatte som studerer

Anonymitet

Presentasjonen av våre funn fra datainnsamlingen skal være på generelt grunnlag og det vil ikke være mulig å identifisere personer. På grunn av fengslenes ulike gradering av sikkerhet, vil dette bli poengtert der det er nødvendig, men da med termer som fengsel med lavere og høy sikkerhet.

Bibliotekarer i UH-sektoren

Hvor lenge har du jobbet som UH-bibliotekar?

Har du "bare" vært ved denne UH-institusjonen?

Tidligere arbeidserfaring som kan være interessant i vår sammenheng?

Bortsett fra den fysiske boksamlingen, er det forskjeller på hva studenter på campus og studenter utenfor campus får av tjenester/ressurser fra dere? I så fall hvilke?

Hvilke tjenester tilbys studenter (fjernstudenter) som ikke er på campus til vanlig?

Kjenner du til hvordan studiesitasjonen kan fortone seg for innsatte?

Vet du om det har vært innsatte som studenter ved din UH-institusjon?

Hvis ja:

Hvordan fikk dere vite om at vedkommende var innsatt?

Ble de tilbudt samme tjenester som andre fjernstudenter?

Fikk de tilrettelagt noe spesielt for dem?

Har dere eller har dere hatt kontakt eller etablert samarbeid med fengselsbiblioteket til denne studenten?

Hvis ja:

Hvilken ordning?

Hvem tok initiativ til kontakten /samarbeidet?

Hvordan fungerer denne ordningen?

Hvis nei:

Hvorfor ikke? (Fungerer dårlig, ingen kontakt, etc.)

Hvis nei:

Kan dere hatt innsatte som student uten å vite om det?

Hvem hos dere er det som vet om studenter som ikke følger ordinære studier? sier de ifra selv?

Hvis det ble stilt ressurser til rådighet – hvilke tiltak ville du satt i gang for denne studentgruppen?

Hvordan mener du ansvarsdelingen mellom de berørte partene bør være? (skoleavdeling i fengselet, fengsel, fengselsbibliotek, UH-institusjon, UH-bibliotek, studenten og evt andre)

Bibliotekarer i fengselsbibliotekene

Hvor lenge har du jobbet som fengselsbibliotekar?

Har du "bare" vært ved dette fengselet?

Har du noen tidligere arbeidserfaring som kan være interessant i vår sammenheng?

Vet du om det er fokus på utdanning og mulighetene for dette ved ditt fengsel?

Hvordan får du vite om hvem som studerer i dette fengselet?

Er det skoleavdeling ved din institusjon? Har dere i tilfelle et samarbeid med dem om ulike bibliotek tjenester?

Har du eller har du hatt innsatte som studerer høyere utdanning i din kundekrets?

Hvis ja:

Hvordan har du bistått disse i studiesammenheng?

Har de fått andre tjenester enn fjernlån av støtte- og pensumlitteratur?

Kan du tilby andre tjenester enn fjernlån? (artikkelsøk, utarbeidelse av kildeliste etc.)

Har dere uformell kontakt eller etablert samarbeid med utdanningsinstitusjonen (høgskole eller universitet) den innsatte er tilknyttet i sine studier?

Hvis ja:

Hvilken ordning?

Hvem tok initiativ til kontakten /samarbeidet?

Hvordan fungerer denne ordningen?

Hvis nei:

Hvorfor ikke? (Fungerer dårlig, ingen kontakt, etc.)

Hvis nei:

Kan du ha hatt det uten at du vet om det?

Hvis det ble stilt ressurser til rådighet – hvilke tiltak ville du satt i gang for denne studentgruppen?

Hvordan mener du ansvarsdelingen mellom de berørte partene bør være? (skoleavdeling i fengselet, fengsel, fengselsbibliotek, UH-institusjon, UH-bibliotek, studenten og evt andre)

Rådgivere, skoleledere ved og lærere vgs i fengslene (også GVO)

Hvor lenge har du jobbet som skoleleder/rådgiver i fengsel?

Har du jobbet ved flere fengsler?

Hva er ditt inntrykk av hvordan utdanningsnivået til de innsatte har endret seg?

Kjenner du til tjenestene som UH-bibliotek tilbyr? (vise tankekartet over tjenester)

Har du innsatte som studerer høyere utdanning i ditt fengsel?

Hvis ja:

Hvordan får disse hjelp til å gjennomføre sine studier?

Hva bidrar skolen med?

Hjelper du disse med å skaffe til veie litteratur (bøker/artikler/nettressurser) eller med det praktiske studiearbeidet generelt?

Hvordan får du vite om disse studentene?

Hvilke andre instanser ved fengselet er med i bildet?

Hva kunne du ønske ble gjort i framtiden?

Hvis nei:

Kan dere ha innsatte som studerer høyere utdanning uten at dere vet om det?
som ved selvstudium?

Hvordan er fokuset på utdanning på høyere nivå og mulighetene for dette ved ditt fengsel?

Hvis det ble stilt ressurser til rådighet – hvilke tiltak ville du satt i gang for denne studentgruppen?

Hvordan mener du ansvarsdelingen mellom de berørte partene bør være? (skoleavdeling i fengselet, fengsel, fengselsbibliotek, UH-institusjon, UH-bibliotek, studenten og evt andre)

